

T.C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

GELENEK VE İDEOLOJİ BAĞLAMINDA DİLSELLİK:

GADAMER-HABERMAS TARTIŞMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep DENİZ YETER

Danışman:

Dr. Öğr. Üyesi Selami VARLIK

İSTANBUL

2022

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

GELENEK VE İDEOLOJİ BAĞLAMINDA DİLSELLİK:
GADAMER-HABERMAS TARTIŞMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zeynep DENİZ YETER

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Selami VARLIK

İSTANBUL

2022

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe Anabilim Dalı'nda 010217YL10 numaralı Zeynep DENİZ YETER'in hazırladığı “*Gelenek ve İdeoloji Bağlamında Dilsellik; Gadamer-Habermas Tartışması*” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 21/09/ 2022 günü (10:30-11:30) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Selami VARLIK

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Behiç ALBAYRAK

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Kurtul GÜLENÇ

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zeynep DENİZ YETER

21.09.2022

ÖZ

Doğru bilgi ve anlama ulaşma imkanını tartışan Gadamer ve Habermas'ın hareket noktası birbirine yakındır. Her iki filozof da bilginin ve tecrübenin nesnesi ile öznesi arasında her zaman dilsel mesafe olduğunu düşünmektedir. Anlama, dilsel bir dolayım ile dilin sınırları içinde gerçekleşmektedir. Gadamer'e göre dil, insanı kuşatan ve anlamayı şekillendiren ortamdır. Gelenek dil ile insana bir anlam dünyası oluşturmaktadır. Habermas'a göredilin kullanımı ile insanın dünya tecrübesi ve bilgisi belirlenmektedir. Dilsel dolayımın kaçınılmazlığından dilin yönlendirilmesi ve deforme olması sorunu doğmaktadır. İki düşünür bu soruna getirmeye çalıştıkları çözümde farklılaşmaktadırlar. Habermas, Gadamer'in gelenek teorisi ile otoritenin baskısının ve önyargıların yönlendirilmesinin meşrulaştırıldığını ve dolayısıyla eleştirel aklın baskı altında kalmasından kaynaklı olarak, doğru bilgiye ulaşmanın neredeyse imkansız olduğunu düşünmektedir. Gadamer ise Habermas'ın dili hasta olarak farz eden ve onu psikanaliz ile iktidarın ve otoritenin baskısından arındırma çabasını pratik olarak uygulanamaz görmekte ve önyargı eleştirisinin bir önyargı olduğunu düşünmektedir. O halde yöntem olarak psikanaliz tatbik edilmeksizin ve geleneğin dolayımından çıkmak mümkün olmadan, doğru bilgiye ulaşmak ve eleştiri imkânı nasıl mümkün olmaktadır? Çalışmamızda bu soruya cevap bulmayı hedeflemekteyiz. Dilin deforme edilme ihtimali içinde doğru bilgiye nasıl ulaşılabilirdiği ve bilginin doğruluk kriterleri tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Gelenek, Otorite, Önyargı, İlgi, İdeoloji, Psikanaliz, Diyalog

ABSTRACT

The starting points of Gadamer and Habermas, who discuss the possibility of reaching correct information and understanding, are close to each other. Both philosophers think that there is always a linguistic distance between the object and the subject of knowledge and experience. Comprehension takes place within the boundaries of language with a linguistic mediation. According to Gadamer, language is the environment that surrounds people and shapes understanding. Tradition creates a world of meaning for people with language. According to Habermas, the use of language determines human experience and knowledge of the world. Due to the inevitability of linguistic mediation, the problem of language orientation and deformation arises. The two thinkers differ in the solution they try to bring to this problem. Habermas thinks that with Gadamer's theory of tradition, the pressure of authority and the manipulation of prejudices are justified, and therefore, it is almost impossible to reach accurate information due to the suppression of the critical mind. Gadamer, on the other hand, sees Habermas's attempt to free it from the oppression of power and authority by psychoanalysis, assuming language as sick, as practically impractical, and considers prejudice criticism to be a prejudice. So, how is it possible to reach correct information and criticize without applying psychoanalysis as a method and without being able to get out of the mediation of tradition? In our study, we aim to find an answer to this question. It will be tried to discuss how the correct information can be reached in the possibility of language deformation and the accuracy criteria of the information.

Keywords: Language, Tradition, Authority, Prejudice, Interests, Ideology, Dialogue

ÖNSÖZ

Bir metne başlamanın milyon tane farklı yolu vardır. Her şey milyon farklı şekilde oluşabilir. Her düşünce, her his, her cümle, her kelime... Bu çokluğun içinden yalnızca bir tanesi vuku buldu. Bu tez bir imkanlar dünyasının ürünü olarak ortaya çıktı. Bu dünyayı oluşturan, etki eden sayamayacağımız kadar etken tezin satırları arasında gizlendi. Bu dünyada, yani benim dünyamda yer alan, benimle bu süreci yaşayan ve bu tezin bir parçası olan herkese minnettarım. Ancak bazı isimler var ki onları zikretmek boynumun borcudur. Öncelikle ilk günden son ana kadar bana yol gösteren ve kendi tecrübelerini benden esirgemeyen, tezimin her aşamasında yer alan sayın danışmanın Dr. Öğr. Üyesi Selami VARLIK'a saygılarımı ve teşekkürlerimi iletmeyi borç bilirim. Yorumları ve değerlendirmeleri ile tezimin daha anlaşılır ve tutarlı olmasına yardımcı olan jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Ömer Behiç ALBAYRAK'a ve Prof. Dr. Kurtul GÜLENÇ'e katıklarından ve desteklerinden dolayı şükranlarımı iletiyorum. Tez yazmaya niyet ettiğim andan son noktasını koyduğum ana kadar benimle olan, yazamadığım zamanlarda beni motive eden, bir cümle bile yazdığım benden daha çok seven, her zorlu anda bana destek olan ve yazma sürecimin tamamını benimle paylaşan sevgili eşim Naci Furkan YETER' nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Sevgili dostlarım Halime Hicret GÜLTEKİN, Merve Nur YAMAN, Selime ÇINAR Muhlise YAKŞI ve Elif ERDERMİR'e benimle gülüp benimle ağladıkları, motive etmek için sık sık *motivasyon oturumları* düzenledikleri, gerektiğinde üzerimdeki ölü toprağı silkeledikleri için çok teşekkür ederim. Yazım sürecinde metinlerimi ilgi ile okuyarak benimle tartışan ve güçlü kalemi ile yazım dilini düzenlememde çok yardımcı olan sevgili kayınpederim Muhammet YETER'e yardımları ve ilgisi için çok teşekkür ederim. Eğitim hayatımda her zaman bana eşlik eden, gerek hocam gerek arkadaşım olan sevgili ağabeyim Ebubekir Muhammed DENİZ'e teşekkürlerimi ve sevgilerimi iletmeyi boynumun borcu bilirim. Her zaman beni destekleyen ve yanımda olan annem Hatice DENİZ, babam Abdullah DENİZ'e kardeşlerim Esranur ORAL'a ve Fatmanur DENİZ'e manevi desteklerinden dolayı minnettarım.

Zeynep DENİZ YETER

21.09.2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ	1
A. DİLSEL DOLAYIMIN KAÇINILMAZLIĞI	7
A.1. Gadamer’de Ortam Olarak Dil ve Gelenek.....	7
A.1.1. Dilin Ontolojik Yapısı	7
A.1. 2. İçinden Çıkılamayan Ortam Olarak Gelenek, Önyargı ve Otorite	11
A. 2. Habermas’ta Dil ve Öznelerarası Alan.....	19
A.2.1. Bilginin Temel Ögesi Olan İlgiler ve Yönlendirilmeleri.....	19
A. 2. 2. Eleştirinin Dilsel Koşulları ve İdeoloji Eleştirisi.....	23
A. 2. 3. Psikanaliz ve Derin Hermeneutik	28
B. DİLSEL DOLAYIMDAN KAYNAKLI DEFORMASYON PROBLEMLERİ	33
B.1. Habermas’ın Gelenek ve Otorite Eleştirisi.....	33
B. 1. 1. Gelenek ve Otorite Dogması.....	33
B. 1. 2. Özsel Refleksyon Eksikliği ve Dilin Ontolojik Boyut Kazanması.....	38
B. 2. Gadamer’in Aydınlanmacı Önyargı ve Psikanaliz Eleştirisi.....	42
B. 2. 1. Habermas’ın Aydınlanmacı Önyargı Önyargısı	43
B. 2. 2. Psikanaliz Yöntem ve Refleksiyon Eleştirisi.....	48
C. DEFORMASYON PROBLEMİ İÇİNDE ELEŞTİRİ İMKÂNI	54
C. 1. Zamansal Mesafe ve Gelenek.....	55
C. 2. Diyalog Kuramı ve Soru-Cevap Diyalektiği	60
C. 2. 1. Soru-Cevap Diyalektiği	60
C. 2. 2. Gadamer’in Diyalog Kuramı	64
SONUÇ.....	70
KAYNAKLAR	75
ÖZGEÇMİŞ	78

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
Bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
c.	Cilt

GİRİŞ

Antik Yunan'dan itibaren düşünme ile dil, varlığa dair araştırmanın temel hareket noktası olmuştur. Varlığın nasıl algılandığı, dilde nasıl ifade edildiği, düşünce ile dilin karşılıklı olarak bağlantısı, anlamanın ve tecrübenin nasıl gerçekleştiği ilkçağdan itibaren felsefi araştırmaların konusudur. Antik Yunan'da felsefi tartışmalarda dil birincil konumda değildir. O dönemde düşünme dilden önce gelmekte, dil ile düşünme aynı *logos* kökünden gelse de, dile yalnızca zihindeki kavramı ifade etme görevi verilmekte idi. Dil kavramın ve düşüncenin yansıması olarak görüldüğü için kusurlu ve etkiye açık olup bir yanlışı veya hatılı bir düşünceyi hakikat gibi ortaya koyabileceği için kaçınılması gereken bir araç konumunda idi. Felsefi tartışmalar çoğunlukla bu araca değil düşünmenin ve varlığın kendisine yönelik idi. Dolayısıyla dış dünyada var olanların zihindeki yansıması, yani kavramı sözcüklere dökme misyonunun dile bir tür araçsallık kazanması ile düşüncenin ifade şekli olan dile bu sebeple ikincil konum verilmekte ve üzerine derin tartışmalar yürütülmemekte idi. Ancak ileri dönemlerde düşüncenin olduğu şekliyle aktarılıp aktarılamama tartışması mantık alanında dili daha merkezi bir konuma taşımıştır. Anlam belirsizliğini ortadan kaldırmak için düşüncenin kendisini tam ve eksiksiz ifade eden dili geliştirme çabaları mantığa yön vermiştir.

Modern felsefenin gelişme seyrinde dilin merkezi konum kazanmasına, dilin bir araç olmanın ötesinde doğru olanın veya hakikatin kendisi ile açılabilenliğini iddia eden ve epistemoloji, ontoloji, ahlak gibi alanlardaki sorunlara dil ile çözüm aranmasına *dilsel dönüş* adı verilmiştir. Bir araç olarak görülen ve düşüncenin aynen aktarımı olan dil, Heidegger, Humboldt ve Wittgenstein gibi filozoflarla birlikte yalnızca mantığın ifade biçimi olmaktan çıkıp dünyanın ve yaşamın temel belirleyici faktörü; anlama, düşünme ve yaşama eylemlerini kapsayan üst kurum olmuştur. Böylece dilden ayrı düşünce, dilden bağımsız varlık tasavvuru ortadan kalkmıştır. Heidegger'in dile ontolojik boyut atfetmesiyle dünyanın ve anlamın dilden bağımsız kavranamayacağı belirginleşmiştir. Heidegger varlığın kendisinin dil ile kendini açtığını düşünmektedir. Dil, insandan ve yaşamdan bağımsız yalnızca sözcükler bütünü değildir. Varlığa yönelik her sorgulama dil içinde ifade edildiği için varlık kendisini dil ile açmaktadır. İnsana dair

özün kendisidir. Varlığı dil içinde deneyimleyen insan, dilin içinde yaşamı ve kendini deneyimleyebilir. Dolayısıyla dil, tecrübe, yaşam ve anlamın kendisi haline gelmiştir.

Dolayısıyla dil sosyal bilimlerin de temel konusunu oluşturmaktadır. Sosyal bilimler insana dair olanın araştırıldığı alan olarak dilin sınırları içinde araştırmalarını yürütmektedirler. İnsanın yaşam alanını bir araştırmanın konusu yapan temel veri kaynağı ve hareket noktası dildir. Kültürel, ahlaki, tarihsel, politik vb. alanlarda insanın davranışı dilin kendisi ile ortaya konur. Çünkü insan dilin çevrelediği bir dünyanın parçasıdır.

Gadamer de hocası Heidegger'in düşüncelerinden etkilenerek dili merkezi konuma yerleştirmiştir. Ona göre varlığın var olma yapısı dilseldir. Dilsel varlıklar olan insanlar ancak dilin içinde anlama eylemini gerçekleştirebilmektedirler. Dil, insan dünyasını ve zihnini şekillendiren, tecrübesini ve bilgisini belirleyen bir ortamdır. İnsan dil ile anlar ve dil ile dünyayı deneyimleyebilir. Bu sebeple dilin ötesinde, dilden bağımsız bir varlık yoktur ve insanın bu dil ortamından çıkması mümkün değildir.

Alman düşünür Habermas da tıpkı Gadamer ve Heidegger gibi dilin bir araç olmadığını ve anlamının temel şartı olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre de dil anlam dünyasını ve anlamın kendisini şekillendiren temel ögedir. Gündelik dilin uygulaması ile insanların anlam dünyası belirlenmektedir. Dil pratiğinin şekli, insanın anlama biçimini belirlediği gibi dünya tecrübesini de belirler. İnsan dili konuştuğu şekilde anlar ve yaşar.

Anlamanın ve bilmenin gerek ve zorunlu şartı olarak dili gören Gadamer ve Habermas arasında canlı bir tartışma yaşanmıştır. Daha sonra *Felsefî Tartışmalar*'ı oluşturacak olan karşılıklı yazışmayı 1967 yılında Habermas "Gadamer'in Hakikat ve Yöntem'i Üzerine" adlı makalesi ile başlatmıştır. Aydınlanma düşüncesini benimseyen Habermas'ın temel kaygılarından olan aklın araçsallaştırılması, Gadamer'in dili araçsallaştırmadan kurtarma girişimi ile benzerlik göstermektedir. Bundan dolayı Habermas Gadamer'i takdir etse de, felsefî hermeneutiğin evrensellik iddiasının yeterince eleştirelilik barındırmadığı için güçlü olmadığını ve gelenek kuramı ile otoritelerin önyargı oluşturmadaki tahakkümünü meşrulaştırdığını belirterek eleştirmiştir. Habermas'a göre eleştirel aklın en büyük düşmanı olan her türlü otorite ve önyargıyı meşrulaştıran Gadamer aklı araçsallaştırmaktan kurtarıp otoritenin tahakkümü altına sokmuştur. Bu eleştirilerini ortaya koyduğu *Hermeneutiğin Evrensellik Talebi* adlı makalesine Gadamer ilk olarak 1967 yılında "*Hermeneutik Problemin Evrenselliği*"

makalesi ile cevap vermiştir. Habermas'ın eleştirilerini, Aydınlanmacı önyargı ile dile getirdiğini belirten Gadamer'e göre Habermas, önyargıların kaçınılmaz boyutunu kavrayamamakta ve otoriteyi tamamen olumsuz olarak algılamaktadır. Oysaki önyargılar anlamının kaçınılmaz şartıdır ve otorite her zaman -Habermas'ın iddia ettiği gibi- hatalı ve baskıcı değildir. Geleneğin hatalı yargıyı barındırma ihtimali olsa bile tarihsel süreç içinde meşru olmayan önyargılar elenip gideceği için insan doğru bilgiye ulaşabilecektir. Buna karşılık 1968 yılında yayınlanan *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine ve Bilgi ve İnsansal İlgiler* adlı eserlerinde Habermas Gadamer'in hermeneutiğinde yeteri kadar eleştiri imkanı olmadığını, bu yüzden kendisinin belirttiği gibi sürecin meşru olan önyargıyı olmayandan ayırmaya kadir olamadığını belirtmektedir. Bu esnada tartışmaya Riceour *Eleştirel Felsefi Hermeneutik* makalesi ile dahil olur. Riceour bu makalede Habermas'ın ve Gadamer'in hatalı ve haklı oldukları noktaları tespit etmekten ziyade onların düşüncelerini temel hatları itibarıyla ele almış ve onlara bazı sorular yönlendirmiştir. Burada Ricoure'un amacı ayrı ayrı iki düşünürü eleştirmek değil, tartışmaya bütüncül bakarak eleştirel bir hermeneutiğin imkanını tartışmaktır. Ona göre hermeneutik içinde eleştiri barındırmadığı sürece otoritenin ve geleneğin baskısı veya yönlendirilmesine maruz kalabilir. Bu sebeple hermenutik eleştiri imkanı barındırmalıdır. Ancak Habermas'ın da eleştiriye temellendirme çabasının bir geleneğin ürünü olduğunu kabul etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Riceour her iki filozofun sisteminde kabul edilmesi ve iyileştirilmesi gereken noktalar olduğunu düşünür. Bunun sonucunda tartışmanın 1971 yılında son yayını olan *Eleştirmenlerime Cevap (Replik)* makalesi ile Gadamer kendini izah etmeye çalışır.

Adı geçen ve *Hermeneutik Refleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu* adlı makalelerinde Gadamer kendi teorisinde Habermas'ın iddia ettiği gibi refleksiyon eksikliği olmadığını, zaman mesafesi ve diyalog kuramı ile temellendirdiği eleştirel boyutu Habermas'ın gözden kaçırdığını, bunların yanı sıra kendisinin büyük bir Aydınlanmacı önyargı önyargısı ile hareket ettiğini, deformasyona çözüm olarak sunduğu psikanalizin pek çok sorun barındırdığını ve pratik olarak uygulanabilir olmadığını ifade etmiştir. Tartışma Gadamer'in Habermas eleştirisi ve kendini savunması ile son bulmuştur. Gadamer'in eleştirilerine Habermas belirgin bir cevap vermese de bazı konuşmalarında, özellikle psikanaliz eleştirisinde haklı olduğunu ifade etmiş ancak çözüm olarak yeni bir metot önermemiş veya psikanalizin düzenlemesini yapmamıştır.

Böylelikle tartışma bir karara varamadan sonlanmıştır.

Bu tartışma bize şunu göstermektedir; dil olmaksızın dünyayı anlamak ve tecrübe etmek mümkün değildir. İnsan her zaman dilin içinde yaşamakta ve yaşamını dili ölçüsünde idrak edebilmektedir. İnsan dili kullandığı ölçüde yaşamakta, anlamakta ve dünyayı deneyimleyebilmektedir. Dilin insanın eylemlerine öncel olması eylemin nesnesi ile arasında bir mesafe oluşturmaktadır. Bu mesafe dilsel mesafedir. İnsan her zaman dil ile düşünebildiği ve eyleyebildiği için dilsel bir dolayım ile anlamakta ve deneyimlemektedir. İnsan, anlamaya ve doğru bilgiye ulaşmaya dilin bu kaçınılmaz dolayımı içinde çalışmaktadır. Ancak dilin kendisi burada birkaç soruna işaret etmektedir. Dil her zaman anlayan özne ile nesnesi arasında bir mesafeye sebep oluyorsa bu mesafenin ölçüsü nedir ve doğruluğundan nasıl emin olunabilir? İnsanı kuşatan ve anlamı belirleyen dilin doğruluğu ve objektifliği hangi kriterle belirlenebilir? Dilin içinde yaşanması mümkün olan birtakım deformasyonlar bilginin ve anlamın kendisini değiştirir mi? Dil uygulama ile varlığını sürdürmektedir. Uygulamadaki değişiklikler veya yönlendirmeler dilsel dolayımdan kaynaklı olarak insanın nesnesi ile temasını, ve hatta nesnenin kendisini şekillendirmektedir. O halde dilsel dolayımın içinde doğru bilgiye nasıl ulaşabiliriz? Tezimizde bu soruya Gadamer ve Habermas tartışması bağlamında cevap bulmaya çalışacağız.

Gadamer ve Habermas arasında gerçekleşen bu tartışmayı incelerken göz önünde bulundurulması gereken birkaç husus vardır. Öncelikle her iki düşünürün mensup olduğu ekol veya gelenek farklı olduğu için tartışmadaki amaçları ve kavramları kullanım şekilleri farklılık göstermektedir. Habermas için doğru bilgi ana araştırma konusunu oluştururken Gadamer bilgiden söz etmez. Gadamer bilgiden ziyade anlama eylemi ile ilgilenir. Bu ayrım iki filozof arasında epistemeolojik ve ontolojik bir ayrıma işaret etmektedir. Habermas bilme eylemini kritiğe tabi tutulabilecek ikincil bir eylem olarak gördüğü için doğru bilginin imkanını araştırırken epistemolojik sınır içinde kalmaktadır. Gadamer için ise anlama daha ön plandadır. Çünkü insanın tüm eylemlerinin temelinde anlama eylemi yatar. Anlamın kendisini araştırmak bilgiyi, tecrübeyi ve tüm eylemleri araştırmak demektir. Dolayısıyla iki filozof arasında amaç ve yaklaşım olarak farklılık bulunmaktadır. Bu sebeple tartışmayı incelerken bir kavramın diğer filozofta hangi kavrama denk geldiği, bir argümanın tartışmaya hangi açıdan dahil olduğunu belirlemekte daha fazla dikkat sarf etmek gerekmektedir.

Filozoflar kuramlarını kendi dilleri olan almanca ile kaleme almışlardır. Gadamer'in en önemli eseri olan *Hakikat ve Yöntemi* ve Habermas'ın *Bilgi ve İnsansal İlgiler, İletişimsel Eylem Kuramı ve İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim* adlı eserleri tartışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Felsefi Tartışmalar Almanca yazılmış olsa da çoğu Türkçe'ye çevrilmiştir. Hüsamettin Arslan'ın derleyip çevirdiği *İnsan Bilimlerine Prolegomena: Dil, Gelenek ve Yorum* (2002), *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler: Gadamer-Habermas, Gadamer-Ricoeur, Gadamer-Derrida Tartışması* (2002), *Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler: İnsan bilimlerinde Retoriğe Dönüş* (2002) eserlerinde ilgili metinler yer almaktadır. Bunlara ilaveten Osman Bilen'e ait *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları: Romantik, Felsefi, Eleştirel Hermeneutik*, Mehmet Ulukütük'e ait *Anlama ve Gelenek* (2013), Grondin'e ait *The Philosophy of Gadamer*, Edal İsbir'e ait *Gadamer ve Habermas'ta Önyargı Kavramı* (2008) adlı yüksek lisans tezi bu çalışmada kullanılan bazı ikincil kaynakları oluşturmaktadır.

Anlamanın dilsel şartlarının incelendiği ve doğru bilgiye ulaşmanın imkanının tartışıldığı “Gelenek ve İdeoloji Bağlamında Dilsellik: Gadamer-Habermas” adlı tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde dilsel dolayımın kaçınılmazlığına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Gerek belirli bir geleneğin içinde tarihsel olarak bilgiye ulaşıldığı kabul edilse, gerekse öznel arası alanda iletişimsel olarak anlamanın gerçekleştiği savunulsa da değişmeyen ve ortak olan nokta nesne ile özne arasındaki dolayımın, anlamanın ve deneyimin her zaman dil ortamında, dilsel olarak gerçekleştiğidir.

İkinci bölümde, kaçınılmaz dilsel dolayımın sebep olduğu sorunlar ve engeller filozofların birbirlerine yönelttikleri eleştiriler üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır. Mensubu olduğu düşünce akımının hassasiyetini paylaşan Habermas'ın Gadamer'e en büyük eleştirisi, gelenek ve otoritenin rehabilitasyonu ile akli kısıtlamayı ve özgürlüğü ortadan kaldırmayı meşrulaştırması olmuştur. Bu hamlesi ile Gadamer Habermas'a göre zorunlu olan dilselliği, zorunlu çarpıtılmış dilselliğe dönüştürür. Üstelik içinde eleştiri imkânı barındırmayan bir dilsellik... Gadamer'e göre ise Habermas gerek ideoloji eleştirisinde, gerek otoriteye karşı katı duruşunda farkında olmadığı Aydınlanmacı önyargıları yansıtmaktadır. Önyargıların yanlış olduğunu düşünmesi kendi önyargısından kaynaklanmaktadır. Buna ilaveten Gadamer Habermas'ın eleştirel akli tekrar canlandırmak için sunduğu psikanaliz yöntemi de sorunlu bulur. Çünkü Habermas dilin

çarpıtılmışlığını, dilin dışından objektif bir akıl ile düzeltmeyi hedeflenmektedir. Oysa danışan yine bir dilin içinde analiz gerçekleştirdiği için dili özgürleştirme amacına ulaşamayacak, ve böylece psikanalizin de pratik olarak uygulanması mümkün olamayacaktır. Çünkü dilin dışına çıkmak mümkün olmadığı gibi, sorunlu önyargılar ve anlayışların da ancak dilin içinde kalmak kaydıyla çözümü mümkündür.

Üçüncü ve son bölümde ise dilin çarpıtıldığı, deforme olduğu durumlarda hakiki bilgiye ulaşmanın imkânı araştırılmıştır. Gerek ideolojiden, gerekse otoriteden kaynaklı olsun anlamada ortaya çıkan bir sorun nasıl giderilebilir ve doğru bilgiye nasıl ulaşılabilir sorularının cevabı aranmış, araştırılmıştır. Bu bölümde Gadamer'in Habermas'ın eleştirilerine karşı kendini savunduğu cevaplar da yer almaktadır.

Tezimizin temel amacı; dil içinde, dilin sebep olduğu sorunlara rağmen eleştiri imkanının olup olmadığını ve bu sayede doğru bilgiye ulaşıp ulaşılamayacağını tartışmaktır.

A. DİLSEL DOLAYIMIN KAÇINILMAZLIĞI

A.1. Gadamer’de Ortam Olarak Dil ve Gelenek

A.1.1. Dilin Ontolojik Yapısı

Dil, felsefe tarihi boyunca tartışılmalı temel meselelerden birisidir. Platon’dan günümüze kadar dil meselesi pek çok farklı açılardan ele alınmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Dili kendi düşünce sisteminde merkezi konuma yerleştiren filozoflardan biri de çağdaş dönemde yaşamış olan Alman filozof Gadamer’dir. Gadamer’e göre dilin merkezi konumda olmasının sebebi onun ne anlamının gerçekleşmesi için bir araç ne de insanın sahip olduğu bir yeti oluşundandır. Ona göre dil birincil olarak anlamının bizzat içinde gerçekleştiği ortamdır. Dil geçmiş ile şimdiyi birbirine bağlayarak anlamın taşınmasını sağlamaktadır. Dilsel bir varlık olarak insan, dünyaya geldiğinde kendisini doğrudan bu dil ortamının içerisinde bulur ve dünyayı da varlığı da bu ortam içinden tecrübe etmeye başlar. Dolayısıyla dilin kuşatıcılığı bilincimizi belirlediği gibi bütün anlama hadiselerinin de ontolojik temelini oluşturur.¹ Bu sebeple asıl anlaşılması gereken varlık dildir.

Gadamer dil düşüncesinin nasıl oluştuğunu temellendirirken geriye dönerek tarihte yapılan birtakım hataları da ortaya koymaktadır. *Logos* düşünce ve akıl olarak tanımlayan Aristoteles’in aksine Gadamer logosun dil olduğunu düşünür. Aristoteles’in yaptığı insan tanımında insanı diğer canlılardan ayıran özellik olarak logos düşünme ve akıl iken Gadamer insanı ayıran temel özelliğin dil olduğunu belirtir.² Dil sayesinde insan konuşarak iletişim kurabilmekte, ifade edebilmekte, düşünme eylemini gerçekleştirebilmektedir. Gadamer Platon düşüncesinde, sonrasında Batı felsefesini de kapsayacak olan temel bir hata tespit eder. “Gadamer’e göre Platon’un niyeti şeylerin hakikatine kelimelerle/dil ile ulaşamayacağını göstermektir.”³ . Platon - Kratylos

¹ Alim Yılmaz, *Gadamer’de Dil Ontolojisi, Doğu’dan Batı’ya Düşüncenin Serüveni: Yirminci Yüzyıl Düşüncesi*, edit.Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yay: İstanbul, 2015, c.4, s. 502.

² Gadamer, “*İnsan ve Dil*”, *İnsan Bilimlerine Prologomena: Dil, Gelenek ve Yorum*, der. ve çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma: İstanbul, 2002, s. 65.

³ Grondin, *The Philosophy of Gadamer*, ing. çev. Kathryn Plant, Acumen Publishing Limited: Chesham, 1999 s. 131.

diyalogunda hiçbir hakikate dil ile ulaşamayacağı ve hakikatin kelimeler olmaksızın, varlığın kendisinden hareketle bilinmesi gerektiği ispatlanmaya çalışılır.⁴ Platon'a göre dil tıpkı görüşler dünyasında bulunan nesneler gibi gerçekliği bulunmayan bir kopyadır. Bu sebeple dil aslında kendisinden kurtulmamız gereken bir araçtır. Gadamer ise dile atfedilen bu ikincilliği kabul etmez. Ona göre dil düşüncenin ifade edildiği bir araçtan ziyade düşünmenin ta kendisidir. Platon'dan itibaren batı düşüncesini etkisi altına alan dilin ikincil planda kalması sürecini Gadamer "dilin unutulması" olarak adlandırmıştır. Bu tutum, "dille ilgili düşünce hakkında çığır açan bir karar" dır."⁵ Gadamer'in dilin unutulması olarak adlandırdığı bu yanlış sürecinde Batı düşüncesi dilin temel yapısını görememiş ve dili araçsallaştırarak onun sadece bir sembol olduğu vehmine kapılmıştır. Dilin sadece formlara atıfta bulunan araçsal işaretler sınıfına indirgenmesi, "entelektüel alana sürülen bilginin" kutsanmasına neden olmuştur.

Platon ile başlayan dilin unutulma sürecinin Gadamer'e göre bir istisnası vardır; Hristiyan enkarnasyon fikri. Enkarnasyon fikri ile dilin hakkı bir nebze teslim edilmiş ve batıdaki unutulmanın tam bir unutma olması engellenmiştir.⁶ Hristiyan teolojisinin önemli isimlerinden olan Augustinus dilin ifade aracı olan sözü iç ve dış olarak ikiye ayırmaktadır. İç söz Tanrı'nın kendisi iken dış söz onun ete kemiğe bürünmüş hali olan İsa yani oğuldur. Büyük dil mucizesi Söz'ün vücut bulmasında ve harici varlıkta doğmasında değil, kendisini ifadeden doğarak dışsallaştıran şeyin daima zaten söz olmasında ikamet eder.⁷ Evrensel olan iç söz herhangi bir dile ait değildir ve kelimelere indirgenemez. Gadamer dili sıradan bir araç olarak görmediği ve anlamanın kendisi olarak gördüğü için Augustinus'un dile atfettiği yaratıcı güce başvurur. Augustinus'un sözü eyleyen temel unsur olarak konumlandırması Gadamer'in dile ontolojik boyut kazandırmasında etkili olmuştur.

Augustinus, yaratıcının söz olarak kalbin derinliklerinde hazır ve nazır olduğuna inanır.⁸ Bu sebeple insan dua ettiğinde aslında kendisinde bulunan iç söz ile diyaloga giriyor demektir. Tanrı söz olarak varlığın tamamına yayılmış ve evrenselleşmiştir.

⁴ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, çev.Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan, Paradigma:İstanbul, 2009, c.2, s.202.

⁵Grondin, *Gadamer*, s. 132.

⁶ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s.219.

⁷A.g.e. s.221.

⁸Altınörs, Atakan, *50 Soruda Dil Felsefesi*, 7 Renk Basım Yayım:İstanbul 2012, s.88.

Enkarnasyon fikrine göre söz, her şey yaratılmadan önce tanrıyla birliktedir ve yaratılış bir zamanlar tanrının sözüyle gerçekleşmiştir.⁹ “Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı’yla birlikteydi ve Söz Tanrı’ydı. Başlangıçta O, Tanrı ile birlikteydi. Her şey O’nun aracılığıyla var oldu, var olan hiçbir şey O’nsuz olmadı.”¹⁰

Yaratmanın söz ile gerçekleşmesi, sözün ontolojik boyutunu ortaya koymaktadır. Augustinus iç söze böyle bir ontolojik mahiyet atfederken dış söze tıpkı Grek düşüncesinde olduğu gibi bir tür araçsallık atfetmektedir. Ona göre “kelimelerin ve genel olarak dilin işlevi, hakikate dikkat çekmekten ibarettir.”¹¹ Dolayısıyla Augustinus’un dil düşüncesi Antik Yunan ile başlayan unutulmayı yavaşlatmış ve tarihte bir istisna oluşturmuş olsa da dile Gadamer’in atfedeceği gibi bir birincillik atfetmemiştir. Onun önemi dış dile atfettiği araçsallığa rağmen dil ve düşünce arasındaki birliği kurmasıdır. “İç zihinsel söz düşünceyle tıpkı Oğul Tanrı’nın Baba Tanrı’yla bir arada olması gibi birdir.”¹² “İç söz kesinlikle ne belirli bir dile bağlıdır ne de hafızadan doğan belirsizce tasavvur edilmiş kelimelerin karakterine sahiptir; o daha ziyade kesintisiz düşünülen konudur. O ifade değil, düşüncedir.”¹³ Ancak dış söz yani kelime veya pratik olarak kullanılan dil asla tamamen iç sözü kuşatamaz, tam olarak ifade edemez. Dillerin çokluğu ve çeşitliliği ise bu kuşatamayışı biraz daha tahkim etmektedir. Gadamer’e göre bu durum Augustinus düşüncesinde dili bir tür kısıtlamaya maruz bırakmakta ve dile tekrar ikincil konum yüklemektedir. Ancak Gadamer’e göre aslında dillerin çokluğu, içinde bir sınırsızlık imkânı barındırmaktadır. Fenomen olarak dil “sınırlı/sonlu araçların sınırsız/sonsuz kullanımını gerçekleştirmeli ve bunu düşünceyi ve dili doğuran fakülteyle/güçle özdeşliği yoluyla yapabilmelidir.”¹⁴ Böylelikle, pratik olarak icra edildiği halde sonsuz anlam ve tecrübe imkanını içinde barındığı için tüm düşünsel faaliyetler dil ile ve dilin içinde gerçekleşmelidir.

Gadamer’e göre dil her türlü anlamamızın zeminini oluşturan ve insanın içine doğduğu bir ortamdır. Dil anlamamanın ve hermeneutik tecrübenin yuvasıdır. Dünya tecrübesi de dahil olmak üzere tüm anlama ve yorumlama eylemleri ancak dilin

⁹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 221.

¹⁰ Yuhanne, s. 1-3.

¹¹ Altınörs, *Dil felsefesi*, s. 89.

¹² Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s.222.

¹³ A.g.e., s.224.

¹⁴ A.g.e., s.250.

belirlediği sınırlar içinde gerçekleşir. İnsanın bilinci kendisi dünyaya gelir gelmez dil tarafından kuşatılır.¹⁵ Dil, anlamayı veya tecrübemizi anlamlandırmayı sağlayan ve sonradan kazanılan bir araç değildir. Aksine o, insanın varlığa geldiği andan itibaren varoluş tarzını belirleyen ana unsurdur. Nitekim insan; dilsel bir varlık olarak dünyaya geldiği için dilin sınırlarından asla çıkamaz. Bilgisini ve tecrübesini ancak dilsel şekilde kazanabilir. Gadamer bu açıdan dili ait olduğumuz eve benzetmektedir: “Aslında biz daima dilde zaten evdeyizdir; dünyada evde olduğumuz kadar evdeyizdir.”¹⁶

Dil adeta içinde seyir halinde olduğumuz, tüm algımızı ve anlama şeklimizi belirleyen güvenli bir ortamdır. Onun bize sunduğu şekliyle bir şeylerle temas halinde oluruz. Buradan onun bir tür araç olduğu değil, bakış açımızı oluşturan ve bize bir dünya sunan alan olduğu anlaşılmalıdır. Dil, her şeyi içine alan bir alandır.¹⁷ Bir anlamda o, çıkarılması mümkün olmayan bir gözlük gibidir. Her şey ancak onun süzgecinden geçerek anlaşılabilir.

Bu noktada şu soru belirmektedir: İnsan varlığını çepeçevre kuşatan dilin farkına varabilir mi? Dilin bu denli doğal bir şekilde insanın algısına, tecrübesine ve anlayışına yön vermesi onun kendini unutturma, yani icrası sırasında farkına varılamama ve bir meleke gibi işleme özelliğinden kaynaklanmaktadır. “Dilin yapısı, grameri ve sentaksı hiçbir şekilde canlı konuşmada bilinçli faktörler değildir.”¹⁸ Dil, konuşma esnasında kendini fark ettirmeden diyalogun içinde ifşa olmaktadır. Bir refleks gibi düşüncenin veya konuşmanın içeriğinde var olmaktadır. Tıpkı günlük hayatta nefes alıp vermenin farkında olamadığımız gibi, dilin sınırları içinde yaşanan sürecin ve bu sınırların varlığının da bilincine varamayız. “Dilin gerçek varlığı, işittiğimizde onu kendimize mal etmemizde ikamet eder.”¹⁹

Dil ile dili konuşan kişi arasında interaktif bir ilişki mevcuttur. Anlaşma dil ile gerçekleşirken bir yandan da dil kendisini konuşma eylemi içerisinde muhafaza etmektedir. Konuşmanın ve iletişimin dil ile gerçekleşmesi, dile bir tür araç niteliği yüklüyor gibi görünse de dilin kendisi de diyalog esnasında varlığını ifşa etmektedir. Dilin asıl önemi varlığının temel ifşa yolu olmasıyla ortaya çıkmaktadır. “*Anlaşılan varlık*

¹⁵ Gadamer, *İnsan ve Dil*, s. 68.

¹⁶ A.g.e., s.68.

¹⁷ A.g.e., s.71.

¹⁸ A.g.e., s.69.

¹⁹ A.g.e., s.70.

dildir” derken Gadamer hem dilin araçsallığın ötesinde kapsayıcı rolünü vurgulamakta, hem de anlamanın diyaloga iştirak halinde vuku bulduğunu belirtmektedir.²⁰ Anlamanın tüm veçhelerinin ancak dil ışığında gerçekleşmesi varlığın kendisini anlamak için de geçerlidir. “Anlama ile dil arasındaki gerçek uyum, aslında varlık ile düşünce arasında olduğu kadar; varlık ile dil arasındaki karşılıklı ilişkide de yatar.”²¹ Varlık kendisini dil mekanının içinde ifşa ettiği için insanın varlık anlayışı da ancak dilsel bir şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla anlama eylemi esnasında kullanılan kuşatıcı dil, varlığın ifşasını sunarken aslında varlık kendi dilini açığa çıkarmaktadır.

Varlığın kendisini dil ile açması ve dilsel yapıda olması insanın ancak dilsel bir dünyaya sahip olabileceğini ispatlar niteliktedir. İnsanlar ancak dil içerisinde gerçeklik ile temasta bulunabilmektedirler. “Her bireysel bilincin ötesindeki realite dilde görünür hale gelir.”²² Dil sayesinde dünyanın ne anlama geldiği anlaşılabilir ve bu dünya içerisinde sahip olunan anlam paylaşılabılır. Dil doğrudan dünya algımızın şekillenmesine katkıda bulunur.²³ “Dil ile dünyanın temel bir tarzda ilişkili olması dünyanın dilin nesnesi haline gelmesi demek değildir.”²⁴ Aksine dilin bize bir dünyanın kapılarını açması anlamına gelmektedir. Dil sonradan kazanılan bir yeti veya kullanımı öğrenilen bir araç olmadığı için dilin sunduğu sınırların dışına çıkılamaz. Ancak dilin sunduğu şekilde, sınırlarının içerisinde dünya ile temas halinde bulunabiliriz. Bu temasın dilden bağımsızlaşmaması aslında dilin ne kadar kuşatıcı olduğunu da göstermektedir. O, geçmişini bugüne taşıyarak her zaman sahip olunan ancak çoğu zaman varlığının bilincinde bile olunmayan şekilde tüm ilişkilere yön vermektedir. Her şey onun dolayımından geçerek bilinir hale gelmektedir. Dolayısıyla dilin sınırlarından çıkmak ve dile dışardan bakmak, onun etkilerinden kurtulmak mümkün değildir.

A.1. 2. İçinden Çıkılamayan Ortam Olarak Gelenek, Önyargı ve Otorite

Gadamer’in düşüncesinde dilin düşünceyi ve tecrübeyi şekillendirici, içine doğulan ve asla çıkılamayan bir ortam olmasına benzer şekilde dille bağlantılı olarak gelenek

²⁰ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 297.

²¹ Bilen, Osman, *Çağdaş Yorum Bilim Kuramları*, Kitabiyat : Ankara, 2002, s. 129

²² Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 162

²³ *A.g.e.* s. 263

²⁴ *A.g.e.* s. 263

kavramı da geçmişi şimdiye taşıyarak tüm anlama ve yorumlama eylemlerine imkan tanıyan, tarihsel bilginin zeminini oluşturan bir ortam olarak yer almaktadır. O sebeple gelenek değişmeyen katı ve sabit yapı olmanın ötesinde içinde anlama ediminin gerçekleştiği bir süreç ve açılım, birbirine bağlı olarak belirli şekilde farklılaşarak anlama ve yorumlamanın gerçekleştiği alandır.²⁵ Tüm anlama ve yorumlama eylemlerinin dil ile gerçekleştiği bir önceki bölümde izah edilmiştir. Buna göre hiçbir anlama dilin ve tarihin dışında gerçekleşemez.

Dil düşünceye ve anlama yön veren temel unsurdur. Dilin bunu gerçekleştirmesi onun geçmişi şimdiye ve geleceğe taşıma özelliğinden kaynaklanır. Dilin kuşatıcı bir ortam olması onun, tarihin muhafaza edilmesine ve zaman içinde taşınmasına imkan sağlamaktadır. Tarih te dilin içinde ortaya çıkmakta, dille şekillenmektedir. “Bu nedenle esasında tarih, dilin tarihidir. Çünkü insan, dile sahip bir varlıktır ve aynı zamanda dilin de kuşattığı bir varlık olarak dilin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır.”²⁶ Dolayısıyla anlama faaliyeti dilin içinde hem dil ile hem de dilin taşıdığı tarihsel birikim ile gerçekleşmektedir ve anlama, öznel bir hadiseden ziyade esasında geçmişin şimdiye intikali ile gerçekleşmektedir.²⁷

Anlama ve yorumlama eylemi insanların dahil oldukları ortak bir alanda gerçekleşmektedir. Bu ortak alan geleneğin kendisidir de denilebilir. Çünkü gelenek dilin kendisini taşıması ve muhafaza etmesi sayesinde bugünün insanı için kültürel bir anlam alanı ve ortak anlayış platformu oluşturur. Kelime anlamı “bir öğretinin başkalarına iletilmesi ya da bir bilginin kuşaklar arası aktarımının aracı”²⁸ olan gelenek Gadamer düşüncesinde epistemolojik bir kavram olmaktan çıkıp varoluşsal bir boyut kazanır. Bunun sebebi ise anlayan ve yorumlayan öznenin yani geleneğin içinde seyr halindeki kişinin kendisinin tarihsel bir varlık olmasıdır.

Gelenek, tıpkı dilin insanı kuşatması ve farkında bile olmaksızın ona bir dünya sunması gibi insanın geçmişten gelen bilgi birikimini tevarüs ederek anlama ve

²⁵Ulukütük, Mehmet, *Anlama ve Gelenek*, Bilsam: İstanbul, 2013, s. 54

²⁶Ulukütük, Mehmet, *Varlığın Evi Olarak Dilden Dilin Evi Olarak Geleneğe: Gadamer'in Hermeneutiğinde Dil-Gelenek İlişkisi Üzerine*, Hece Dergisi, Sayı: 148, 2009, s.2

²⁷Kiesel, Theodore, “*Geleneğin Vukubulması: Gadamer ve Heidegger'in Hermeneutiği*”, *İnsan Bilimlerine Prologomena*, Der-Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay., İstanbul, 2002, s.185

²⁸Kılıç Muharrem, *Anlamanın İnşası ve Anlama Etkinliği Bağlamında Geleneğin Sorunsallaştırılması*, SDÜ fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010, Sayı: 22, s. 119'dan aktararak William Raymond, Keywords, London 1976, s. 268

yorumlama eylemini gerçekleştirmesini sağlar. Gelenek ile aktarılan birikim farkında bile olmadan insana içkin hale gelir. Bu sayede onun tüm davranışlarında, bilgi edinme sürecinde ve dünya tecrübesinde ayırt edilemeyecek bir doğallık ile adeta bir gölge gibi varlığını sürdürür. Bu sebeple Aydınlanmacı pek çok düşünürün eleştirdiği epistemolojik boyuttan çıkarak daha ontolojik bir boyut kazanır. Gadamer'in "geleneği temelde bir bilgi sorunu değil, aktarılmış bir içeriğin kendiliğinden ve üretken biçimde özünmesi"²⁹ olarak tarif etmesi de bunu desteklemektedir.

Gelenek sonradan kazanılan veya öğrenilen bir şey değildir. Verili olan bir şey veya doğadan kazanılan bilinçli bir kazanım da değildir.³⁰ İnsan, dünyaya gelir gelmez tıpkı yaşamasına imkân sağlayan atmosferin farkına varmaksızın nefes alıp vermeye başlaması gibi geleneğin sunduğu şekilde dünya tecrübesini de oluşturmaya başlar. İnsan geleneği olan bir varlıktır.³¹ Bir geleneğe mensup olduğunun farkında olmadan geleneğe ait olmaktadır.³² Dünya tecrübesinde, anlama ve yorumlama şeklinde hayatı boyunca bu geleneğin izlerini taşır. Gelenek, insana bir dünya görüşü sunar. O, farklı diller öğrenilse, farklı topluluklarda yaşansa bile insanın asla içinden koparıp atamayacağı, elbise değiştirir gibi değiştiremeyeceği insana içkin anlama halidir.

Biz daima gelenek ile konuşlanmış durumdayız ve bu hiçbir şekilde araştırma nesnesine dönüştürülebilen bir süreç değildir... Gelenek daima bir parçamız, bir örnek ya da model, bir kavrayış türüdür. Daha sonraki tarihsel yargımız onu bir bilgi türü değil, aksine gelenekle en derin/en sıkı ilişki kurma türü olarak görebilir.³³

Bu noktada şu soru sorulabilir; gelenek insanın ayırlamayacağı bir parçası ve ona bu kadar içkin halde iken onun hem muhafaza edilmesi hem de zamana uygun şekilde değişmesi nasıl mümkün olmaktadır? Geleneğin en belirgin karakteri muhafaza edilme isteğidir. O ancak korunarak ve aktararak varlığını devam ettirebilecek bir mekanizmadır. "Geleneğin doğrulanmaya, benimsenmeye ve bakıma ihtiyacı vardır. O,

²⁹ Kılıç, *Anlamanın İnşası*, s. 121

³⁰ Akdemir Müslim ve Hüseyin Aydoğdu, *Epistemolojik Yanılgının Kaynağı: Önyargı*, Sentez: İstanbul, 2019, s.244

³¹ Akdemir, *Önyargı*, s.244

³² Ulukütük, *Anlama ve Gelenek*, s.58

³³ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, c.2. s. 27

temelde muhafaza edilmelidir ve her tarihsel değişimde aktiftir.”³⁴ İnsan geleneğin sayesinde anlama ve yorumlama işlemini gerçekleştirirken bir yandan da geleneğin varlığının devam etmesini ve muhafaza edilmesini sağlar. Bu muhafaza işleminin asıl faili esasında dildir. Gelenek dilin içinde korunur ve geleceğe aktarılır. Geçmiş şimdiiye ve geleceğe taşıyan dil, geleneğin ihtiva ettiği anlam dünyasını da insanlara açar. Bu açıdan dilin sunduğu anlam aslında geleneğin süzgecinden geçerek sunulmaktadır.

“Hermeneutik tecrübe veya deney her zaman gelenek ile ilişkilidir.”³⁵ Gelenek bir şeyler öğreten bir sürecin ötesinde dilin kendisidir. Dil konuşulduğunda aslında konuşan gelenektir. Gelenek ve dilin bu iç içeliği başta sorulan sorunun cevabı niteliğindedir. Dil geleneği koruyarak aktarırken bir yandan da kendisinin sabit bir yapısının olmaması geleneğin değişim imkanını doğurur. Her insan bir geleneğe ait olarak -ki bu kaçınılmazdır- dili kullanmaya başladığında dil ve gelenek ile interaktif bir ilişkiye girer. Gelenek dil vasıtası ile ona geçmişin mirasını aktarırken onun bulunduğu zamanda dili kullanma şekli tevarüs ettiği için geleneğe adeta bir güncelleme gibi katkıda bulunur. O dil ile konuşurken, gelenekte onunla konuşur. “Her bireysel bilincin ötesindeki realite dilde görünür hale gelir. Bu yüzden, sözel olay yalnızca şeylerdeki devam eden şeyi değil, değişen şeyi de yansıtır.”³⁶ Dünya tecrübesinin dilsel karakterde olması dolayısıyla dünyanın değişmesi ile paralel olarak dilin de değişimi gerçekleşir. Dil dünyayı sabit ve durağan bir nesne olarak algılamadığı için tarih içinde taşıdığı gelenek te dil ile değişime tabi olacaktır. Dil zaman içinde değişen geleneği koruyarak taşımaktadır.

Gadamer’in geleneğe olan yaklaşımının diğer düşünürlerden farklılaştığı nokta geleneğe nesne gibi yaklaşmaktansa onu ötekileştirerek, muhatap olunan konumunda *Sen* olarak yaklaşmasıdır. Geleneğin dilsel olması onu öğrenmenin nesnesi olmaktan çıkarıp, konuşulan bir muhatap mertebesine çıkartmaktadır. “Gelenek kendisini bir *Sen* gibi ifade eder. *Sen* bir nesne değildir; o bizimle ilişkiye girer.”³⁷

Gelenek donuk ve dışarıdan bilgi aktaran mekanizmadan ziyade insanı yöneten, yön veren tecrübesini belirlemede aktif rol oynayan canlı bir mekanizmadır. Bu sebeple onu kişiden bağımsız bir nesne gibi görmek geleneğin ana yapısını anlamaya gölge

³⁴ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, c.2, s. 27

³⁵ Ulukütük, Mehmet, *Geleneğin Dili mi? Varlığın Evi Mi? Heidegger ve Gadamer’de Dil, Gelenek ve Varlığın İnsanlık Halleri Üzerine*, Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları Dergisi, 2012, c. 17, s 12

³⁶ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem* 2, s.262

³⁷ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem* 2, s. 135

düşürmektedir. Geleneği nesne olmaktan çıkartmak onu amaç uğruna araç haline getirerek ötekileştirmek te değildir. Görüşlerini ifade etmek için geleneği araç olarak kullanmak esasında ben merkezli bir yaklaşım olduğu için geleneği bu şekilde konumlandırmak onu metodolojik şekilde anlamaya sebep olmaktadır. Böylece o, kişiden bağımsız ve bir şeylerin ifadesi için kullanılan ikincil bir varlık konumuna indirgenmektedir. O halde *Sen* ile doğru ilişki nasıl olmalıdır? Bu, ancak onu anlamaya çalışıp, ona söz hakkı vermekle olabilir. Ona diyaloga girilebilecek muhatap olunan *Sen* konumu verilmesi ile ancak gerçek bir iletişim gerçekleşebilir. Yalnızca onu yönetmektense onun söylediği şeye kulak vererek sağlıklı bir ilişki kurulabilir.

Gelenek ile girdiğimiz *Ben-Sen* diyalektiği diyalog esnasında soru-cevap formunda vuku bulmaktadır. “Bir soru ortaya çıktığında, deyim yerindeyse nesnesinin varlığını açar.”³⁸Soru soran kişi bilme isteği içindedir ve henüz cevabı bilmiyordur. Ancak cevabı bilmesinin kritik bir önemi bulunmamaktadır. Çünkü Sokrates ve Platon düşüncesinde de olduğu gibi diyaloga giren kişi karşısındakine hakikati açık etmek için soru ile başladığında cevap vermesi beklenen muhatabından daha üstün bir konumda olmaktadır. Dolayısıyla diyalektik süreç ancak soru ve cevap aracılığıyla ilerler.

Platon'un izahını yaptığı soru ile cevap, bilgi ile cehalet arasındaki komik karışıklıkta, nesne hakkında bir şeyleri gerçekten ortaya çıkaran her bilgi ve söylemde sorunun önceliğinin derin bir kabulü söz konusudur. Bir şeyi ifşa etmeyi amaçlayan söylem, o şeyin soruyla açılmasını gerektirir.³⁹

Soru-cevap diyalektiği ile öğrenme amacı ile soru soran kişi tek değildir. Soru yönelttiği gelenek ve tarihin sesi olan metinler de sorular sorarak anlamayı gerçekleştirmektedir. Okuyucu metne bir soru yönelttiğinde metin ona cevap vererek ve hatta ona soru yönelterek onunla diyaloga girer. Böylece okur kendisini bir anda muhatapı tarafından sorgulanırken bulur.⁴⁰ Anlamak için başta sorgulanan metnin yönettiği soruya cevap vermek ve tekrar sorular yöneltmek gerekmektedir. Ancak bu kez metnin sunduğu tarihsel ufuk içinde soru yöneltilebilir.

Geleneğin sözünü anlamak daima, yeniden inşa edilen sorunun,

³⁸ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem 2*, s.142

³⁹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem 2*, s.143

⁴⁰ Palmer, *Hermenötik*, s.236

sorgulanabilirliğinin açıklığına yerleştirilmesini gerektirir- yani, onun, geleneğin bizim için sorusuyla birleşmesi gerekir. Eğer "tarihsel" soru kendi kendisine doğuyorsa, bu onun artık bir soru olarak "ön plana çıkamayacağı" anlamına gelir. Bu, anlamamanın durmasıyla- saplanıp kaldığımız dolambaçlı yol haline gelmesiyle- sonuçlanır. Ancak tarihsel geçmişin kavramlarını, onlar aynı zamanda kendi kavrayışımızı da içerecek şekilde yeniden kazanmamız gerçek anlamamanın parçasıdır. Yukarıda bunu "ufukların kaynaşması" diye adlandırmıştım.⁴¹

Gelenek ve tarih, soru-cevap metodu ile geçmiş ile bugün arasında bir bağ kurmaktadır. Metnin yazıldığı zamanın ufkunu bugüne taşıyarak anlamaya çalışan kişi ile geçmiş arasında bir kaynaşmayı sağlamaktadır. Gadamer'in etkin tarihsel bilinç olarak adlandırdığı bu aktarım sayesinde ufukların kaynaşması sağlanarak geçmişle aradaki sınır aşılıp, yabancılaşma ortadan kalkmaktadır.⁴² Anlama eyleminin gerçekleşmesini sağlayan ve gelenek ile diyaloga girmenin temel unsurlarından olan ufuk kavramı ile insanın tarihselliği ortaya konmaktadır. "Tarihsellik kavramı, "insan varlığının zamansal niteliğini, insan bilgisinin sınırlılığını ve tecrübe nesnelerinin tarihsel özelliğini" belirtmektedir."⁴³

Tarihsellik konusunda Heidegger'den oldukça etkilene Gadamer, onun *Dasein*'in zamansallığı olarak ifade ettiği varoluş biçimini tarihsellik olarak dönüştürür. Heidegger'e göre dünyaya atılan varlık olarak Dasein'in varlığı anlayabilmesi geçmiş, şimdi ve gelecek arasında yolculuğa çıkabilme kabiliyetinden kaynaklanır. Dasein'in en temel varlık kipi olan zamansallık sayesinde tarihle kopması mümkün olmayan ilişkisi temellendirilir. Gadamer'in etkin tarihsel bilinç ifadesi de "aynı anda hem tarihsel süreç içinde etkilenen ve tarih tarafından belirlenen bilinci hem de bu etkilenmişliğin bilincinde olmayı ifade eder."⁴⁴ Buna göre insan tarihi yaşarken bir yandan da onun bir parçası olur. Tüm anlama, yorumlama eylemleri ve dünya tecrübesi bu tarihsellik ile kurulmaktadır.

"Tarihsel olarak düşünmek aslında, geçmişe ait kavramların, biz onlarla düşünmeye çalışırken maruz kalacakları bir aktarmayı icra etmesi anlamına gelir."⁴⁵ Tarihsel düşünme ile geçmişin kavramlarını bugüne taşıyarak onlar aracılığıyla şimdiki zamanda karşılaştığımız nesneyi anlamlandırmaya çalışırız. Metnin ait olduğu zamanın

⁴¹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem 2*, s.158

⁴² Ulukütük, *Anlama ve Gelenek*, s. 77

⁴³ Bilen, *Çağdaş Yorum Bilim*, s.120

⁴⁴ Tatar, Burhanettin, *Felsefi Hermeneutik Yazarın Niyeti*, Vadi: İstanbul, 2018, s. 130

⁴⁵ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem 2*, s.188

ufku okuyucunun ufkuyla karışarak ona anlama işleminin tamamlanmasından önce bir bakış açısı kazandırır. Dolayısıyla anlama ve yorumlama eylemini belirleyen unsur yargıdan önce önyargılardır.⁴⁶

Gadamer'in önyargı düşüncesinde hocası Heidegger'in ön-anlama düşüncesinin izleri görülmektedir. Heidegger'in varoluşçu hermeneutiği anlama eyleminin dairevi bir yapıda olduğu iddiasındadır. Bu, bütünün anlamının parçadan yola çıkılarak ve parçanın, bütünün kendisine bakılarak anlaşılabilceği dairesel ilişkidir. Örneğin bir konunun anlaşılabilmesi için kişiyi o konuya yönelten bir ön anlayış, merak veya ilginin o ilgiyi oluşturan bütüne dair bir ön bilginin olması gerekmektedir.

Bütünün, küçük ilgiyi uyandırması ile bütünün kendisine yönelik bir yolculuk başlar. Peki başlangıçta ön-anlama nasıl oluşmuştur? Ön anlama Dünya içine atılmış varlık olarak Dasein'in zamansallığı sayesinde mirası aldığı anlama tarzına bağlı olarak sahip olduğu anlama zeminidir. "Ön-anlamanın kendisi insan varoluşunun ontolojik yapısına işaret eder."⁴⁷ Ön anlama, gerçek anlama ile araya giren gereksiz bir süreç olmamanın ötesinde anlama ve yorumlama öncesinde sahip olduğumuz ön-anlamlar ile açığa çıkma imkânı bulabilir.⁴⁸

Gadamer'in önyargı kavramı da tıpkı ön anlamada olduğu kişiye önceden sahip olduğu ve anlamayı şekillendiren bir bakış açısı vermektedir. Gelenekten devralınan miras önyargı olarak insanın bilme ve tecrübe sürecinde açığa çıkmaktadır. Dolayısıyla insan dil gibi geleneğin içinden de hiçbir zaman çıkmayacağı için her zaman bir şeyler hakkında birtakım önyargılara sahiptir. Bu durum hiçbir şeye dolaysızca ulaşamadığı ve erişim için her zaman gelenek ve önyargının dolayımından geçilmesi gerektiği anlamına da gelmektedir.

Önyargı gündelik dildeki kullanımının ve Aydınlanma düşüncesinin aksine Gadamer için olumlu bir anlam da ifade eder. Ona göre önyargılar olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılır. Olumsuz önyargılar hiçbir objektif bilgi olmadığı halde yöneltilen negatif yargılardır. Bunlardan kurtulmak mümkündür. Ancak Gadamer'in ilgilendiği bu kısım değildir. Ona göre önyargılar tarihselliğin realitesi olup tarihi anlamaya kapı

⁴⁶ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem 2*, s. 20

⁴⁷ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Alfa:İstanbul, Çev.:Kaan Ökten, 2018, s.239

⁴⁸ Wachterhauser, Brice, *Anlamada Tarih ve Dil, İnsan Bilimlerine Prologomena*, Çev.-Der. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay., 202,s.232

aralayan varlığımızın temelidir.⁴⁹ Dolayısıyla onlardan kurtulma çabası gereksiz ve boş bir çabadır.

Önyargı Aydınlanmacılar ve Romantik düşünürler tarafından akli esir alan, objektiviteye engel olan ve özgürlüğü ortadan kaldıran bir unsur olarak tenkit edilmiştir. Ancak Gadamer düşüncesinde hatasız kabul edilerek tabi olunan bir önyargı dogması yerine değişebilen, kişinin farkına varabileceği ve kendi iradesi ile geliştirebileceği bir önyargı tasarımı söz konusudur. Metinler ile muhatap oldukça ufukların kaynaşması ile önyargılar da rehabilite olur.⁵⁰ Aynı zamanda kişiye düşen sorumluluk sahip olduğu önyargıların geçerliliğini sorgulamaktır. Sorgulama yoluyla meşru olmayan önyargılardan arınıldığı gibi aynı zamanda geleneğin gelişmesi ve oluşmasına da katkıda bulunulur.

Önyargının değişebilir yapısı onu akli sınırlayan bir otoriter yapı olma ithamından kurtarır. Aydınlanmacı düşünürler otorite olarak yalnızca akli kabul etmekte ve onun özgürlüğünü sınırlayan her şeyi reddetmektedirler. Önyargıya ve geleneğe de bir otorite tarafından belirlendikleri eleştirisini yöneltmişlerdir. Ancak Gadamer'e göre "eğer otoritenin itibarı birinin sahip olduğu yargıları yerinden ediyorsa aslında otorite önyargıların kaynağıdır."⁵¹ Önyargıların kaynağı olan otorite körü körüne itaat ve tahakküm değildir. Otorite bilgiye ve rızaya dayanır. Otorite sahibi olan kişinin diğer insanlara yargılamada ve öngöründe daha iyi olduğu bilgisini vermesi gerekir. Çünkü otorite kazanılan bir şeydir. Dolayısıyla otorite aslında akla ve muhakemeye güven ve rıza ile gerçekleşir.

Gadamer'in otorite olarak kabul ettiği yapı gelenektir. Ancak gelenek aklın işleyişine engel değildir. Çünkü gelenekte daima özgürlük unsuru vardır.⁵² Bir geleneğin varlığını devam ettirebilmesi için korunması gerekir. Uygulanmayan gelenekler varlığını devam ettiremezler. Uygulama ve muhafaza etme son derece özgür eylemlerdir. Çünkü bir gelenek şiddetle ortadan kaldırılrsa bile yeni gelenek ile birleşerek varlığını devam ettirir. Bu geleneğin tarihsel yapısından kaynaklanmaktadır. Yeni bir geleneği benimsemek ne kadar akli özgür bırakıyorsa gelenek akıl karşısında o kadar özgürdür.

⁴⁹Palmer, *Hermenötik*, s.259

⁵⁰Göka, Erol ve diğer, *Önce Söz Vardı*, Vadi Yay., 2020, s. 93

⁵¹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 23

⁵² Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 27

Gadamer’e göre aydınlanmanın gözden kaçırdığı şey bu tarihsellik unsurudur.

A. 2. Habermas’ta Dil ve Öznelerarası Alan

Çağdaş dönem filozoflarından olan Habermas’ın en büyük hedeflerinden biri bilgiyi ve toplumu baskı ve tahakkümden kurtaran bir eleştirel bilgi teorisi kurmaktır. Geleneğin ve otoritenin oluşturduğu baskının bilgilerimizi, daha geniş anlamda tüm dünya tecrübemizi yönlendirdiğini düşünen Habermas, bilgi ile aramızda kurulan mesafeyi aşmanın yollarını arar. Bu amaçla öncelikle bilginin nasıl yönlendirildiğini tarihsel bir araştırma ile ortaya koyduktan sonra bundan kurtuluş için çözüm önerileri sunar. Bu bölümde bilgi ve tecrübenin nesnesi ile öznesi arasındaki dolayımın yapısı ve Habermas’ın çözüm önerisinin izahı yapılacaktır.

A.2.1. Bilginin Temel Ögesi Olan İlgiler ve Yönlendirilmeleri

Habermas, *Bilgi ve İnsansal İlgiler (Knowledge and Human Interest)* adlı eserinde yeni bir eleştirel bilgi teorisi ortaya koymaya çalışmıştır. Habermas’ın cevap aradığı soru ‘güvenilir bilgi nasıl olabilir?’ sorusudur. Bu arayışta bilgiden önce onu yönlendiren *ilgi(interest)* kavramı kaşımıza çıkmaktadır. Habermas *ilgi* kavramını “insan türünün olanaklı yeniden üretim ve özkuruluşunun özgül temel koşullarına kök salmış olan temel yönelimleri, diğer deyişle çalışma ve etkileşim”⁵³ şeklinde tanımlamaktadır. Çalışma ve etkileşim yaşamın yeniden üretilmesini sağlayan öğrenme ve karşılıklı (öznelerarası) anlaşma sürecini ifade eder. İlgiler bu sürecin varoluş koşullarının içine nüfuz ettiği için çalışma ve etkileşim yoluyla yaşamı koruma görevi üstlenirler. Ancak ilgileri yalnızca toplumsal yaşamın yeniden üretim süreci olarak görmek yanlış olur. Onlar ne yaşamın bir aracı ne de yaşamdan kopuk bir varlık edimidir.⁵⁴ “İlgi bir nesnenin ya da bir eylemin varoluş idesiyle bağlantılanan hazdır.”⁵⁵ İlgiler varlığın kendisini hedefledikleri için her zaman nesnesine yönelik ya gereklilik varsayar ya da gereksinimin kendisini üretirler. Bu ilgiler *patolojik* ve *saf iyiye yönelik* olmak üzere ikiye ayrılırlar. Haz veren nesneye

⁵³ Habermas, *Bilgi ve İnsansal İlgiler*, çev. Celal A. Kanat, Küyerel:İstanbul, 1997 s239

⁵⁴ A.g.e. s.240

⁵⁵ A.g.e. s. 242

yönelik olan patolojik ilgi bir gereksinim sonucu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak saf iyiye yönelik ilgi aklın ilkeleri ile gereksinim/isteme oluşturmaktadır.⁵⁶ Bu hazlar aslında eylemin yapısını belirler. Pratik olana yönelik patolojik haz pratik bir ilgi tarafından yönlendirilir.

Habermas ilgileri üç ana kategoriye ayırmaktadır; dünyanın teknik sorunlarına yönelen *teknik ilgi*, anlamaya ve anlaşılmaya yönelik olan *pratik ilgi* ve bilgiyi etkilerden ve yönlendirmeler kurtarmaya yönelik *özgürleşimci ilgi*. Bu ilgiler bilgi türleri ve toplumsal varoluşun üç kısmına (çalışma, etkileşim ve iktidar) denk gelmektedir. Buna göre analitik-ampirik bilimleri teknik ilgiler, tarihsel-hermeneutik bilimleri pratik ilgiler ve psikanaliz gibi eleştiri yönelimli disiplinleri özgürleşimci ilgiler yönlendirmektedir.⁵⁷ Çalışma, dil ve iktidarın yönlendirdiği bu ilgilerle insanlar doğayı denetim altına alır ve yaşamı yani kültürü üretirler. Dil geleneklerin kolektif hale gelmesini ve beraber yaşamanın imkanlarını geliştirir. Bu üç ilginin beraber işleyişi toplumsallaşmanın temel parçalarını oluşturur. Habermas'ın da dediği gibi “bilgiyi yönlendiren ilgiler çalışma, dil ve iktidar dolayımında oluşur.”⁵⁸

Teknik ilgiler insanın hayatta kalmasını ve toplumsallaşmasını sağlayan emeğin içinde barınmaktadır. Teknik ilgi emeği yaşamın yeniden üretimi ve örgütlenmesi için yönlendirmektedir. Böylelikle teknik ilgi analitik-ampirik bilimlerin ilgi alanına girer. Ampirik-analitik bilimlerden elde edilen bilgiler ışığında teknik ilgiler nesneler alanına dair genel çıkarımlara ulaşmayı sağlarlar. Tarihsel-hermeneutik bilimler, ampirik-analitik bilimlerden farklı olarak olguyu gözlemlemek yerine onu anlamaya çalışır. Bu bilimler pratik ilgiler tarafından yönlendirilirler. Bu alanda anlama öznel arası alanda gerçekleşir.

Pratik ilginin yönlendirmesi öznel arası alandaki anlaşmanın ve uzlaşının sürdürülmesine yöneliktir. Bunun gerçekleşmesi kültürel, tarihsel ve gelenekten gelen birtakım ön anlamalara dayalıdır. Bu varsayımsal ön anlamının yönlendirilmesi ile dünya algısı ve gerçekliği de yönlendirilebilir. İnsanlar farkında bile olmadan bu yönlendirilmeler ışığında karar verip, yaşarlar. Gerçek ilgiler ideolojilerin söylemleri ile

⁵⁶ A.g.e. s.243

⁵⁷ Soysal, Özgür, *Habermas ve Foucault: Evrenselcilik- Öznellik Üzerine Bir Tartışma*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011 s. 109

⁵⁸ Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 1993, s. 105

kontrol altına alınırlar. Habermas'ın ana gayesi olan eleştirel düşünme işte bu yönlendirilmelerden kurtulmayı hedeflemektedir.

Üçüncü tür özgürleşim ilkesi bu amaca hizmet ederek otorite, gelenek ve doğanın egemenliğinden kurtulmayı hedefler. Bu ilgi içsel refleksiyon imkanını taşıdığı ve diğer ilgilere varlık imkânı sağladığı için en önemli ilgidir ve her şeyin zeminidir.⁵⁹ Özgürleşimci ilgiye nasıl ulaşılır peki? Bu ilgiye yönelmek için ilk olarak mevcut yönlendirilmenin farkına varılmalıdır. Dil aracılığıyla gerçekleşen bu yönlendirmeden kurtulmak için ilk olarak bu aracın eleştirilmesi gerekir. Habermas bu gaye ile eleştirel teorinin görevini yapacak olan özgürleşimci bilim ayrımı yapar ve diğer bölümlerde⁶⁰ izah edilen bu bilimlerden biri olan psikanalizi örnek olarak alır. Hastanın terapi yoluyla tedavi edilmesi gibi yine psikanaliz yoluyla dil hasta koltuğuna yatırılarak uğradığı deformasyondan arındırılmaya çalışılabilir. Burada dışardan bir çözüm bulunması refleksiyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Birey refleksif düşünmeden mahrum olduğu için onun yerine bunu analist yapmaktadır.

Peki Habermas neden mevcut bilgi teorilerini kabullenmek yerine ilgi kavramını kullanarak yeni bir teori üretmeye çalışmaktadır? Bu soru önemlidir çünkü Habermas'ın soruya cevabı çalışmanın tarihsel arka planını ortaya koymakta ve tüm projenin amacını belirlemektedir. İlgilerin özgürleştirilmesi ve dolayısıyla bilginin maruz kaldığı yönlendirilmenin ortadan kalkmasının eleştirel teori ile mümkün olduğu belirtilmişti.

Eleştirel düşünmenin Kant'tan Marx'a kadar uğradığı eksilme ve sonunda yok olmasının bizi getirdiği son nokta Habermas açısından acı vericidir. Artık ne bilim felsefesi yapılabilirmekte ne de refleksif düşünme mümkün olmaktadır. Çünkü Kant'tan itibaren felsefe, bilimi kavrayamaz hale gelmiştir.⁶¹ Kant'ın epistemolojisi teorik ve pratik akıllı ve refleksif yargıyı bilişsel yetiler sistemi içinde kavramaktaydı.⁶² Kant'a göre refleksiyon, bilginin olanağının şartları olarak ampirik öğeleri sunmaktadır. Bu da bilimin bilgi kategorisine indirgenmesine sebep olmuştur.

Hegel Kant'ta önemli yer alan bilginin olanaklarını bir yana bırakarak bizzat refleksiyonu ön plana çıkartmıştır. Bu fenomenolojik bir refleksiyondur. “Çünkü Hegel,

⁵⁹ Habermas, *Bilgi ve İlgiler*, s.256

⁶⁰ Bkz. A.2.3.Psikanaliz ve Derin Hermeneutik bölümü

⁶¹ Habermas, *Bilgi ve İlgiler*, s. 13

⁶² A.g.e. s. 14

mantığı ve bilgiyi, bilme yetisinin görünür hali olarak kabul eder.”⁶³ Hegel, Kant’ın bilgi eleştirisini refleksiyona tabi tutarak transandantal ve ampirik belirlenimler arasındaki a priori sınırların kesinliğini sağlayan transandantal bilincin güvenilir zeminini ortadan kaldırır. Hegel bilen öznenin mutlak olarak tarihin ötesinde, tarihe üstün bir unsur olarak konumlanamayacağını ortaya koyarken, buna ilaveten eleştirel bilincin bizzat kendisinin ona öncel olan sürecin sonucu olduğunu da ortaya koymuştur.⁶⁴ Buna göre eleştirel bilinç tarih içinde tekrarı ile sürekliliği sağlanan ama aynı zamanda sürekli yenilenme halinde olan düşünüm aşamaları ile bugüne taşınmaktadır. Habermas burada Hegel’e içsel refleksiyonu geliştirmek için bir kapı araladığı halde Hegel’in bunu yeterince değerlendiremediği eleştirisini yapar.

Marx, Hegel’in izinden giderek onun bilginin açığa çıktığı süreç olarak ifade ettiği düşünümsel süreci emek olarak yorumlamıştır. Ona göre doğa da dahil olmak üzere her şey emek sürecinden geçerek bilgiye konu olmaktadır. İnsan yaşamın kendisini üreten öznenin ta kendisidir. Emek, doğa-insan ilişkisini yönlendiren mutlak güce dönüşmüştür. Çalışma ve emek ile insan, doğayı kontrol altına almıştır. Çalışmanın sonucunda Hegel’deki bilincin dönüşümüne benzer şekilde, toplum yapısı üretim faaliyetini elinde bulunduran sınıfların mücadelesi ile oluşmuştur. Bu mücadele öznenin doğa ile kurduğu ilişkiyi şekillendirme boyutuna ulaşmıştır.

Öznelerarası iletişimin insanın doğayla iletişimine indirgenmesiyle deney ötesi alanın varlığı unutulmuş, yaşam bilimin tekeline bırakılmıştır. Habermas, öznenin düşünümselliğini ön plana çıkartan Marx’ın bilimlere hak ettiği refleksiyonu geri vermeye çok yaklaştığını düşünse de insanı yalnızca üretici olarak praxis alanına indirgeyerek araçsal eylem kategorisine hapsettiğini düşünür.⁶⁵

İlgilerin yönlendirilmesine pozitivism son darbeyi vurmuştur. Pozitivism olgusal alan çerçevesinde özne-nesne ilişkisinde özne (bilen özne) merkezli dünya görüşü sunan bir ideolojidir.⁶⁶ Deneye tabi olmayan hiçbir bilgiyi önemsemeyen ve Bilimden başka hiçbir mercii kabul etmeyen pozitivism bilimi kabul edilen tek kuruma dönüştürmüş ve onu bilgi seviyesine indirgemıştır. Bu indirgeme Habermas için çarpıtılmış aklın bilim

⁶³İsbir, Erdal, *Eleştirel Bir Sosyal Bilimin Olanacağı Üzerine*, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi) FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences) 2019 Güz, sayı: 28, s. 375

⁶⁴McCarthy, Thomas, *The Critical Theory of Jürgen Habermas*, The MIT Press, 1981, s.54

⁶⁵Göka, *Önce Söz Vardı*, s. 218

⁶⁶Şen, Hasan, *Jürgen Habermas’ın Yöntem Anlayışı*, Sosyoloji Dergisi, Sayı: 25, 2011, s.42

olması anlamına gelmektedir. Matematik ve mantık ilkeleri ile açıklanmaya çalışılan ve tarihselliği ortadan kalkan bilgi akıl dışı bir alana sıkıştırılmıştır.⁶⁷ Böylece bilgi:

Bir kez metodolojiye indirgendiğinde, olanaklı deneyimin nesnesinin kuruluşunu gözden geçirir ve aynı şekilde, aşkın refleksiyondan kopartılmış bir biçimsel bilim de simgelerinin birleşimine yönelik kuralların oluşumuna körleşir.⁶⁸

Bilginin geçirdiği bu serüven sonunda Habermas'ın ulaştığı yegane sonuç şudur; şimdiye kadar bilgiye hak ettiği refleksiyon verilmemiştir. Gerek Marx'ın emek kavramı ile özneye refleksiyon verme girişimi gerekse Hegel'de bilincin geçirdiği refleksif süreç ile bu sağlanamamıştır. Hal böyle iken geleneğin ve otoritenin yaşam üzerindeki tahakkümü devam etmektedir. Bu tahakküm devam ettikçe bilginin kurucu ögesi olan ilgiler yönlendirilecek, dolayısıyla bilgi ile öznesi arasına her zaman bir mesafe girmiş olacaktır. Bu dolayım yalnızca bilgi ile sınırlı değildir. Anlamanın gerçekleştiği, kültürün taşındığı, ahlakın belirlendiği dil ötesi alan için de geçerlidir. Herkesin birbiriyle anlaşabildiği ve iletişim kurabildiği toplulukta ideal olarak hiçbir baskı ve şiddetin dil üzerine tahakküm kurmaması gerekir. Bu ideal iletişime ise ancak diyalektik bir süreç ile ulaşılabilir. Bilgilere yön veren ilgilerin eleştirel olarak soruşturulması ancak bu süreç ile gerçekleşebilmektedir. Bilgi-ilgi ayrımı sayesinde bilgiyi yönlendiren bilim dışı tarihsel unsurlar devreye sokularak gerçek ilgilerin izleri sürülmektedir. Bilgi kurucu ilgiler praxis alanının gerçekliğini taşıdıkları için dilsel yapıya sahiplerdir. Bu yapı ilgilerin de yönlendirilebileceğini göstermektedir. Bu sebeple toplumun gerçek ilgilerini açığa çıkartmak için öncelikle dilin kendisinin eleştiriye tabi tutulması gerektiğini söyleyen Habermas, dil analizine girilerek dilin ideolojiler tarafından nasıl deforme edildiğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

A. 2. 2. Eleştirinin Dilsel Koşulları ve İdeoloji Eleştirisi

Habermas'ın refleksif düşünme ve dil hakkındaki düşüncelerine en az pozitivizm kadar ancak ona karşı duruşlarıyla katkıda bulunan iki önemli filozofu zikretmek, onun teorisini

⁶⁷ Şen, *Yöntem Anlayışı*, s. 44

⁶⁸ Habermas, *Bilgi ve İlgiler*, s. 89

anlamak açısından oldukça önemlidir. Pierce ve Dilthey'in refleksiyonu öne çıkarırken kullandıkları kavramlar Habermas için yol gösterici olmuştur. Pierce'ın doğa bilimlerinin kuramlarını dilsel analizle oluşturması ve Dilthey'in *yaşama deneyimi* kavramı ile tin bilimlerinde refleksiyon imkânı ortaya çıkarması onların pozitivistimin kısılcısından sıyrılmalarını sağlamıştır. Pierce'a göre bilimsel teorinin geçerliliği onu ifade eden önermelerin dilsel bütünlüğüne bağlıdır. Bilginin nesnelliğinin bilginin kuruluşuna bağlı olduğu gibi kuruluşu da dilsel ifadeye bağlıdır. Teori ile gerçeklik ilişkisi olgusal olarak dile yansımaktadır. Bu sebeple dilin çözülmesi teorinin rasyonelliğini ortaya koymanın ilk adımıdır. Dilin mantığının çözülmesi ile Pierce araçsal eylemin yapısını da belirlemektedir. Buna göre gündelik eylemlerde insanlar her zaman önermelerle ve kıyas ile düşünürler. Olgular dünyasının dilde yansımaları olabileceği için bu düşünme şeklinde her zaman olgular dünyasına dair bir varsayım bulunur. Ancak Habermas'a göre bu dili sınırlamaktır. Çünkü bu dil modeli her zaman monolojiktir. Eylem araçsal olmaktan öte iletişimsel olmalıdır. "Tasımlar içinde düşünmek olanaklıdır, fakat onlar içinde bir diyalog yürütmek imkansızdır"⁶⁹ derken Habermas Pierce'ta öznelarası iletişimin eksikliğini ortaya koymaktadır. Pierce'te gördüğü bu eksikliği Habermas Dilthey'in *yaşam deneyimi* kavramı ile tamamlar. Bu kavram eleştirel sosyal bilimlerin de imkanını ortaya koyar.

Beşeri bilimlerin konusu olan yaşam dünyasını oluşturan dil, aynı zamanda yaşamın içinde yer alan tüm dil dışı unsurları içinde barındırarak beşeri bilimlerin nesnesi kılar. Yaşama dair tüm unsurlar yaşama tecrübesi sayesinde bir ortak yaşam alanı oluşması ile her türlü anlama eylemini bu alanın içinde gerçekleştirir. Birey kendini ancak öteki ile ilişkisinde bu alan içinde anlayabilir. *Ben*, özbilincini karşılıklı ilişkiler içinde dil ile ifadesinde bulur. Bu *ben* anlayan, eyleyen ve iletişen bir bendir. Ortak yaşantı ortak dil ile öznelarasılıkla mümkün olmaktadır. Çünkü ortaklık kendisini kullanılan gündelik dilde açık eder. Ortaklığın parçası olan her birey gündelik dili kullandığında anlama eylemini gerçekleştirmiş olur.

Dil değerlerin, kültürün, bilginin taşıyıcısı olarak ortaklığı oluşturan temel unsurdur. Dil dışı unsurların (kültür, gelenek vs.) incelenmesi sosyal bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Sosyal bilimlerin nesnesi yaşam olduğu için önermelerinin gerçeklik

⁶⁹ Habermas, *Bilgi ve İlgiler*, s. 171

ile paralellik göstermesi gerekir. Dil yaşam deneyiminin taşıyıcı unsuru olduğu için sosyal bilimlerin dil ile gerçeklik arasındaki uyuşmayı tespit etmeleri asli görevlerindendir. Yaşam deneyimi ortak dilin kullanılmasını gerektiren iletişimsel eylem olduğu için, onun baskı, etki ve tahakkümden arındırılması da dolayısıyla sosyal bilimlerin sorumluluğundadır. Çünkü ancak böyle bir arındırma sonucunda dil ile gerçeklik tam olarak örtüşebilir. Böylelikle Dilthey, eleştirel sosyal bilim düşüncesinin yolunu açmıştır.

Görüldüğü üzere yaşam deneyimi kavramı iletişimsel eylemin zeminini oluşturmaktadır.⁷⁰ Habermas’a göre bireyler her zaman bir yaşam dünyası ufkunda hareket ederler ve bu ufkun dışına çıkmak mümkün değildir.⁷¹ Hermeneutik bu sınırlar içerisinde anlamayı gerçekleştirir. Bu sınırlar insanların dünya algısını, anlama şekillerini, tecrübelerini dolayısıyla tüm yaşantılarını belirler. Bu farkında olmama hali rahatsızlık vericidir çünkü o sınırların gerçeği yansıtıp yansıtmadığı şüphelidir. Bu durumun Habermas’a rahatsızlık veren yanı bireyin bu sınırların farkında olmadan güdüsel şekilde hayatına devam etmesidir. Dilin sınırlarına “toplumsal emek ve politik iktidarla ilişkisi” açısından bakılınca “dilinde ideolojik olabileceği görülür”⁷². Bu sebeple hermenutiğin yapması gereken ilk olarak bu sınırların farkına varmak ve daha sonra bu sınırlardan bağımsızlaşarak eleştiriye tabi tutmaktır. Ancak eleştirmek tek başına yeterli değildir. Bu sınırlardan bireyi özgürleştirmek gerekmektedir. Bu aşamayı tamamlayan bir eleştiri, amacını yerine getirerek özgürleştirici bir eleştiri olabilir.⁷³

Habermas, özgürleşme imkanını Freud’un psikanaliz yönteminde bulmaktadır. Psikanaliz ile dilin taşıdığı bilinç dışı unsurların varlığı fark edilebilir hale gelir. Bunu iletişimsel eylem teorisinin bir adımı⁷⁴ olarak gören Habermas’a göre Freud’un “benlik yorumu iletişimsel bir analizdir”⁷⁵ ve bireyin içsel düşünme eylemlerinde dilin sınırlarının ötesine geçerek kendisiyle yüzleşmesini sağlar. Danışman, danışanın söz ve eylemlerini analiz ettiği gibi dilin de hasta gibi düşünülerek analiz edilmesi gereklidir. İdeolojinin yönlendirmelerle şekillenmiş olan dil ancak bu yöntemle irdelenerek

⁷⁰ Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı:2001,s. 96

⁷¹ A.g.e. s. 95

⁷² A.g.e. 386

⁷³ İşbir, Erdal , *Sosyal Bilimin Olanağı*, s. 381

⁷⁴ Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, s.214

⁷⁵ Freud, *Sosyal Psikolojiye Giriş Dersleri*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yay., İstanbul, 2006

özgürleşebilir ve özgürleştirebilir. Bu sebeple Habermas dil analizi yapmaya başlar.

Yaşam, dilsel ifadeler ile kurulduğundan dolayı yaşamı anlamak için, onun dilde zuhur ettiği kategorileri belirlemekle işe başlar Habermas. Hermeneutik *dilsel ifadeler*, *deneyimsel ifadeler* ve *eylemler* olarak üç anlayış biçimini de inceler. Dilsel ifadeler somut, nesnel durumları ortaya koyan kuramsal ifadelerdir. Özneye bağlı olmadan anlamayı amaçladıkları için monolojiktirler. İkinci kategori olan eylemler, iletişimsel eylemin imkân zeminini oluştururlar. Bu imkân yorumlama eyleminin kendisidir. Bireyler dil içindeki ifadelerin anlamına objektif olarak ulaşamayacakları için onları yorumlayarak iletişimsel eylemin bir parçası haline dönüştürürler. Bu sebeple iletişimsel eylemin zemininde yorumlama yer alır. Üçüncü biçim olan deneyimsel ifadeler ise yaşamın dil ötesi ifadeleridir. Mimikler, jestler gibi fizyolojik tepkilerdir. Apaçık şekilde ortaya konan ifadeler olmadıkları için diğerlerinden ayrılarak diyalojik özellik taşımazlar. Yorumlamaya ve hermenutik tecrübe ile tekrardan yaratılmaları zordur.

Bu yaşam ifadeleri dil içinde taşınarak anlamayı ve anlaşmayı sağlarlar. Habermas bu yaşam ifadelerinin dilin iki türü aracılığıyla açığa çıktığını düşünür. Bunlardan ilki olan *saf dil* kuramların gerçeklikle paralellığının ortaya konduğu önermelerdir. Burada asıl olan önermelerin doğruluğu olduğu için yaşam bağlamını taşımazlar. Saf dilin amacı tam ve net anlaşılmayı sağlamaktır. Bu sebeple dil ötesi alana hiçbir şekilde gönderimde bulunmaz. *Olağan dil* ise öznelarası iletişimi ve anlaşmayı sağlayan dil dışı unsurları içerir. Hermeneutiğin yeniden yaratım için kullandığı dil de bu sebeple olağan dildir. Bireysel yaşantı, bu dil aracılığı ile dışa vurulabildiği için ve bu dışa vurum öznelarası alanda gerçekleştiği için olağan dil saf dilin aksine diyalojik yapıdadır⁷⁶. İletişim, olağan dil sayesinde diyalojik olarak gerçekleşir. Ancak diyaloga dayalı bu dil, yaşam deneyimi ile ifadesi arasında her zaman bir mesafe var sayacağı için hermeneutiğe gereksinim duyar⁷⁷. Çünkü bu mesafe ancak hermenutik ile aşılabilir.

Olağan dilin asıl önemi dil-eylem ilişkisini sağlamasından kaynaklanır. İletişimsel eylem karşılıklı anlaşmayı hedeflediği için taraflar arasındaki anlaşma veya yanlış anlaşılma durumunu ortadan kaldıran etmen olağan dildir. Çünkü olağan dil gündelik yaşamda tarafların birbirlerini anlamasını sağlayan bir pratikliğe sahiptir. Taraflar dile hâkim oldukları ve birbirlerini samimiyetinden kuşku duymadıkları sürece aralarında

⁷⁶ Habermas, *Bilgi ve İlgiler*, s. 201

⁷⁷ A.g.e. s.203

anlaşma gerçekleşmeye devam edecektir. Bu süreç iletişime katılan bireylere rasyonellik yüklediği için taraflar iddiaları değerlendirebilir, yanlışlayabilir veya kabul edebilir. Böylelikle olağan dil aslında bireye refleksiyon imkanı sunar.

İletişimin öznelarası alanda gerçekleşmesi birtakım normların ön kabulünü gerektirir. Bu ön kabuller olağan dilin içine yer ederek insanların günlük hayatlarındaki davranışlarına yöne verirler. Daha önce bahsi geçen bilgilerin ilgiler tarafından yönlendirilmesi gibi *yaşam dünyaları* da birtakım üst yapılar tarafından yönlendirilir.

Marx'ın alt yapı- üst yapı ayrımından etkilenen Habermas *yaşam dünyası/ gündelik yaşam* ile onu yönlendiren ve yöneten *sistem dünyası* arasında ayrım yapar. Herkesin nasıl davranıp, bir davranışı nasıl anlaması gerektiğini doğal bir şekilde bildiği, kültürün dil ile taşınması ile birtakım ön anlayışlarla öznelarası alanda uzlaşmanın sağlandığı gündelik hayatın bağlamına *yaşam dünyası* denir. Yaşam dünyasına dahil olmak, kültürün aktardığı, toplumsal birikime sahip olarak bu birikimin devamını sağlamak demektir. *Sistem dünyası* ise “devlet ve ekonomiye hâkim olan bürokratik aygıtların”⁷⁸ alanıdır. Sistem dünyasında ekonomik gücü ve iktidar gücünü elinde bulunduran *araçsal akıl* hakimdir. Buna göre toplum bir sistem gibi düşünülürse eğer, modern zamanda bu sistemin en etkili mekanizmalarının para ve güç olduğu görülür. Bu iki unsur toplumu hakimiyeti altına alıp biçimlendirir. Modernite ile bütün bilgi alanlarını yönlendirmeye başlayan sistem dünyası, yaşam dünyasını da işgal eder.

İdeolojiler belirli grupların çıkarına hizmet eden, dışarda kalan grupların zararına da olsa onlara dayatılan düşünce ve davranışlardır⁷⁹ ve buna sistem-yaşam dünyası ayrımı zemin hazırlar. Siyasal ve ekonomik güçler, yaşam dünyasını hukuka dayandırarak kurumlar ve organizasyonlar aracılığıyla bölerek düzenlerler. Böylece bireyler kendilerini kuşatan olayların bile farkında olamamaya başlarlar.⁸⁰ Habermas'ın *kolonileşme* olarak adlandırdığı bu etki altına alma, halkı yönetici araçlar olan para ve gücün halkın gündelik hayat pratiğine ve iletişimsel eylemlerine nüfuz etmesidir.⁸¹

Bu kadar aktif bir yönlendirmenin nasıl yapılabildiği sorusu sorulabilir. Önceki

⁷⁸Canatan, K. *Bir Paradigma Sorunu Olarak Kamusal Alan- Özel Alan İkilemi*, Aylık Düşünce ve Siyaset Dergisi, c. 4, 1998, s.9

⁷⁹ West, *Kıta Avrupası Felsefesi: Rousseau Kant Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma:İstanbul, 1998, s. 107

⁸⁰Layder, Derek, *Sosyal Teoriye Giriş*, çev. Ümit Tatlıcan, Küre Yay.: İstanbul, 2010, s. 261

⁸¹A.g.e. s.263

bölümde bilginin kurucu ögesinin ilgiler olduğu ortaya konmuştu. Bilgi-ilgi birlikteliğinin araçsallaştırılması ideolojilerin gereğidir. Teknik ilginin ve bilginin beraberliği teknoloji ve bilim olarak ideoloji haline gelir. Pratik ilgi ve bilginin beraberliği sonucu ise özneler arasındaki ortak anlayışlar belirlenerek dogmalar ortaya çıkar. Sistemin, yani ideolojinin teori-praxis ilişkisini kontrol altına alması ancak iletişimsel eylemin evi olan öznelerarası alanda gerçekleşebilir. Araçsal aklın yani sistem dünyasının, iletişimsel aklı/yaşam dünyasını etkisi altına alması ise iletişimin kendi aracı olan dil ile gerçekleşir.

İdeolojiler dili tahakküm altına alarak toplumun dünya ile ve birbirleri ile olan tüm anlama ve tecrübe eylemlerini kontrol altına alırlar. İdeolojik söylemlerle tüm anlama eylemleri tahrif edilir. Dilin ideolojiler tarafından tahrif edilmesini Habermas nevroz olarak görür. Hermeneutik bu nevrozu tespit edip çözmeye kadir değildir.⁸² Bu sebeple nevrozu ortadan kaldırma görevi eleştirel yorum modellerine düşer. Habermas, “derin hermeneutik” adını verdiği kuramını oluştururken Freud’un psikanaliz teorisini metot olarak kullanıp, dili hasta koltuğuna yatırarak onu baskı ve tahakkümden kurtarmayı hedeflemektedir. Diğer hermeneutiklerden farklı olarak dile olması gereken eleştirelliği katmanın yegane yolu olarak gördüğü derin hermeneutik teorisinin hareket noktasını psikanaliz metot oluşturur.

A. 2. 3. Psikanaliz ve Derin Hermeneutik

Asıl amacı insan aklını türlü tahakküm ve kalıplardan kurtarmak olan Habermas, yaptığı tarihsel kazı sonucunda eleştirel düşüncenin eleştirel boyutunu kaybettiğini tespit etmiş ve bu özelliği geri kazandırmak için çözüm arayışına girmiştir. Kant’ın, Hegel’in ve Marx’ın felsefelerinin hangi anlamda eleştirel düşünceye imkan tanımadığı önceki bölümlerde ortaya konmuştu.⁸³ Buradan hareketle bilginin ve daha genel anlamda insan tecrübesinin de facto olarak ideolojilerin etkisi ve dolayımı altında olduğu ve dilin bu dolayımın nesnesi olduğu da izah edilmeye çalışılmıştı.

Dilin tahakküm altına alınarak bilmenin temel ögeleri olan ilgilerin şekillendirilmesi ve yönlendirilmesi ile bilgiye sınırlar konulması sonucunda insanlar bu

⁸² West, *Kıta Avrupası*, s. 107

⁸³ Bkz. “A.2.1.Bilginin Temel Ögesi Olan İlgiler ve Yönlendirilmeleri”bölümü

sınırların farkına varmaksızın yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu ilgileri ideolojinin etkisinden kurtarmak için gerekli olan şey eleştirel düşünmeyi ve özsel refleksiyonu harekete geçirecek olan özgürleşimci ilgililerdir. Bu sayede dilin hangi etkiye maruz kaldığı tespit edilebilir ve bundan kurtulmak mümkün olabilir. Habermas'a göre bunu gerçekleştirecek özgürleşimci bilimlerden biri psikanalizdir. Bu bölümde Habermas'ın psikanaliz metotta nasıl bir çıkış noktası gördüğü ve dili tahakkümden kurtarma çalışmaları irdelenecektir.

Eleştirel bilimlerin bir örneği olarak kabul edilen psikanaliz, hem kendine dönük eleştiri imkânı taşımaktadır hem de özneye refleksif düşünmenin yolunu gösterme gücüne sahiptir.⁸⁴ Psikanalizin ilk hedefi bireyin kendisini araştırmaktır. Terapi sonucunda bireyin sahip olduğu kalıplardan kurtulmasını sağlamak için ilk olarak öznenin bilinçaltını dolduran imgelere ulaşmaya çalışılır. Psikanaliz, bireyin kendisini kısıtlayan şeylere rüyalar, davranışlar ve eylemler ile ulaşmaya çalışır. Danışman bunların altında yatan tahrif edilmiş iletişimi tespit ederek analiz edilene yeni bir özgürlük alanı sunmaya çalışır.⁸⁵ Burada danışmanın asıl amacı tahrif edilmiş olana ulaşmak değil, tahrif edilmenin kendisinin anlaşılmasıdır. Çünkü ancak bu şekilde tahrifata karşı bir farkındalık ve özgürleşim kurulabilir.

Danışman ve danışan⁸⁶ arasında karşılıklı güvene dayalı diyalog olmalıdır. Güven ve samimiyet esası burada önemli rol oynamaktadır. Çünkü danışanın kendisini danışmana rahat bir şekilde açması ve onun yönlendirmelerini kabul etmesi gerekmektedir. Danışman ilk olarak danışanın rüyalarına, davranışlarına bakarak deforme olmuş (sistemik çarpıtılmış iletişim) iletişimin izlerini arar.⁸⁷ Dilsel katılık, klişeleşmiş davranış kalıpları, rüyada aynı kelimelerin tekrarı gibi esneklikten ve dilsel bağımsızlıktan uzak verileri tespit etmeye çalışır. Danışmanın bu etkileri tespit etmesi tek başına yeterli değildir. Onları danışana makul bir şekilde açıklamak ve ona kabul ettirmek zorundadır. Çünkü her ne kadar Danışman bu deformasyonun tespiti aşmasında önemli rol oynasa da bunu gerçekleştirecek olan danışanın kendine dönük refleksiyonudur. Bu

⁸⁴ Çiğdem, Ahmet, *Akıl ve Toplum Özgürleşimi; Jürgen Habermas ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma*, Vadi Yay.,1997,Konya, s.88

⁸⁵ Pusey, Michael, *Jürgen Habermas*, Routledge:Londra ,1999 s.71

⁸⁶ Danışan kelimesi, metnin geri kalanında analiz edilen manasında kullanılacaktır.

⁸⁷ Habermas, *Hermeneutiğin Evrensellik Talebi, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler Gadamer-Habermas, Gadamer-Ricoeur, Gadamer-Derrida Tartışması*, der ve çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma: İstanbul, 2002 s.241

sebeple danışmanın hem tespit etmesi hem de danışanı ikna etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla analiz süreci danışanın kendine dönük refleksiyonda bulunduğu, geçmişini yeniden inşa ettiği bir hermeneutik süreçtir.⁸⁸

Nevrotik deforme olmuş ifadeleri üç alanda tespit etmek mümkündür.⁸⁹ Dilsel ifadelerde, çarpıtılmış iletişimde ve hatalı davranışlarda. Freud kişinin rüyalarına bakarak bu çarpıtılmışlığı tespit etmeye çalışmıştır. Rüyada yer alan çelişkiler, tutarsızlıklar bu çarpıtılmışlığın ipuçlarıdır. Çarpıtılma, davranış düzeyinde ise kişinin dili kullanımında yaşadığı katılık ve kullanım zorluğu olarak kendini gösterir. Gündelik dil kullanımında yaşanan bu zorluklar doğal olarak eylemlere de yansır ve klişe davranış kalıpları veya eylerken esnek olamama olarak vuku bulur. Bunların bütününe bakıldığında sistematik olarak çarpıtılmış iletişimde linguistik semboller, davranışlar ve ifadeler arasındaki harmoninin ortadan kalktığı ve uyumsuzluğun baş gösterdiği görülür. Semptomların hangi düzeyde ortaya çıktığının bir önemi olmaksızın, önemli olan kamusal uygulamadan kopan içeriğin bağımsız addedilmesidir.⁹⁰ Kamusal alanın bir parçası olan ve maruz kaldığı çarpıtılmışlığın farkında olmayan *ben*, bu çarpıtmayı doğal olarak kabul etmek durumundadır. Çünkü ona dikte edilen dolayımın farkında bile değildir. Dili, bilgisi ve tecrübesi böyle bir mesafeye maruz kalan *ben* için asıl tehlike kendi ile arasına giren mesafedir. Her şeyde olduğu gibi kendi ile ilişkisinde de çarpıtılmışlığı yaşamak zorundadır. Bu durum özsel refleksiyonun imkanı sorununu ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda Habermas'ın psikanalize neden önem verdiğinin de bir cevabıdır.

Habermas'ın psikanalizi yöntem olarak kabul etmesinde Freud'un yanı sıra Lorenzer etkili olmuştur. Lorenzer'e göre psikanaliz davranışları değil sözlü iletişimi temel alır. Analiz esnasında danışmanın muhatabına karşı yaptığı gözlemde ziyade onun sözlerine kulak vererek, onunla empati yapmaya ve onu anlamaya çalışması gerekir. Davranışları hakkında yapacağı gözlemler subjektif olacağı için davranışlarından bir anlam çıkartmak yerine iletişimsel olarak danışanı anlamaya çalışmalıdır. Dilsel iletişim ile danışman muhatabının bilinç altını anlık tecrübe etme imkanı yakalar. Bu tecrübe esasında semboller bütünüdür. Danışman ile danışan arasındaki anlaşmayı sağlayacak

⁸⁸Çiğdem, Ahmet, *Akıl ve Toplum*, s. 90

⁸⁹ Habermas, *Hermeneutiğin Evrensellik Talebi*, s.241

⁹⁰A.g.e. 242

olan ortak dilin temel unsurları bu sembollerdir. Dilin kullanımı kişiye bağlı olarak öznellik gösterebileceği için danışman konuşma esnasında muhatabının kelime tercihlerinden yola çıkarak bilinçaltında yatan anlamı arar. Ulaşacağı sonuç aslında bir tür yorumlama olacaktır. Lorenzer’e göre danışmanın ilk işi bu yorumlamadır.⁹¹ Hastanın dünya ile kurduğu teması dil açık ettiği için dildeki sembolleri çözmek dünya ile kurduğu ilişkiyi anlamak demektir.

Habermas’ın ilgisini çeken Lorenzer’in bu yorumlama ve sahnesel anlamadır. Sahnesel anlamada deforme olan faktörlerin tespit edilmesi için danışman bir tür kazı çalışması yapılarak deformasyonun kökeni aranır. Kişinin çocukluğuna kadar inilerek bozulmanın sebebi araştırılır. Danışman hastasının geçmişindeki o sahneyi bulup, o sahnenin yeniden inşasını gerçekleştirmeye çalışır.⁹² Çocuklukta yaşanan çelişkili ve travmatik durumlar sonucunda ilkin semboller anlamını yitirir ve ardından bu yitimin yarattığı boşluğun yerini semptomlar alır. Sembolün yitimi ile iletişimde ortaya çıkan dilin öznel kullanımının kamusal olarak alışlagelmişin dışına çıkmasındaki semptomu Danışman kolaylıkla tespit edebilir. Sahneye dayalı anlamada gündelik, transfer ve orijinal sahne olmak üzere üç unsur bulunur. Orijinal sahnede yer alan bozulma, transfer sahnesi ile yeniden inşa edilir. Danışmanın yaptığı şey aslında geçmişe giderek sorunlu anı tespit edip onu yeniden kurgulamaktır. Böylece zamanın bir yerinde üstü örtülü ve parçalara ayrılmış duran sembol yeniden anlaşılabilir ve yaşama dahil edilebilir.

Sistematik tarzda çarpıtılmış ifadelerin anlamı durumundaki “nedir?” yalnızca, aynı zamanda “neden” sorusuna cevap vermek mümkün olduğunda, yani, semptomatik sahnenin doğuşunu, sistematik çarpıtmanın ilk şartlarına atıfla “açıklamak” mümkün olduğunda “anlaşılmış” olabilir.⁹³

Sahnesel anlama hermeneutik karakterdedir. Freud’un belirlediği terapi yönteminde de, Lorenzer’in tarzında da ortak nokta danışmana yüklenen yorum imkanındır. Hasta ile danışman arasındaki ortak dil aracılığı ile Danışman davranışların veya sembollerin neye delalet ettiği konusunda tahminde bulunabilir. Bu ortaklık

⁹¹ Mercan, Boran Ali, *Habermas’ın İletişimsel Eylem Teorisinde Lorenzer Etkisi: Dil, Sembol ve Sahnesel Anlama*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, c.72, sayı 3, 2017, s.779

⁹² Habermas, *Evrensellik Talebi*, s. 242

⁹³ Habermas, *Evrensellik Talebi*, s.243

denklem gibi kurulur; hastanın semptomu eşittir danışmanın yorumu veya önanlaması... Habermas'ın projesi olan derin hermeneutik, danışmanın çarpıtılmamış ön anlamaya sahip olduğunu varsayar. Çünkü danışmanın sembollerin, dil ötesi defromasyonlarını takip edebilmesi için kendisinin bu deformasyondan ari olması gerekir. Böylece bebeklik kalıplara kadar giderek refleksif bir süreci yönetebilir.

Bu sürecin en can alıcı noktalarından birisi şüphesiz danışman ile danışanın iletişimde bulunabilmeleridir. Samimiyet ve güven esasına dayalı olan öznelarası iletişim aracılığı ile *ben*, öteki üzerinden kendisini tanıır ve *biz* yani benin ve öteki benlerin dahil olduğu topluluğun parçası olarak kendisini konumlandırır.⁹⁴ Ben ve öteki olarak sen, birbirlerine paylaştıkları şeyler aracılığı ile bağlanırlar. Dilin yetersiz kaldığı durumlarda metailetişimsel olarak anlaşabilmenin zeminini de iletişimin ancak öznelarası alanda mümkün olması oluşturmaktadır. Bu sebeple danışanın sahip olduğu sistematik bozulma ancak danışman ile iletişimde tespit edilebilir. Çünkü dil kendisini ve yüklü olduğu bagajını ancak ve ancak konuşma esnasında açık eder.⁹⁵

Habermas, psikanalizi aslında daha geniş bir metoda dönüştürmek niyetindedir. Kendisi, psikanaliz ile ilgilenmesinin asıl sebebinin özsel refleksiyonu yeniden denkleme dahil etme imkanından kaynaklandığını belirtir.⁹⁶ Bireyi bir model olarak kabul ederek toplumsal bir çözüme ulaşmak mümkün olabilir. Çünkü ona göre egonun maruz kaldığı baskı sonucunda uğradığı deformasyon kolektif düzeyde bir bozulmanın ilk adımı sayılabilir. Diğer bir ifade ile toplumun en ufak parçası olan bireyin yaşadığı çarpıtılma aslında daha büyük seviyede yaşanarak, tüm toplumda bozulma gerçekleşebilir. Hastalık aynı ise aynı tedavinin uygulaması gerektiğini düşünen Habermas, psikanalizin görevini eleştirel bilimlere verir. İdeolojilerden kaynaklı yanlış inançların sebep olduğu nevrozlar eleştirel teoriler sayesinde ortadan kaldırılabilir.⁹⁷ Habermas'ın bu büyük hedef için belirlediği metoda pek çok filozof tarafından itiraz gelmiştir. Habermas bu itirazların bir kısmına haklılık vererek düzenlemeler yapmaya çalışmıştır.⁹⁸

⁹⁴ A.g.e. s. 245

⁹⁵ Habermas, Lorenzer'in psikanalizi kamusal iletişimin temeline yerleştirmesinden etkilenmiştir.

⁹⁶ Habermas, *Bilgi ve İlgiler*, s.214

⁹⁷ West, David, *Kıta Avrupası Felsefesi*, s.107

⁹⁸ Bkz. C.1. bölümü

B. DİLSEL DOLAYIMDAN KAYNAKLI DEFORMASYON PROBLEMLERİ

B.1. Habermas'ın Gelenek ve Otorite Eleştirisi

Aydınlanmacı düşüncenin savunucularından olan Habermas'ın çalışmalarının asıl amacı akıllı tüm dayatma ve baskılardan kurtararak tamamen özgür kılmaktır. Özgürlüğü ortadan kaldıran tüm faktörlerin tarihsel araştırmasını yapan Habermas aklın en büyük düşmanının otorite olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çünkü otoriteler kendisine mutlak itaat eden bireyleri sezdirmeden ve gülümseyen bir yüz ile kullanarak onlardan fayda sağlarlar. Bu kullanım ve yararlanma hayatın pek çok aşamasında gerçekleşir. Otoritenin, yaşamın her alanında toplumun bilgi kaynaklarını ve tecrübesini yönlendirmesi esasında üstü kapalı bir şiddettir. Çünkü insanların hakikate ulaşma haklarını elinden alıp, o hakikati söylem katmanlarının altına saklarlar. Dilin bu şekilde araçsallaştırılmasının felsefe tarihi boyunca yalnızca Gadamer tarafından fak edildiğini belirten Habermas, onu bir yandan takdir etse de derinlikli bir eleştiriye tabi tutmuştur. Bu bölüm bağlamında yönelttiği en temel eleştiri Gadamer'in akıllı araçsallıktan kurtarsa da ona hak ettiği özgürlüğü verememesi ve onu bu sefer de geleneğin ve otoritenin tahakkümüne kurban etmesidir.

İdeolojinin nasıl söylem ürettiği ve nasıl bir yönlendirme yaptığı önceki bölümlerde izah edilmeye çalışılmıştır. Yine aynı bölümde söylemin alanı olan dilin analizi ve eleştiriye tabi tutulmasına ilişkin mekanizmasının nasıl işlediği anlatılmıştı. Bu bölümde Habermas'ın, Gadamer'in dil felsefesi ve gelenek düşüncesinin düştüğünü iddia ettiği hatalar iki başlık altında ele alınacaktır.

B. 1. 1. Gelenek ve Otorite Dogması

Aydınlanma süreci ile akıl merkezi bir konum kazanmıştır. Bilgi aklın bir ürünü ve akıl epistemolojinin temel kavramı haline gelmiştir. Bu dönemden sonra bilme söz konusu olduğunda güvenilebileceğimiz en sağlam dayanak akıl olarak kabul edilmiştir. Çünkü akıl dışındaki tüm bilgi kaynakları otoritelerin baskısı altında objektifliğini yitirmiş ve dogmatik yapıda bilgi üretmeye başlamışlardır. Bu dogmaları belirleyen güç, otoritelerdir.

Otorite sahibi kurumlar ve kişiler ellerinde bulundurdıkları güç ile toplumsal

hayatı şekillendirip, kendi çıkarlarına göre yönlendirirler. İdeolojik söylemler aracılığı ile bilmenin temel eğilimi olan ilgilere yön veren otoriteler, ortaya koydukları dogmatik yapı içinde tam itaate bağlı bilgiler üreterek aklın güvenilirliğini kişilerin ellerinden almaktadırlar. Bunun sebebi bilginin eleştireliliğinin akıl yoluyla sağlandığı kanaatine sahip olunurken aslında, aklın maruz kaldığı yönlendirmenin farkına varılamamasıdır. Aklın birincil bilgi kaynağı olmaktan uzaklaşması onu araçsallaştırmıştır. Sahip oldukları iktidar ve güç ilişkisi sayesinde otoriteler toplumsal hayatı yönetirken akli araç olarak kullanmışlar ve otoritelerini pekiştirmede bundan yararlanmışlardır.

Otoritenin güç sahibi olduğu yerde aklın araçsallaşmasının kaçınılmaz olduğunu düşünen Habermas, tahakküm ve baskıdan kurtulmanın ancak akli özgürleştirme ile mümkün olduğunu savunmaktadır. Aklın bilgi için bir araç olmasına karşı çıkarken onu kurtarmanın yegane yolunun eleştiri olduğunu düşünmektedir. Çünkü baskı altında yönetilen akıl ancak kendisine dönük bir eleştirel sürecin içine girerse kendisine dayatılan yüklerden kurtulup özgürleşebilir. Bu süreç insanlık tarihinin başından beri sürekli olarak yaşanmaktadır. İktidarın yapısında baskı kurarak toplumu yönetmek ve yönlendirmek düşüncesi hakim olduğu için her zaman mutlak itaat edilmesi gereken dogmalar oluşturulmuştur. Bu dogmalar hayatın her alanını, en geniş anlamda dünya tecrübesini şekillendirmiştir. Ne zaman otorite ve onun ürettiği dogmalar sorgulanır hale gelse, otoritenin gücünü yitirdiği, yerine yeni bir otoritenin inşa edildiği ve yeni dogmaların ortaya çıktığı da görülmüştür.

İktidarın otoritesinin sorgulanmaksızın kabul edildiği eleştirel düşünmeyi unutan ve tahakküme itaat eden toplumlarda bu döngü sürekli olarak devam edecektir. Aydınlanma dönemi de dahil olmak üzere felsefe tarihi boyunca hiç kimse akli araçsallaşmaktan kurtaramamıştır. Aklın otorite tarafından araçsallaştırılmasına karşı çıkan Habermas'ın en önemli hedefi akla hak ettiği eleştireliliği geri kazandırmaktır. Habermas'ın bunu başarmaya en yakın ve en yatkın olarak gördüğü kişi ise Gadamer'dir. Gadamer'in dili ikincil konumdan kurtarmasını⁹⁹ aklın da kurtarılması olarak gören Habermas, bu girişimi takdir etmektedir. Ancak Gadamer'in çalışmaları bir girişim olarak kalmıştır. Başka sebepler de olmakla birlikte girişimin sonuçsuz kalmasının en önemli sebebi ve Habermas'ın en çok ilgisini çeken husus Gadamer'in gelenek ve önyargı

⁹⁹ Bkz. "A.1.Gadamer'de Ortam Olarak Dil ve Gelenek" bölümü.

görüştür.

1967 yılında *Sosyal Bilimlerin Mantığı* eserinde “*Yorum Bilimin Evrensellik İddiası*” makalesinde ilk eleştirisini yapan Habermas’ın üzerinde durduğu en önemli konu Gadamer’in anlamamanın ön şartı olarak önyargıyı gelenek ile meşrulaştırması olmuştur. Ona göre Gadamer’in dile ve anlama tarihsel boyut kazandırması geleneği içinden çıkılamayan bir alan haline getirmiş ve bu alan insana önceden verili olan birtakım bakış açısı yani *önyargılar* kazandırmıştır. Anlamamanın ön şartı olarak önyargıyı meşrulaştırmak Habermas’a göre akla sınır çizmek ve gerçeklikle aramıza bir mesafe koymak demektir. Habermas’ın kendi düşünce sisteminde de, bilen özne ile nesne arasında dilsel bir dolayım olduğunu kabul etmesine rağmen Gadamer’in gelenek düşüncesi ile kendi teorisi arsında belirlediği temel ayrım dilden kaynaklı olarak anlamamanın uğradığı deformasyonun meşruiyetinin sorgulanması ve eleştiriye tabi tutulmasıdır. Gadamer’in geleneği kaçınılmaz kılması ve dolayısıyla önyargıyı meşrulaştırması eleştiri imkanını ortadan kaldırmıştır. Bu hata ile Gadamer anlamayı ve dili otoritenin tahakkümüne teslim etmiştir.

Gadamer’e göre “varlığı oluşturan şey yargılardan çok önyargılardır.”¹⁰⁰ Önyargılar anlamayı sağlayan verili ön kabullerdir. İnsan tarihsel bir varlık olarak dünyaya geldiğinde geleneğinde var olan tarihsel birikimi doğrudan devralır. Önyargılar geleneğin sağladığı bu tüm verili bilgilerdir. İnsan, boş bir zihin ile doğrudan dünya ile veya bilgi nesnesi ile ilişki kuramaz. O her zaman anlama, önyargıları vasıtası ile, ulaşabilir. Anlama önyargılar ile ulaşılabildiği gibi yanlış veya hatalı anlamalar da önyargılar ile düzeltilebilir. Gelenek ile tevarüs edilen birikim insana en güvenilir bilgi kaynağı olarak sunulur. Tarihe güvenerek onun sağladığı bilgi birikimi ile yanlış anlamalardan, hatalı yönlendirmelerden kurtulmak mümkündür. Sürecin kendisi doğru bilgiyi yanlış olandan eleme işlemini gerçekleştirir. Dışardan eleştirel bir müdahaleye gerek kalmaksızın geleneğin kendisi meşru olanı olmayandan ayırıştırır.

Aydınlanmacı düşünceyi benimseyen Habermas içinse önyargı kavramı Gadamer’de olduğu kadar masum değildir. Ona göre gelenek ve dolayısıyla önyargı yanlış anlamamanın temelini oluşturur. Çünkü önyargılar otoritenin tercihlerine göre şekillenmektedir. Aklın özgürleştirilmesi gerekirken onu geleneğin alanına terketmek

¹⁰⁰ Gadamer, Hans-George, “*Hermeneutik Problemin Evrenselliği*”, *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, der ve çev. Hüsamettin Arslan, Pradigma Yay., İstanbul, 2002, s.65

tam tersi etki yaparak akli sorgulama imkanından mahrum bırakır. Geleneği kabul etmek, otoritenin tahakkümünü kabul etmek demek olacağı için akla uygulanması gereken eleştirinin gerekliliğini ortadan kaldırır. Önyargı yanlış anlamaya sebep olurken bir yandan da gelenek çözüm bulma şansını engeller.¹⁰¹ Dolayısıyla Gadamer’ci anlamdaki önyargılar hem sorunun kendisi hem de çözümün ortadan kaldırılmasıdır.

Gadamer sürecin kendisinde bir eleştiri imkânı olduğunu iddia etse de Habermas’a göre bu teorik olarak var olan ancak fiilen uygulanamayan bir eleştiridir.¹⁰² Çünkü eleştiri ancak mevcut konsensusun dışına çıkılarak yapılabilir. Önyargıya sahip birey önyargısının farkında olamayacağı için eleştiri o önyargıya sahip olmayan kişiler tarafından, ancak Gadamer’in gelenek olarak adlandırdığı konsensüsün dışına çıkılarak yapılması mümkündür.¹⁰³ Dışardan dayatılan çarpıtılmayı aşmak ancak karşılıklı diyalog ile mümkün olmaktadır. Çünkü çarpıtılmanın ve yönlendirmenin taşıyıcısı dil olduğu için yalnızca dilin sınırları içerisinde farkındalık yaratmak mümkündür. Ancak Gadamer için bu eleştiri mümkün değildir, çünkü ona göre dilin sınırlarından çıkmak imkansızdır. Dilin içinden çıkılamaması ve kuşatıcılığı ile Gadamer dilsel geleneğe ontolojik öncelik atfetmiştir.¹⁰⁴ Geleneğin eleştirisine öncel konum atfedilmesi ve eleştiri imkanını kendi içinde taşıdığı için onun bir parçası olarak eleştiri hakkını katılımcısına vermesini Habermas kabul edememektedir. Çünkü o geleneği kaçınılmaz ve kuşatıcı olarak görmemekte, aksine kurtulmaya çalışılması gereken negatif bir kurum olarak kabul etmektedir.

Habermas’a göre Gadamer geleneğin uzlaşımsallığını önceleyerek, bu uzlaşımın sözde, yani sahte iletişimden kaynaklandığı noktasını gözden kaçırmıştır. O, geleneğin bilgisini doğrudan kabul ederek eleştirinin kriteri olarak geleneğin kendisini belirlemiştir. Oysa Aydınlanma düşüncesine göre iletişimin maruz kaldığı tahrifat akıl ile giderilebilir.¹⁰⁵ Gerçek bir iletişimin aracı ve şartı olan dilin içinde barındırdığı çarpıtılma

¹⁰¹ Habermas, Jürgen, “*Hermeneutiğin Evrensellik Talebi*”, *Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, der ve çev. Hüsamettin Arslan, Pradigma Yay., İstanbul, 2002, s. 252

¹⁰² A.g.e. s. 253

¹⁰³ Habermas ve Gadamer’in ayrıştığı noktalardan en önemlisi Gadamer’in dili ve geleneği anlam dünyasını şekillendiren ve içinden çıkmanın mümkün olmadığı bir ortam olarak kurması ve Habermas’ın gelenek ve önyargıyı anlayanın bir şartı olarak görmeyip otoritenin tahakkümünün bir eseri olarak ve içinden çıkılabilecek bir yanılsama hali olduğunu düşünmesidir. Gadamer kaçınılmaz bir dilsel dolayım görürken Habermas yine kaçınılmaz ama değiştirilebilecek bir dolayım görmektedir.

¹⁰⁴ A.g.e. s. 253

¹⁰⁵ Habermas, *Hermeneutiğin Evrensellik İddiası, Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çev. Mustafa Tüzel, Alfa Yay., İstanbul, 2018, s. 395

ve ondan kaynaklı olan şiddeti ancak akli bir eleştiri ortadan kaldırılabılır.

Aydınlanma, yorum bilgisinin unuttuğu şeyi, Gadamer'e göre bizim 'kendimiz' olan 'konuşma'nın da bir şiddet bağıntısı olduğunu ve işte bu yüzden konuşma olmadığını biliyordu...Yorum bilgisel yaklaşım...olgusal doğruluk dışılığın ve süregiden şiddetin yeri olduğundan yola çıkılırsa sürdürülebilir.¹⁰⁶

Habermas için felsefî hermeneutik ancak Gadamer'in varsaydığı şekilde dilsel zorlama ve baskının olmadığı iletişim ortamında işlevsel olabilirdi. Ancak Gadamer geleneğin zorlayıcı ve baskıcı boyutunu gözden kaçırdığı için onun hermeneutik yorumu işlevsiz kalmaktadır. Derin hermeneutik felsefî hermeneutiğin aksine bu bozulmayı öngörerek ondan kurtulmanın yollarını da araştırır. Derin hermeneutikte de facto dilde çarpıtılma ve dolayısıyla bilginin ve tecrübenin yönlendirilmesi olduğu için her zaman şüpheli yaklaşma hiçbir şeyi verili kabul etmeme refleksi mevcuttur. Habermas'a göre hermeneutiğin takınması gereken sahte iletişime karşı kuşkucu tavır böyle olmalıdır.

Derin hermeneutik her zaman çarpıtılmış olanı ayırır eder ve her türlü ön kabulü tek tek araştırır. Bu sayede otoritenin sınırlamalarına maruz kalmayan özgür bir iletişimin ideal ortamını sunar. Gadamer'in göremediği, hatalı olduğu noktalardan birisi de geleneğe doğrudan güvenerek yaklaşmasıdır.

Gadamer'in gelenek dolayısıyla anlamayı önyargıya dayandırması akıl ve otorite arasındaki karşıtlığı meşrulaştırmıştır. Gelenek ve otorite ilişkisinin paralelliğinin refleksiyonun gücünü nasıl etkilediğini gözden kaçırmıştır. O önyargıları rehabilite ederek anlama ulaşmaya çalışırken otoritenin itaate değil tasdike dayandığını iddia etmiştir¹⁰⁷. Önyargılar ve otorite arsında bir karşıtlık gözetmediği için anlama sürecinde refleksiyonun gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Çünkü Gadamer'e göre akıl zaten geleneğin himayesi altında olduğu ve kendi içinde eleştirelilik taşıdığı için ekstra düşünümüne gerek yoktur.

Otoritenin sınırsız sayıda iktidar düzenlemeleri biçiminde şiddet uyguladığını kabul edelim...Kabul etmenin tüm gerçek otorite ilişkileri için belirleyici olduğunu düşünmek bana zorlayıcı görünüyor..Yalnızca

¹⁰⁶A.g.e. s. 396

¹⁰⁷ İspir, Naci, *Habermas'ın Sosyal Bilimler Eleştirisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy 19, c.42 2015 s.84

otorite yitimi ya da otorite eksikliği gibi olayları.. incelemek gerekli, o zaman otoritenin ne olduğu ve nereden beslendiği görünür. Dogmatik şiddetten değil, dogmatik kabul etmeden. Dogmatik kabul etme, otoritenin bilgidaki üstünlüğünü tanımadan başka ne olabilir ki.¹⁰⁸

Gadamer'in gelenek ile otorite arasında paralellik kurmasının nedeni; geleneğin dogmatik kabulü ile, geleneğin bilgi olduğu iddiasını özdeş kabul etmesidir. Ancak Habermas'a göre bu özdeşlik geleneğin şiddete maruz kalmadığı ve anlamının sınırlanmadığı durumlarda mümkün olabilir. Habermas'a göre geleneğin şiddete maruz kalmaması ve sınırlanmaması hali imkansız olduğu halde, Gadamer meşru kabul etmenin doğal olarak şiddet içermediğini varsayar. Ona göre uygulama ve dilin kullanımı gelenek içinde kalmaya devam ettiği müddetçe meşrudur. Habermas'ın karşı çıktığı ve otorite olarak isimlendirdiği şey ise tam olarak meşrulaştırılmış şiddettir.¹⁰⁹ Otoritenin sahip olduğu gücün gerektirdiği şiddet sahte iletişimde şiddet olarak görünmez. Dilin yönetimi ile dogmatik kabullenmeler insanın üzerinde görünmeyen bir şiddet uygular. Özgür olma ve dolaysız bilme hakkını elinden almayı şiddet olarak gören Habermas için Gadamer'in otoriteyi meşrulaştırması, aklı sınırlamak ve özgürlüğü ortadan kaldırmak demektir. Doğru anlamının gerçekleşmesi için otoritenin güç faktörlerinin ortadan kalkması ve aklın ilke olması gerekmektedir.

B. 1. 2. Özsel Refleksyon Eksikliği ve Dilin Ontolojik Boyut Kazanması

Habermas ile Gadamer arasındaki en önemli farkı dil düşüncelerinin oluşturduğu söylenebilir. İki filozof da felsefeleri içinde dile merkezi konum atfetmeler de dili konumlandıkları yerler çok farklıdır. Her iki filozof da özne ile dünya tecrübesi ve bilgi nesnesi arasında bir dolayım olduğunu ve bu dolayımın dil ile gerçekleştiğini düşünmektedir. Gadamer'e göre geleneğin taşıyıcısı olan dil gelenek ile toplum arasında bir mesafe oluştururken, Habermas'a göre ideolojilerin tahakküm ve baskı aracı olan dil otorite ile toplum arasında bir mesafe oluşturmaktadır. Bu farklılığın farkında olan Habermas, Gadamer'in dil düşüncesine birtakım eleştiriler yöneltmiştir. Bu eleştiriler

¹⁰⁸ Gadamer, *Rhetorik, Hermeneutik und Ideologiekritik*, s.124, Habermas *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, çev. Mustafa Tüzel, Alfa:İstanbul, 2018, s.399'dan alıntı

¹⁰⁹ Habermas, *Evrensellik İddiası*, s.399

otorite ve gelenek eleştirileri ile paralellik göstermektedir.¹¹⁰

Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere Gadamer dili içinden çıkılamayan ve anlamının içinde gerçekleştiği bir ortam olarak kurgulamıştır. Ona göre geleneğin taşıyıcısı olan dil mensubu olan kişiye anlamının ön şartı olan birtakım önyargılar sunarak anlam dünyasını şekillendirir. Geçmişten tevarüs edilen bilgiler dil aracılığı ile geleneğin mensuplarına aktarılır ve onların da dili kullanması ile geleneğin devamlılığı sağlanıp gelecek nesillere aktarılır. Dolayısıyla gelenek sonradan öğrenilen bir süreç değil, dilin bir parçasıdır.¹¹¹ Devralındığı için seçme ve reddetme özgürlüğünü içinde barındırmaz. Dil insanı kuşatarak, ona doğrudan bir anlam dünyası oluşturur. Dil Gadamer için yalnızca bilgiyi taşıyan bir araç değil, insanı aşan bir varoluş ögesidir. İnsanın ve genel olarak varlığın var olma tarzı dilseldir.

Habermas'a göre Gadamer'in felsefesinin en büyük kusuru dili ontolojize etmesidir.¹¹² Anlamının ve tecrübenin insanı aşan dilsel yapıda olmasına ve dilin anlamı şekillendiren ortam sunmasına Habermas hata gözüyle bakar. Dilin varoluşsal yapısı geleneği ve önyargıyı temellendirmektedir. "Gelenek olarak dil, bütün özel dil oyunlarını kuşatır ve tranzendantal kuralların ampirik çok yönlülüğü içinde birliği yüceltir."¹¹³ Hermeneutik refleksiyonda dil, anlamının şartlarını belirleyen temel güç halindedir. Bu güç ise öznel olana yani bireyin anlama eylemine dayatmada bulunur.¹¹⁴ Bu dayatma ile dil akıl dışı olana imkân sağlar. Hermeneutik refleksiyonun bu imkânı sağlaması ile artık refleksif düşünmenin çok da önemi kalmaz. Çünkü refleksiyonun amacı dayatmalardan kurtulmak olduğu halde tam tersi kendisi bir tür dayatma uygular. Bu dayatma tarihsel düşünüm bağlantısı ile gelenek olarak açığa çıkar. Böylece gelenek hermeneutik tecrübenin sınırlarını belirler. Gelenek artık kültürel gelenek olmaktan çıkıp mutlak bir boyut kazanır. Böylece, dili tüm kurumların bağlı olduğu bir metakurum haline getirir¹¹⁵.

Dilin metakurumlaşması onun toplumsal hayatın her alanına dahil olması demektir. Ayrıca dilin bu yönü onun ideolojik boyutuna da işaret eder. Çünkü dil, iktidar-

¹¹⁰ Bkz. "2.1.2.Gelenek ve Otorite Dogması" bölümü

¹¹¹ Habermas, Jürgen, *Gadamer'in Hakikat ve Yöntemi'nin Eleştirisi, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, Çev. Ve Der. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay.,2002 s.227

¹¹²Ricoeur, Paul, *Hermeneutik ve İdeoloji Eleştirisi, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*, Çev. Ve Der. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay.,2002, s.183

¹¹³ Habermas, *Hakikat ve Yöntem'inin Eleştirisi*, s. 228

¹¹⁴İspir,NaciHabmermas'ın Eleştirisi, s.85

¹¹⁵A.g.e. s. 228

güç ilişkilerinin baskı ve tahakkümünün bir aracı olarak kullanılabilir. Metakurum haline gelen dilin içine sızan normatif olmayan birimler, sosyal emekten de güç alırlar. Gündelik araçsal eylemler var olagelenden bağımsızlaşıp yeni bir boyut kazanabilir. Dilsel yeni yorumlar, üretim sistemine etki edip onun yapısını tamamen değiştirebilirler. Bütün bunlar, pratik alanda dilin kullanımından kaynaklı olarak ekonomi ve güç ilişkilerinin değişebileceğine örnek olarak gösterilebilir.

Dilin yorum gücünün teorik ve pratik hayattaki önemini gösteren Habermas, sorunu ortaya koyarken bir yandan da çözüme işaret etmektedir. Habermas'a göre Gadamer'in dile ontolojik boyut kazandırması ile refleksiyonun öneminin azalması ve dil gelenek ilişkisi ile dilin bütün alanlardaki yönlendirmelerin aracı haline gelmesi bir kez daha aklın özgürleşme gereksinimini ortaya koyar. Dilin varlık alanı olarak sunulması ile mutlak uzlaşım bireyin önüne geçmiş olur. Dilin kazandırdığı önyargılar aklın önüne geçerek, akla bir tür kısıtlama uygulayarak onun özgürlüğünü elinden alır. Bunun yanında Gadamer'in dili içinden çıkılamayan, kontrol ve reddedilemeyen bir alan olarak kabulü refleksiyonun gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Çünkü tarihsel sürece güvenilmesi gerektiğini düşünen Gadamer'e göre, meşru olmayan veya hatalı bilgiler süreç içinde kendiliğinden silinip gidecektir. Oysa tarih ve gelenek yönlendirici bir karaktere de sahiptir. Gadamer, tarihin ve geleneğin yönlendiriciliğini ve tahakküm boyutunu gözden kaçırmaktadır.

Habermas dilin ontolojik boyut kazanması ile geleneğin her türlü eleştiri imkanını taşıdığını, bireyin yalnızca bir geleneğin parçası olduğunu ve gelenek ile arasında parça bütün ilişkisi bulunduğunu ifade ederek, anlamının geleneğin kapsayıcı bağlamı içinde gerçekleşmesini eleştirmektedir.¹¹⁶ Anlamın uzlaşım olmasını, geleneğin sağladığı ön verilerin aklın birincil tecrübesine öncel olduğunu ve genel olarak geleneğin dilsel yapısının önceliğini kabul etmez.

Gadamer'in hermeneutiğinin evrensellik iddiası ancak çarpıtılmış iletişimin ve baskının olmaması varsayılarak geliştirilmiştir. Habermas'a göre dile karşı bu optimistik tutumu Gadamer dilin ve dilsel geleneğin ontolojik önemine dayandırmıştır. Tarihsel refleksiyona güvenerek felsefi hermenutik gerekli şüpheli tavırdan uzaklaşmakta ve eleştiri imkanını elinden kaçırmaktadır. Her ne kadar Gadamer zamansal mesafe kavramı

¹¹⁶ İspir, Naci, *Habermas'ın Eleştirisi*, s.88

ile tarihin kendisinin de eleştiri imkanı sunduğunu savunsa da bu imkanı geleneğin sınırları içine hapsederek geleneği eleştiri ihtiyacı duymaz. Bu aslında bir ideoloji yanılısamasıdır.

Üst kurum olarak otorite pratik hayatta toplumu, seçme ve eleştirme rolü olduğuna inandırarak yönlendirir. Eleştirel düşünceye açıklık gibi davranır. Ancak hakim gelenek veya paradigma eleştirilmeden devam eder. Geleneği eleştirmedeği halde eleştiriyormuş gibi görünmesi otoritenin yönetim tekniklerindendir. Gadamer böylece geleneği dilsel ontolojik boyut ile temellendirerek otoritenin, daha genel anlamda iktidar-güç ilişkilerinin ekmeğine yağ sürmüş olur. Dolayısıyla Gadamer'in iddia ettiği gibi önyargılar hermeneutik refleksiyondan geçse bile -olumsuz anlamda- önyargı olarak kalacaktır.¹¹⁷

Habermas felsefi hermeneutiği tamamen yanlış ve hatalı bulmaz, eksik bulur. Hermeneutik, dili linguistik dil olmanın ötesine taşır. Anlama arayışında gündelik dillerin incelenmesinin ötesine geçerek grameri aşan dil fikrini temellendirir. Hermeneutik gramerin incelenmesinin ötesinde dilin uygulanışında kendini aşma(self transandans) eğilimini kullanır.¹¹⁸ Gündelik dil oyunları dile dahil olarak, uygulama ile değiştirilebilir.

Bir dili anlamak yalnızca o dili konuşmak ve gramerini bilmek ile gerçekleşmez. O dilin yaşantısına dahil olmak gerekir. Dil ancak praxis ile bağlantı kurulduğunda tam olarak öğrenilebilir. Hermeneutiğin kazandırdığı dil içindeki yorumlama gücü ile dil yaşantısına dahil olunup, dil oyunları aşılabılır. Böylelikle dile dahil olan her kişi yorum gücü ile dili eleştiriye tabi tutarak onun sürekli olarak kendini aşmasını sağlar. Hermeneutik bilincin içerdiği bu refleksivite onu linguistikten ayırıştırır. Gündelik dilin uygulaması belirli bir grameri gerektirse ve bu uygulama tikel dillerde değişse dahi aslında dil kendi sınırlarının farkına varan ve olumsuzlayan aklı içinde taşır.¹¹⁹ Dilin uygulamasındaki eleştirelilik aklın dili aşmasını sağlar. Habermas'ın belirttiği üzere;

Dillerin kendileri, bir özel gramerin hususiliği dahilinde kendilerini ifade ederken, eşzamanlı olarak sınırlan üzerine düşünen ve onları özel şeyler olarak geçersiz kılan bir akıl potansiyeline sahiptirler. Daima dille sınırlı

¹¹⁷Hekman, *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, çev. Hüsamettin Arslan ve Bekir Balkız, Paradigma: İstanbul, 1999, s. 174

¹¹⁸Tırnovalı, Aslı, *Hermeneutik ve Çağdaş Hermeneutiğe Habermas'ın Katkıları*, (Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı,2005), s.74

¹¹⁹ Habermas, *Hakikat ve Yöntem Eleştirisi*, s. 201

olduğu halde akıl her zaman özel dilleri aşar; o, yalnız kendisi içinde somutlaştığı dilin hususi özelliklerini daima aşar.¹²⁰

Hermeneutik, dili linguistik dil olmanın ötesine taşıyarak akla dil ötesi alanın kapılarını açmış olur. Dolayısıyla felsefi hermeneutik gündelik dil analizinde refleksiyon imkanını ortaya koyarak sosyal bilimlere yardımcı olmaktadır. Habermas bu faydayı takdir etse de yeterli bulmaz. Hermeneutik refleksiyon, dil oyunlarını aşmada yardımcı olsa da yeterli eleştireliliğe sahip değildir. Özsel refleksiyon ile özne, farkında olmadığı verili ön kabullerin farkına varır.¹²¹ Hermeneutik bilinç, öznenin konuştuğu dilden bağımsızlaştığı ve dilinin farkına vardığı sürecin bir ürünüdür.¹²² Hermeneutik refleksiyon, öznenin dildeki tecrübesini açıklasa da tam olarak farkındalık oluşturamaz. Bilincin ötesinde olanı bilinç düzeyine getirmeye gücü yetmez. Çünkü özenin kullandığı dil ile sınırlıdır. Özne, hali hazırda sınırlı bir dilin içinde yaşadığı için bu sınırların ötesinde, yani dil bilincinin dışında ne olduğunu fark edemez. “Hermeneutik bilinç, hermeneutik anlamamanın sınırları üzerinde refleksiyon içermediği ölçüde eksik kalacaktır.”¹²³ Bu refleksiyon ancak dışsal bir müdahale ile gerçekleşebilir. Felsefi hermeneutiğin Habermas’a göre en yetersiz kaldığı nokta budur. Felsefi hermeneutik özneyi dilin sınırları içinde dile katılan refleksif özne kıldığı için hiçbir zaman yanlış anlamamanın gerçekleştiğini tespit edemez. Yanlış anlamadan korunma veya sahte iletişimin nasıl gerçekleştiğine dair hiçbir kriter sunmadığı için özneyi bir nevi içinden çıkamayacağı bir oyuna hapsedmiş olur.

B. 2. Gadamer’in Aydınlanmacı Önyargı ve Psikanaliz Eleştirisi

Gelenek ve dil Gadamer’in felsefesinde yer alan en önemli kavramlardandır. Dili ve geleneği içine girilen ve bilginin sınırlarını belirleyen bir alan olarak gören Gadamer için bu sınırların belirli olma hali negatif anlam taşımamaktadır. Tarihsel olarak biriken veriler dilin içinde bugüne taşınır ve geçmişi bugüne getirerek bugünün uygulamasında varlığını devam ettirir. Bir dil dünyasının içine girilmesi ile geleneğin yüklü olduğu bilgi

¹²⁰ A.g.e. s. 201

¹²¹ Habermas, *Evrensellik Talebi*, s.235

¹²² A.g.e. s.236

¹²³ A.g.e. s.239

mirası doğrudan tevarüs edilir. Tevarüs edilen bu mirasa Gadamer *önyargı* demektedir. Olumsuz anlam taşımayan önyargılar kişiye doğrudan bir dünya gözlüğü takarak dünyanın önyargılar doğrultusunda tecrübe edilmesini ve bir tür bilme şeklinin oluşmasını sağlarlar. Bir geleneğe mensup olan kişi geleneğin sunduğu şekliyle bilgisini, ahlakını ve daha genel olarak dünya tecrübesini şekillendirir. Anlaşıldığı üzere gelenek te sonradan mensup olunan veya bireysel irade ile içinden çıkılabilecek bir ortam değildir. O da dil gibi kapsayıcı ve şekillendirici bir karaktere sahiptir. Gadamer'e göre, bu tanımlamadan hareketle geleneğin sınırlayıcı, insanın özgürlüğünü kısıtlayıcı, ilerlemeyi engelleyici bir unsur olduğu sonucuna ulaşılmamalıdır. Çünkü gelenek spekülasyon, yani değişebilir ve ilerleyebilir bir yapıdadır.

Önyargıların meşruiyetini belirleyen şey toplumun uygulaması olduğu için uygulama veya kabuller değiştikçe meşruiyetleri de değişebilir ve tamamen tarihin tozlu raflarına kaldırılabilirler. Bu gerçeğe rağmen Gadamer gelenek ve önyargıya gereğinden fazla önem atfetmiş, bu sebeplerle de geleneği ve önyargıları oturttuğu zemin eleştirilmekten kurtulamamıştır. Özellikle yalnızca akla güvenen ve akla gölge düşüren her şeyi reddeden Aydınlanmacı düşünürler bu konuda Gadamer'e çok fazla eleştiri yöneltmişlerdir. Onlardan biri olan Habermas ile aralarında geçen yazışmalarda Gadamer, eleştirilere cevaplar vermenin yanında Habermas'a da birtakım eleştiriler yöneltmiştir. Bu bölümde Gadamer'in Habermas'a yönelttiği aydınlanmacı önyargı eleştirisi ve akli özgürleştirmek için çözüm olarak sunduğu psikanaliz ve refleksiyon eleştirileri ele alınacaktır.

B. 2. 1. Habermas'ın Aydınlanmacı Önyargı Önyargısı

Aydınlanma düşüncesinin temel kaygısı ve hedefi, birtakım etki veya güçler tarafından baskı altına alınan aklın tüm faktörlerden bağımsızlaştırılarak özgürleştirilmesidir. Aklın muhakemesi her şeyden önceliklidir ve hiçbir otorite kabul edilemez.¹²⁴ Aydınlanmanın aklın önüne engel olarak gördüğü etkilerden birisi önyargılardır. Onlara göre önyargılar otoritenin toplumu ve akli yönlendirme aracıdır. Aydınlanmanın tasvir ettiği önyargı, araştırmanın objektifliğini ortadan kaldıran ve her şeyi olduğundan farklı resmedebilecek

¹²⁴ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 14

bir sübjektivite içeren anlamadaki çarpıtılmanın ilk unsurudur.¹²⁵ Bu sebeple otoritenin dayattığı önyargılardan olabildiğince zihni arındırmak insanın ve eleştirel teorinin temel görevidir. Aydınlanma için zihni önyargının illüzyonundan kurtarmak, akla hak ettiği özgürlüğü vermek ve refleksif düşünceyi canlandırmak en temel ve öncelikli gayedir.

Gadamer'e göre önyargının ilk olarak olumsuz çağrışım yapması Aydınlanmanın bu tepkisel yaklaşımının bir sonucudur.¹²⁶ Temel tezi olan aklın tüm etkilerden bağımsızlaşabileceği yanılgısına sahip olmalarının yanında önyargı kavramının kapsamının sınırlarını da belirleyememişlerdir. Bilimsel incelemenin ön şartı olan aklın tüm ahlaki, kültürel ve ideolojik etkilerden bağımsızlaştırılması demek esasında geçmişin ve tarihin tamamen reddedilmesi demektir. Aklın tamamen özgür olması ideali tarihten de soyutlanmasını gerektirmektedir. Ancak Gadamer'e göre insanın tarihten ayrıştırılabilecek bir varlığı yoktur. İnsan tarihin bir parçası olarak var olmaktadır ve geleneğin ona sunduğu bu tarihi veriler ışığında anlam dünyasını oluşturabilir ve dünyayı tecrübe edebilir. Gelenekten ve tarihten bağımsız bir akıl ve insan tasviri Gadamer'e göre Aydınlanmanın en büyük yanılgılarından biridir. Aydınlanmanın geçmişten kurtulmaya çalışması bugüne dair çok optimist bir tavidir. Çünkü gelenek ve tarih yok sayıldığında bugünün geçmişten daha doğru ve kabul edilebilir olduğunun bir kanıtı yoktur. Aklın ve bilimin mutlak otoritesinin bugünün doğruluk değerini belirleyeceğine inanmak en az tüm önyargıların hatalı olduğuna inanmak kadar dogmatik ve otoriterdir.¹²⁷

Oysaki Gadamer'e göre bir geleneğe mensup olmak özgürlüğün kısıtlanması anlamına gelmez. Aksine gelenek önyargılar aracılığıyla geçmişle aramızda bağ kurar ve geçmişi tevarüs ederek bir anlam dünyası oluşturmayı sağlar. Geleneğin bu köprü rolü onun değişmez ve sabit olduğu anlamına da gelmez. Gelenek, o geleneğe mensup insanların katılımı ve uygulaması ile devamlılığını sağlarken zamanın gerektirdiği dönüşümü gerçekleştirir. Dolayısıyla sürekli katılım yoluyla yenilenen geleneğin sağladığı önyargılar da sürekli değişmekte ve sabit bir dogmayı dayatmamaktadır. Gadamer'e göre Aydınlanmanın kaçırdığı nokta burasıdır. Anlam ufku sunan önyargılar bir otoritenin yönetim aracı olmanın çok ötesinde daha temel bir işleve sahiptirler. Otorite ile birlikte önyargıların varlığını da reddetmek anlama eyleminin nasıl gerçekleştiğine

¹²⁵Ulukütük, Mehmet, *Anlama ve Gelenek*, s.65

¹²⁶A.g.e. s.63

¹²⁷Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 16

dair bir boşluk doğurmaktadır. Bu boşluğu Aydınlanmacı düşünürler de dolduramamışlardır. Otorite düşmanlığı ile her türlü etkiyi reddeden Aydınlanmanın bu tavrı da zaten bir önyargı ve dogma değil midir? Geçmiş reddedip bugünün aklına güvenme iddiası da bir tür önyargı değil midir? Aklın mutlak bilgi kaynağı olması onu otoriteleştirmek değilse nedir?

Önyargılardan kurtulmayı hedefleyen Aydınlanma düşüncesine karşılık Gadamer, asıl Aydınlanma yanılgısından kurtulmak gerektiğini düşünmektedir. Bu yanılgının, önyargının olumsuz anlam kazanması ve aklın mutlak kaynak olması şeklinde iki veçhesi vardır. Aydınlanmanın otorite karşıtlığı önyargıların gerekliliğinin üstünü örtmüş ve önyargıya karşı bir önyargı oluşturmuştur. Gadamer Aydınlanmanın önyargı anlayışının gerçeği yansıtmadığını ve hatalı olduğunu düşünmektedir.¹²⁸ Aydınlanma, önyargıların sonradan kazanıldığını ve onlardan kurtulmanın mümkün olduğunu düşünerek ilk hatayı yapmaktadır. Oysaki Gadamer'e göre "anlamanın ön şartı önyargılardır"¹²⁹. Doğal bir şekilde insanın dünya gelmesi ile içine doğduğu gelenek ona birtakım önyargılar sağlar. Bu önyargılar bilinçli veya bilinçsiz şekilde kazanılmalarının aksine hayatın doğal akışı içinde insanın anlama eylemini yönlendirirler. Aynı şekilde farkına varıldığında da herhangi bir metot uygulayarak onlardan kurtulmak mümkün değildir. Çünkü anlamanın gerçekleşme şartıdır önyargılar. Önyargıdan kurtulduğunu iddia eden kişi Aydınlanmada olduğu gibi başka bir önyargıya sahip olmaktadır.

Önyargıdan kurtulmak için en yetkili merci olarak aklı görmek Aydınlanmanın düştüğü diğer hatadır. Akıl çevresel faktörlerden arı olarak çalışan bir mekanizma değildir. İnsanın doğduğu toplumdan, ahlak yapısından, kültürel kodlardan, ekonomik şartlardan vs. bağımsız çalışan ve bilgi üreten bir aklın varlığından söz etmek mümkün değildir. Akıl şekillendiren temel etken tarih iken ondan kopma iddiası ancak uygulanması mümkün olmayan bir çabaya işaret eder. Gadamer'in de belirttiği gibi;

Gelenekte konuşlanmış olma, gerçekten önyargılara tabi olma ve kişinin özgürlüğünün sınırlanmış olması mı demektir? Aslında bütün insani varoluş, en özgür insani varoluş bile farklı şekillerde sınırlı ve belirlenmiş değil midir? Eğer bu doğruysa, bir mutlak akıl fikri tarihsel insanlık için bir imkan/ihtimal değildir. Akıl bizim için yalnızca somut, tarihsel şartlarda mevcuttur; başka bir söyleyişle, kendi kendisinin efendisi

¹²⁸Ulukütük, *Anlama ve Gelenek*, s.67

¹²⁹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 20

değildir, o daima içinde faaliyetini yürüttüğü verili şartlara muhtaçtır.¹³⁰

Gadamer'in Aydınlanma eleştirisi, gelenek ve otoritenin rehabilitasyonunu yaparak meşrulaştırdığı eleştirisini yönelten Habermas'a verdiği cevap ile paralellik göstermektedir. Habermas Aydınlanmanın yaşayan temsilcilerinden olduğu için akla birincil derecede önem vermekte ve aklın önüne geçen her şeye karşı çıkmaktadır. Gadamer'e göre Habermas'ın hata ettiği ilk nokta bütün otoriteleri yanlış ve hatalı görmesidir. Dilin tahrif edilmesinin kaçınılmaz olduğunu ve refleksiyonun gerçek gücünün bu tahrifat ile üzerinin örtüldüğünü düşünen Habermas'ın bu varsayımını Gadamer dogmatik bir önyargı olarak değerlendirir.¹³¹ Refleksiyonun gücünü ve sosyal bilimlere eleştirelilik kazandırma çabası beyhude bir çabadır. Çünkü bu çaba refleksiyonun işlevini bir şeyleri parçalayarak ayrıştırmaya indirgemektedir. Refleksiyona ön kabulleri ortadan kaldırmanın aracı olarak bakmak onu araçsallaştırmaktır. Oysa ki refleksiyon anlama eyleminde daha merkezi ve yalnızca ofansif olmayan bir konuma sahiptir. Refleksiyonu Habermas'ın yaptığı gibi sadece deformasyonu aşma süreci olarak görmek Aydınlanma ile paralel olarak otoritenin yanlış olduğu fikrine dayanmaktadır. Çünkü her otorite yanlıştır demek ve bu yanlış düzeltmek refleksif düşünmenin işidir. Gadamer'e göre otoritenin topyekûn hatalı olarak düşünülmesi hem bir otoritenin önyargısından kaynaklanmaktadır hem de hatalıdır. "Otorite daima yanlış değildir"¹³² derken Gadamer otoritenin yanlış ellerde olumsuz işleve sahip olabileceğinin farkındadır. Ancak sosyal düzende otoritenin kötüye kullanımı onun tamamen reddedilmesini gerektirmez.

Otoriteyi aklın karşısında dogmatik güç olarak gören Habermas'ın tersine Gadamer otorite ve akıl arasında karşılıklı ilişki olduğunu düşünür. Otoriteye bağlılık kabul veya rıza ile gerçekleştiğinde kabul etme bir itaat olmanın ötesinde gücü elinde bulunduran merciye boyun eğmedir. İnsan kabul ettiği otoritenin gücünü tanıma eğiliminde olduğu için sürekli olarak otorite ile ilişkisini eleştiriye tabi tutar. Bilgi düzeyinde otoriteye üstünlük bahsetmek kör bir kabul edişten ziyade akıl ile kabul edilen bir tutumdur. İtaat, ancak akıl ile gerçekleştiğinde hakiki itaattir. Aksi takdirde özgürce

¹³⁰ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s.19

¹³¹ Gadamer, *Hermeneutik Refleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu, Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler*, der. Ter. Hüsamettin Arslan, Paradigma:İstanbul, 2002, s.14

¹³² A.g.e. s.14

benimsenmeyen otorite yönetme gücünü elinde tutamaz.¹³³ Nitekim tarih bunun örnekleri ile doludur. Baskı ve şiddet yoluyla elde edilen itaat hakiki değil, geçicidir. İtaat ancak aklın ışığında gerçekleştiğinde hakiki boyut ve kalıcılık kazanabilir. Dolayısıyla Habermas otoritenin aklı dışladığını düşünerek Aydınlanmaya olan vefa borcunu yerine getirmiş ve önyargı ile hareket ederek otorite uğruna geleneği reddetmiştir.

Habermas'ın, Aydınlanma ruhunun devamı ve eleştirel aklın hakikate ulaşacağına inanmasında Gadamer birtakım çelişkiler görür. Habermas'ın yola çıktığı temel argüman hiçbir şeyin bilgi düzeyinde üstünlük sağlamadığı ve ancak böyle olması durumunda hakiki bilgiye ulaşılabileceği ve özgür eleştirinin mümkün olacağı şeklindeydi. Bu ideale karşı gördüğü en büyük düşman ise otoritenin kendisi idi. Aslında yalnızca aklın kurtarıcı olacağını düşünerek eleştirdiği şeyin aynısı yapmak aklın üstünlüğünü kabul etmektir. Bu üstünlük toplum üzerinde önemli olan diğer tüm etkenleri değersizleştirmekte ve eleştirel aklın yönetimi altında mükemmel toplum oluşturma hayalini barındırmaktadır. Oysa toplumsal oyunun kurallarını hiçbir zaman için netleştiremeyiz.”¹³⁴

Toplumu aklın temel kuralları ile sorunsuzca yönetebileceğini düşünmesi, aklı irrealist bir şekilde abartması Aydınlanmanın benzer yanılgılarından. Habermas'ın da bu yanılgı içinde olmasının yarattığı diğer çelişki akla içkin şiddettir.¹³⁵ Habermas dilin anlam dünyasını şekillendirdiğini düşünerek doğru bir adım atmışken, dilin maruz kalacağı deformasyonun kesinlikle akıl yolu ile çözülebileceğini düşünerek büyük bir hataya düşmektedir. Otoritenin üstünlüğünün ortaya çıkardığı ideolojik baskıyı akıl ile tespit etme iddiası, o akla sahip olan kişiye diğerlerine göre bir üstünlük sağlamaktadır. Çarpıtılmış dili kullanan insanlara karşılık kendi dilinin çarpıtılmadığını ve akıl ile arındığını iddia etmek kendine bir tür otoriter güç ve üstün konum atfetmektir. Bu üstünlük düşüncesi ve hastalıklı dile sahip olanları kurtarma iddiası ise onlara karşı uygulanan belirgin olmayan bir şiddettir.

Habermas'ın aklın kesin bilgi kaynağı olduğuna dair iddiasına karşılık Gadamer daha şüpheci bir tavır sergilemektedir. Habermas'ın sahip olduğu aydınlanmacı önyargı onun aklın bilgisine kesinlikle inanmasını ve itaat etmesini sağlamaktadır. Dilsel

¹³³A.g.e. s.15

¹³⁴Zarader, Marlène, *Lire "Vérité et méthode" de Gadamer : une introduction à l'herméneutique*, Paris: Vrin, s.38, 2016.

¹³⁵A.g.e. s.39

dolayımın farkında olan birinin bu dolayımdan kurtulmanın anahtarı olarak çok net bir çözüm sunması önyargı sahibinin farkında olmadığına göstergesidir. Habermas'ın önyargıların arkasındaki hakikate ulaşma emeli dilsel dolayımın kapsamını tam kavrayamadığını göstermektedir. Gadamer'e göre dilsel dolayım her zaman var olan ve aslında aşılamayacak iken Habermas onu bir hastalık kategorisine indirgeyerek kapsamını daraltmaktadır. Habermas'ın sahip olduğu dilin semptomlarının hakikati gizleme endişesi onun kendi dilinin sahip olduğu önyargıları görmesini engellemiştir.

Gadamer, Habermas'ın kendisine yönelttiği gelenek ve otoritenin rehabilitasyonunun önyargıları meşrulaştırarak eleştirel düşünme imkanını ortadan kaldırdığı eleştirisinin aslında Habermas'ın kendisini anlayamamasından kaynaklandığını belirtir.¹³⁶ Habermas'ın geleneği ön kabullerin dayatılması olarak görmesi ise Gadamer'in geleneğe, anlama eyleminde attığı temel konumu anlamamasından kaynaklanmaktadır.¹³⁷ Geleneğin spekülative yapısının refleksiyona yer verdiğini göz ardı eden Habermas'ın refleksiyon tanımı da birtakım sorunlar barındırmaktadır.

B. 2. 2. Psikanaliz Yöntem ve Refleksiyon Eleştirisi

Habermas, önceki bölümlerde¹³⁸ ifade edildiği üzere Gadamer'in hermeneutiğinin eleştirel refleksiyondan mahrum olduğunu düşünmektedir. Gadamer'in gelenek kuramı ile refleksiyonu dilsel kültürel intikale indirgeyerek büyük bir zayıflık gösterdiğini düşünen Habermas'a göre hermeneutik hayata içkin hal aldığı için dilin uğradığı çarpıtılmayı tespit etmekten yoksundur ve bu eksikliğin giderilmesi için ideoloji eleştirisine ihtiyaç duyulmaktadır.¹³⁹ Gadamer'in eleştirel refleksiyonun gerekliliğinin farkında olamamasının yanında hiç bir uygulanabilir yöntem de önermemesini bir atalet olarak değerlendiren Habermas ideoloji eleştirisini gerçekleştirmek için psikanaliz yöntemi önerir. Dili hasta koltuğuna yatırarak, travmalarını fark ettirerek refleksif gücü psikanalizin sağlayacağını düşünmektedir. Kısaca özetlenen bu eleştiri ve çözümde

¹³⁶ Gadamer, *Refleksiyonun Kapsamı*, s. 15

¹³⁷ Gadamer, *The Gadamer Reader: A Bouquet of The Later Writings*, ed. Richard Palmer, Northwestern University Press, Evanston, 2007, s.26

¹³⁸ Bkz. "A.1.2. Dilin Ontolojik Boyut Kazanması ve Dil Analizi" Bölümü

¹³⁹ Gadamer, *Refleksiyonun Kapsamı*, s. 11

Gadamer'in tespit ettiği pek çok hata vardır. *Eleştirmenlerime Cevap ve Hermeneutik Refleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu* adlı makalelerinde genel olarak Habermas'ın kendisini anlamadığını, refleksiyonun tanımının dogmatik ve hatalı olduğunu, özgürleşim ilkesinin metafizik bir tasarım gerektirdiğini ve psikanalitik yöntemin asla uygulanabilir olmadığını ortaya koymaktadır.

Felsefi heremenutik refleksif düşünmeyi anlama eyleminden ayrı bir süreç olarak ele almamaktadır. İnsan bir geleneğin parçası olup onun dilini kullanmaya başladığında refleksif sürecin içine girmiş olur. Geleneğin tarih içerisinde sürekli nakledilmesi ve bu nakil esnasında meşru olmayan uygulamalardan arınması onun Habermas'ın iddia ettiği gibi sabit bir yapıya sahip olmadığını ve dili kullananların katılımı ile sürekli olarak eleştirildiğini göstermektedir. Habermas'ın Gadamer'i anlamadığı noktalardan biri de budur. Anlamanın ön şartı olan önyargıların Habermas tarafından verili bir şekilde dogmatik ve yanlış sayılması bu yanlış anlamayı pekiştirmektedir. Kendi Aydınlanmacı önyargısı ile felsefi hermeneutiğin önyargılar aracılığıyla dilin deformasyonuna kapı araladığını iddia ederken Habermas'ın göz önünde bulundurmadığı şey refleksiyonun her zaman otoriteye ve geleneğe karşı olmayacağıdır.¹⁴⁰

Gadamer, önyargıların yönlendirilebileceğini kabul etse de bu ihtimalin tamamen reddedilmesi gerektiğini düşünmez. Önyargılar doğru olabilir, gelenek her zaman dayatmacı ve baskıcı olmayabilir. Habermas'ın endişe ettiği gibi geleneğin ideolojik bir şiddet unsuruna dönüşmemesi için refleksiyon gereklidir. Ancak bu hermeneutik süreçten bağımsız değildir. Burada Habermas'ın gözden kaçırdığı şey geleneğin mensubu olan bireylerin katılımları yoluyla aslında refleksif süreci işlettikleridir. Çünkü akıllı bir varlık olan insan akıl dışı olanı kabullenme konusunda dirence sahiptir. Habermas'ın iddia ettiği gibi, dayatılan önyargılar akla uygun olmadıkları takdirde uygulamadan kalkarak refleksif süreci doğal bir şekilde sürdürürler. Bunun için ayrıca dili analiz edip dışardan yardım ile hatalı olanı tespit etmeye gerek yoktur. Habermas'ın sahip olduğu önyargı onun, Gadamer'in felsefi hermeneutiğinde yer alan refleksif unsuru görmesini engellemiştir. Bunun yanında refleksiyon hermeneutik anlamaya içkin iken Habermas'ın tasarladığı gibi refleksiyonu anlama sürecinin dışına çıkıp, ona yalnızca hatalı olanı düzeltme rolünün verilmesi refleksiyonu basit bir araca indirgemek değil midir?

¹⁴⁰Gall, Robert S., *Between Tradition and Critique: The Gadamer and Habermas Debate*, A Journal of Philosophy Lawrence, sy.8, c.5, 1981 s.10

Habermas'ın refleksiyona gizli olanı bilinç seviyesine çıkarma görevi atfetmesini Gadamer dogmatik ve refleksiyonun hatalı anlaşılması olarak değerlendirir.¹⁴¹ Gadamer, Habermas tarafından dili ontolojize etmekle suçlanmasına karşılık Habermas'ın refleksiyon tanımının bir tür metafiziksel arka plana dayandığını düşünür. Habermas'ın deforme olanın arkasında hakiki iyinin ve doğrunun varlığını düşünmesinin orta çağ metafiziği ile aynı kökene dayandığını iddia eder.¹⁴² Habermas Gadamer'in akli bir uzlaşım olmadan tüm rıza ve kabulün otoritenin baskısı altında gerçekleştiğini temellendirerek ve akla yer vermeyerek yanlış ontolojize etme hatası yaptığını belirtmekteydi. Ancak Habermas'ın kendisi de deforme olmayan iletişimin mümkün olmadığını dile getirdiğinde aynı hatayı tekrarlamış olmaktadır. Bunun yanında aydınlanmacı önyargı ile mutlak kriter olarak akla önem vermesi, saf Varlık olarak akli görmesi farkında olmadığı metafizik arka planı yansıtmaktadır. Gadamer, kendisinin Habermas'ın iddia ettiği gibi ideal bir iletişim ortamı vaad etmemesine rağmen nasıl ontolojikleştirme ile suçlandığını anlayamadığını ifade etmektedir.¹⁴³ Dolayısıyla Habermas'ın dilin ötesindeki hakikate refleksiyon ve psikanaliz ile ulaşma çabası, bilinç ötesini bilinç düzeyine çıkarma iddiası Gadamer tarafından dogmatik bir önyargı olarak nitelendirilmiştir. Habermas'ın bu ithama cevap vermemesi Gadamer'in eleştirisinin haklılığını göstermiştir.¹⁴⁴

Gadamer'e göre dilin dışında bir gerçekliğin olmamasına karşılık Habermas'ın dilin ötesinde ulaşılabilecek bir gerçeklik olduğunu savunması, ona göre refleksif tarihsel bilinç ile gelenek arasında bir uçurum oluşturmaktadır.¹⁴⁵ Geleneğin naklettiği anlam ufkunun reddedilmesi ve ötesinde ulaşılabilecek hakikat olması geleneğe ve dile refleksiyon imkanı tanımamaktadır. Geleneğin refleksif boyutu tarihsel bilinç ile oluştuğu için, geleneğin ötesinde ideal bir ortam yaratma ideali ile geleneğin refleksiyon taşıma ihtimali ortadan kalkmaktadır. Habermas'ın doğal ve modern olanı geleneğin zıddı olarak algılamasının romantik sonucu refleksiyonun denklemden çıkarılması olmuştur. Geleneğin temin edemediği ideal ortamın, yine bir kültürün ve toplumun bir üyesinin

¹⁴¹ Gadamer, *Refleksiyonun Kapsamı*, s. 16

¹⁴² Göka, *Önce Söz Vardı*, s.146

¹⁴³ Gadamer, *Eleştirmenlerime Cevap*, s. 275

¹⁴⁴ Topakkaya, Arslan, *Hermeneutik ve İdeoloji Kritiği Bağlamında Gadamer-Habermas Tartışması*, Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Dergisi, sy.3, 2007,s.106

¹⁴⁵ Gadamer, *Refleksiyonu Kapsamı*, s.17

yönlendirilmesi ile oluşturulabileceğini iddia etmenin ne derece eleştiriye tabi tutulduğu da ayrıca tartışma konusudur.

Habermas ideal konuşma ortamını kurmak ve iletişimi engellerinden kurtarmak için refleksiyonun kaçınılmaz olduğunu dile getirmekte ve bunu gerçekleştirmenin yönteminin psikanaliz olduğunu belirtmektedir. Bu yöntemi oluştururken sosyal yapının üyesi olan her bilincin sistematik olarak çarpıtıldığını varsayar. Psikanalizde hastanın gönüllü katılımı ile hasta-danışman arasında diyalog ile bir özgürleşimin gerçekleşmesi umut edilir. Danışman dilin maruz kaldığı nevrozları açıkça görmeli ve kendisi bu nevrozlardan arı olarak dilin ötesindeki -söz gelimi- ideal dile ulaşmalı ve hastasını da bu yolda yönlendirmelidir. Bu sistemde açıkça görülmektedir ki hasta ile danışman arasında kabul edilen roller bulunmaktadır. Hasta olduğu kabul edilen dilin karşısındaki danışman olarak değerlendirildiğinde, danışmanın doğrudan dilin çarpıtılmışlığından arındığı varsayılmaktadır. Gadamer'in ilk eleştirisi bundan asla emin olunamayacağı yönündedir. Aynı geleneğin içinde olan ve aynı dili kullanan insanın kendisini ne derece ve nasıl deformasyondan arındıracağının bir ölçütü yoktur.

Gadamer geleneği içinden çıkılmayan bir ortam olarak kurguladığı için geleneğe ve dile danışman tarafından, dışardan bir eleştiri yapılmasını imkansız görür. Refleksiyon, sürecin kendine dahil olduğu için onu dışardan elde etmeye çalışmak hatalı görünmektedir. Danışman içinden çıkamayacağı, bağımsızlaşamayacağı dil ortamını dışardan düzeltme iddiasındadır. Kendisi farkında olmasa bile hastası ile aynı geleneğin önyargılarını taşımakta ve kullandığı dilde aynı anlam yükünü paylaşmaktadır. Danışman, önyargının çarpıtılma ihtimalinin gerçekleştiği durumda bile bir önyargıya sahip olacağı için yapacağı terapi yine bir önyargını bağlamında olacaktır ve bağımsızlaşamayacaktır. Hasta ve danışman özgürleşimci çalışmalarını bitirdikten sonra pratik hayatta aynı toplumsal uzlaşma sahip olan bireyler olacaklardır. Danışman kavramların objektif kullanımlarını hastasına kazandırmaya ve onu travmalarından kurtarmaya çalışsa da en nihayetinde ikisi aynı toplumun üyesi olarak hayatlarına devam edeceklerdir. Danışman hatayı tespit etse bile yerine inşa edeceği şey yine aynı toplumdan beslendiği için terapi amacına asla ulaşamayacaktır. Diğer deyişle Habermas'ın iddia ettiği gibi terapi ile iyileşme sağlansa da aslında yaşanan süreç aynı toplumun üyesi olan ve aynı uzlaşma sahip bireylerin diyalog yardımı ile farkındalık çalışmasıdır. Yeni bir anlama biçimi ortaya konulmuş olmamaktadır. Onun yaptığı öncekini reddetmekle

sınırlıdır, yeni anlam oluşturacak hermeneutik güce sahip değildir.¹⁴⁶

Gadamer açıkça psikanalizdeki doktor-hasta ilişkisinin hermeneutik diyalog için yeterli olmadığını belirtir.¹⁴⁷ Hastanın rahatsızlığını gidermesi için danışmana sığınması danışmana doğrudan üstün konum kazandırır. Hasta kendi hastalığına çözüm getireceğinden emin olarak danışmana sığınır. Danışman hastanın talebi üzerine yine hasta tarafından kendisine verilen otoritesini kullanarak ısrarla belki de baskıcı şekilde bilincinde gizli olanı açığa çıkartmaya zorlar.¹⁴⁸ Bu Gadamer'e pek eşitlikçi görünmemektedir. Psikanaliz pek çok insanın nevrozlarını ortadan kaldırma konusunda başarılı olsa da bu senaryoda eşit ve gerçek diyalog gerçekleşmez.¹⁴⁹ Yaşanan, bir otoritenin tahribatından kaçarken başka bir otoritenin gölgesi altına sığınmaktan ibarettir. Bu noktada şu soru sorulabilir: sosyal açıdan neyin çarpıtılmış neyin hatalı olduğu, hatalı olanın yerine neyin konulması gerektiği nasıl ve kim tarafından belirlenecektir? Habermas'ın bu soruya cevabı 'danışmanın otoritesi' şeklindedir ve verdiği cevapla otoriteyi kabul ederek tutarlılığını yitirmektedir. Hastanın doktorun dogmatizmine ve otoritesine kendi rızası ile girmesi, her türlü otoriteyi reddeden Habermas için ironik bir eleştiri olmaktadır. Gadamer'e göre çok spesifik bir iletişim biçimi olan doktor hasta ilişkisinde dahi sosyal gücün eşit olmaması akıl ile eşitlik ve objektif bilgi arayışının yetersizliğini göstermektedir.

Gadamer psikanalizi yöntem olarak tatbik edilebilir görmemenin yanında özgürleşim ilgisinden dolayı refleksiyon kavramının da dogmatik olarak algılandığını belirtmektedir. Habermas refleksiyonu olgu karşısı uzlaşma dayandırmaktadır. Özgürleştirici refleksiyonun amacı otoritenin dayattığı önyargılardan bireyi azad etmektir. Ancak bireyin bir şeyden muzdarip olup yenisini arzulaması için yeniye dair fikri olmalıdır. Geleneğin değişmesi için eski ve yeninin toplum içinde diyalog ile eleştiriye tabi tutulması gerekir. Refleksiyonun görevini yapabilmesi için hastanın maruz kaldığı çarpıtılmanın farkında olması ve çarpıtılma olmayan dile dair bir önbilgisinin olması gerekmektedir. Bu ön bilgi uzlaşım sal olarak sahip olunan bir bilgidir. Aksi takdirde çarpıtılma bireysel bir tahmin olmak zorundadır ve hasta ile doktor aynı

¹⁴⁶Göka, *Önce Söz Vardı*, s. 143

¹⁴⁷ Gadamer, *Eleştirmenlerime Cevap*, s. 277

¹⁴⁸A.g.e. s.276

¹⁴⁹ Gadamer, *Gadamer Reader*, s.77

tahminde bulunup, bunu doğru kabul edip üzerine çalışma yapmak durumunda kalırlar. Refleksiyonun bilincin düzeltilmesi, hataların giderilmesi fonksiyonu Gadamer'in dogmatik olarak tespit ettiği bir husustur.

Gadamer Habermas'ın tavrını ve çözüm olarak sunduğu metodu farklı açılardan eleştirmiştir. Önyargıya karşı çıkarken kendisinin aydınlanma önyargısı taşıması, çözüm olarak sunduğu psikanaliz metodun otoriter tavır içerdiğini göstermesinin yanında pratik olarak uygulanmasının imkansızlığını da ortaya koymuştur. Habermas'ın felsefi hermeneutiğe alternatif olarak sunduğu derin hermeneutiğin de anlamın anlaşılmasında kısıtlayıcı ve indirgemeci olduğu için uygulanabilir olmadığı düşünülmektedir.¹⁵⁰ Dolayısıyla Gadamer eleştirel refleksiyon üzerine düşünmeye teşvik ettikleri için eleştirmenlerine teşekkür etmenin¹⁵¹ yanında, onların çözümlerini de geçerli ve tutarlı bulmamıştır.

¹⁵⁰Göka, *Önce Söz Vardı*, s. 148

¹⁵¹ Gadamer, *Eleştirmenlerime Cevap*, s. 277

C. DEFORMASYON PROBLEMİ İÇİNDE ELEŞTİRİ İMKÂNI

Çağdaş filozoflar Gadamer ve Habermas canlı bir tartışma ile birbirlerini eleştirmişlerdir. Habermas, Gadamer'i akla gölge düşüren otorite ve önyargıları meşrulaştırmakla eleştirmektedir. Onun eleştirisine göre Gadamer, geleneği içinden çıkılamayan ortam olarak kurgulamış ve önyargılar aracılığıyla anlamının temeline oturarak aklın ideolojik çıkarlar uğruna yönlendirilmesine meşruiyet kazandırmıştır. Gelenegin ve dilin kuşatıcı yapısı refleksiyonun imkanını da yok etmiştir. Habermas'ın iddia ettiği gibi geleneğin içinde eleştiri olmaması, ideolojik söylemlerin onaylanması ve toplumsal olarak iktidarın veya otoritenin çıkarlarına uygun olarak yaşamak anlamına gelmektedir. Ancak Habermas bu eleştirilerinde teorisi üzerine düşünmeye ve düzenleme yapmaya teşvik etmekle birlikte Gadamer'in gelenek kuramına dair düşüncelerini tümüyle gözden kaçırmaktadır.

Gadamer'in Habermas'ın eleştirilerine verdiği cevapları, kendini izah ettiği defansif ve Habermas'ta sorunlu gördüğü noktaları ortaya koyduğu ofansif cevaplar olarak ikiye ayırmak mümkündür.¹⁵² Habermas'ın önyargılardan kurtulma iddiasının arkasındaki aydınlanmacı önyargı ve dili deformasyondan kurtaracak yöntem olarak sunduğu psikanaliz eleştirisi¹⁵³ Gadamer'in Habermas'a yönelttiği aktif yani ofansif cevaplarını oluşturmaktadır. Gadamer kendi teorisinde Habermas'ın göremediği eleştiri imkanını ve anlama eyleminin refleksiyonu içerdiğini Hakikat ve Yöntem'de izah etmiştir. Eleştirelliği Habermas'ın iddia ettiği gibi tamamen gözden kaçırmamış olsa da Gadamer, bu tartışmalar sonucunda düzeltilmesi gereken bazı noktaları fark etmiş ve gerekli düzeltmeleri yaparak teorisini güçlendirmeye çalışmıştır. Dolayısıyla Gadamer'in Habermas'a karşı kendini savunduğu cevapları da Habermas'ın eleştirilerinden önce ve sonra olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Tartışma öncesindeki halihazır eserlerinde belirttiği ve teorisine dahil ettiği *zaman mesafesi kavramı*, gelenek içinde anlamının sürekli ve anlama sürecinin de bizatihi doğal seleksiyona tabi olarak ilerlediğini göstermektedir. Tartışma esnasında Gadamer zaman mesafesinin yeterli olmadığı durumlara bir çözüm getirmesi gerektiğini ve eleştirdiği

¹⁵²Zarader, Marlène, *Lire "Vérité et méthode" de Gadamer :uneintroduction à l'herméneutique*, Paris: Vrin, 2016, s.40

¹⁵³ Bkz. "B.2. Gadamer'in Aydınlanmacı Önyargı ve Psikanaliz Eleştirisi" Bölümü

metodolojizm hatasına düşmek üzere olduğunu fark eder. Zaman mesafesinin olmadığı durumlarda yine sürecin kendisine güvenerek dil içinde diyalog ile gerekli eleştirelliğin sergilenebileceğini ve meşru önyargıların meşru olmayandan bireyin sürece aktif olarak dahil olması ile diyalog esnasında ayrıştırılabileceğini düşünmektedir. Dolayısıyla bu bölümde Gadamer'in deformasyon problemi içinde anlama eyleminin sağlıklı olarak nasıl gerçekleşebileceğine dair çözümleri ifade edilmeye çalışılacaktır.

C. 1. Zamansal Mesafe ve Gelenek

Gadamer ve Habermas arasında geçen tartışmanın son adımında Gadamer kendi gelenek kuramı içinde eleştiri imkânı olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Hali hazırda *Hakikat ve Yöntem*'de bu imkânın nasıl inşa edildiğini izah etmiş olsa da tartışmanın açıklığa kavuşması için tekrar Habermas'a hitaben makalelerinde konuyu zikretme gereği duymuştur.¹⁵⁴

Daha önce zikredildiği üzere içinden çıkılmayan ortam olarak gelenek insana anlamının ilk adımlarını kazandırmaktadır. Geleneğin taşıdığı tarihi veriler olan önyargılar insanların anlam dünyasını oluşturmaktadır. Bu önyargılar sayesinde insan anlama eylemini gerçekleştirebilmektedir. Habermas önyargılara Gadamer'in yaptığı gibi hayati önem atfetmez ve aksine konuya negatif yaklaşır. Negatif tavrının sebebi ise, ideolojik çıkarlar için otoriteler tarafından yönlendirilen önyargıların insanları manipüle etme aracı olarak kullanılmasıdır. Bu manipülasyondan kurtulmanın tek yolu eleştirel bir bakış açısıyla sahip olunan tüm önyargı ve ön kabulleri süzgeçten geçirmek ve yanlış bilgileri ayırt etmektir. Gadamer'in, gelenek kuramı kapsamında önyargıları, anlamının ön şartı olarak kabulü Habermas'a göre otoritenin dayatmasını meşrulaştırmaktır. Gelenek kuramında insanı otoritenin tahakkümünden kurtarabilecek yeterli eleştirel boyut olmadığını düşünen Habermas, Gadamer'i pratik sorunlara karşı hiçbir şey yapmamakla ve pasiflikle suçlamaktadır. Tezimizin bu bölümünde Habermas'ın eleştirilerine karşı Gadamer'in kendi kuramında zaman mesafesi kavramı ile eleştirilere cevaplarını, geleneğin değişkenliğinin nasıl değerlendirildiği ele alınmaya çalışılacaktır.

Anlama eyleminin nasıl gerçekleştiğini açıklarken Gadamer anlamın bütünü ile

¹⁵⁴ Bkz. *Replik ve Rhetorik, Hermeneutik und Ideology Kritik* adlı makaleler

parçaları arasında dairesel bir ilişki kurmuştur. Heidegger'in *hermeneutik daire* olarak isimlendirdiği metnin anlaşılmasında anlayan özne bir yandan geçmiş ile şimdi arasında gidip gelerek geçmiş tevarüs ederken, bir yandan da onun bir parçası olarak onu bugüne taşımakta ve anlamayı sağlayan tarihsel bilincin bir parçası olmaktadır. Heidegger'in döngüsel anlama fikrini benimseyen Gadamer'e göre dairesel anlama fikri, anlamının temelini oluşturur. Gadamer'in gelenek olarak adlandırdığı tarihsel bağlantının temelini *ön anlama* belirlemektedir. Anlamın bütününe parçası olan ön anlama, anlama eylemine yol gösterir.

Geleneğin taşıdığı anlamın ilk izlerini sunan ön yargılar aracılığıyla yorumcu anlamın bütünü ile iletişime geçer. Önyargılara sahip olan birey doğrudan geleneğin taşıdığı anlamı varsaymakta ve anlayışını buna göre şekillendirmektedir. Yorumcunun tercihiyle bağlı olarak benimseyemediği bu önyargılar, anlamının ön şartını oluştururlar. Bu süreçte yorumcu geleneğin ona sunduğu önyargıları doğrudan kabul ettiği ve onlar sayesinde bir anlam dünyası oluşturduğu için hatalı veya yanlış olabilecek önyargıların farkında değildir.¹⁵⁵ Bu haliyle anlama süreci Habermas gibi filozofların eleştirdiği şekliyle sabit ve dışardan etkiye açık gözükmemektedir. Kaynağı belli olmayan ve herkesin doğrudan verili olarak kabul ettiği bu anlama şekli haliyle içinde eleştirelilik barındırmamaktadır. Bu eleştiriler Gadamer'in eleştiri imkanını yorumcunun bireysel bilincinde değil de sürecin kendisinde konumlandırmasından kaynaklanmaktadır. Geleneğin içinde yer alan tüm önyargıların doğru olduğu iddiasında bulunmayan Gadamer, eksik ya da yanlış önyargıları meşru önyargılardan ayırmak için zamansal mesafenin gerekli olduğunu düşünmektedir.

Doğru bilgiye ulaşmak için önyargılardan kurtulmaya çalışmak değil, geleneğin parçası olup meşru önyargıları ayrıştırmaya çalışmak hermeneutiğin görevidir. Romantik hermeneutik ile felsefi hermeneutik arasındaki ayrımı izah etmek konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Romantik hermeneutikte metnin yazarı ile yorumcu arasında aşılamayacak bir mesafe vardır. Yorumcu metni yazardan hatta yazarın niyetini kendisinden daha iyi anlayabilir. Çünkü metinler yazıldıkları dönemi yansıtır ve yazar metinle aynı geleneğe mensup olduğu için tarihi unsurları fark edemeyebilir. Fakat yorumcu; farklı bir zamandan, metnin ve yazarın ufkuna ilaveten zamanın ufku ile baktığı

¹⁵⁵ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 47

için anlatılanı yazardan daha iyi anlayabilir¹⁵⁶. Ancak Gadamer'in geliştirdiği felsefi hermeneutikte yorumcunun ufku yazarın ufku ile kaynaşır. Bu kaynaşma ile metin de, anlam da farklı bir boyut kazanır. Bu farklı boyutun kaynağı zamansal mesafedir. Zaman mesafesi yorumcu ile yazar arasında bir köprü görevi görür. Anlamı yalnızca yazarın ufkuna ve zamanına bağlı olmayan metnin anlamının ortaya çıkması için yorumcunun ufku ile yazarın ufkunun arasında bağlantı kurulması gerekir. Yorumcunun geçmişe dönerek yazar ile temas kurması sonucu doğru anlama gerçekleşir.

İnsanın ve anlamının tarihsel yapısı geçmiş ile iletişim kurmasına imkan tanımaktadır. Bu sayede geleneğin taşıdığı birikime erişilebilir ve bugün ile geçmiş arasındaki zaman farkına rağmen geçmiş anlamak mümkün olabilir. Bu sebeple zaman mesafesi aşılması gereken bir uzaklık veya kapatılması gereken bir boşluk değildir.¹⁵⁷ O daha pozitif anlamda geleneği ve tarihi anlamaya imkân sunan bir olgudur. “Bir şeyin söylediği şeyin, yani onun dahili içeriğinin ilkin ancak onu doğuran geçici şartlarından koptuktan sonra ortaya çıktığı doğrudur.”¹⁵⁸ Anlamı etkileyen çevresel faktörler ve dönemin genel anlayışı o dönemin içinde fark edilememektedir. Ancak bir süre zamanın geçmesi ile dış faktörler ortadan kalkar ve objektif anlama ulaşmak mümkün olabilir. Bu ancak zaman mesafesi ile mümkün olmaktadır.

Nesnenin gerçek anlamının kavramayı mümkün kılması onun durağan olmayan karakterini de gösterir. Bir metnin veya sanat eserinin değişmeyen sabit bir anlamı olmadığı için onu anlama çabası sürekli devam edecektir. Bu uzun süreçte sürekli olarak anlamı belirsiz olan, uygulanmayan, dil içinde yer edinemeyen tüm yorumlar ve önyargılar elenip silinecektir. Zaman mesafesi kendi başına eleme işlemini gerçekleştirmez, onun kendisi de zaman içinde sürekli değişip genişler.¹⁵⁹ Kendisi zaman içinde sürekli değişirken, yeni şartlara uygun olarak geçmişe dönük eleştirel bakış açısı sağlar. Bu eleştirel açı ile zamanı geçen önyargıları hem ortadan kaldırır hem de gerçek anlamının gerçekleşeceği önyargıları anlaşılır hale getirir. Dolayısıyla zaman mesafesi, okuyucunun ya da bireyin bugünden geçmişe bakmasına ve geleneğin getirdiği önyargıların elenmesine imkân sağlayarak, yeni anlayışlara kapı aralar.

¹⁵⁶A.g.e. s.48

¹⁵⁷A.g.e. s.49

¹⁵⁸A.g.e. s.50

¹⁵⁹A.g.e. s.51

Zaman mesafesi, anlamı eleştiriye tabi tutma sorununa da bir çözüm sunar. Yanlış önyargıların ortadan kaldırılıp, kalıcı ve doğru önyargının belirlenmesinde bir filtre görevi görür.¹⁶⁰ Şöyle ki; önyargıların farkında olmadan insana sağladığı bakış açısı ve birikim ile anlama eyleminin gerçekleştiği belirtilmişti. İnsan zihninde bu önyargılar tamamen içkin iken, deryada olup deryayı bilmeyen balıkların doğallığına benzer bir doğallıkla bu önyargıların farkına varılamaz. Önyargıların önyargı olduğunun ayırdına varılamaması Habermas gibi pek çok filozofun da eleştirdiği ve kaçındığı deformasyon sorununu doğurur. Önyargının kim veya ne tarafından oluşturulduğunu, bunun eksik ya da yanlış olup olmadığını bilememek gerçek bir nesnel bilgi sorununu doğurur. İnsan zihni bu önyargıları sürekli olarak icra ettiği sırada o önyargının önyargı olduğunun bilincine varamadığı için zihni provoke olduğunda ancak sorgulamaya başlar.¹⁶¹ Yorumcu, önyargının doğduğu zamana dönerek dönemin dışından bir bakış ile önyargıya dair bir kanaate varabilir. Bu zamansal mesafenin geçmişe dönük sorgulama sunmasının en önemli sonucudur. Zamanlar arasında gidip gelerek -ki bu da dil ve metinlerle mümkün olmaktadır- meşru olmayan önyargı gündelik hayattan elimine edilebilir.

Gadamer önyargıların elenmesi konusunda sürecin kendisine çok güvenir. Belirli bir dönemde ortaya çıkan ve meşruiyet kazanan bir önyargı hakikat olma iddiası taşıyorsa zamana direnecek ve zaman geçtiğinde dahi benimsenmeye devam edilecektir. Zamana direnemeyen ve kendiliğinden unutulup yok olan önyargılar meşru, tutarlı veya gerçek olmayan yargılardır. Gadamer'in bu kurgusu geleneğin değişmezliğine ve sabitliğine bir cevap niteliğindedir. Önyargıların hayata tutunup tutunmayacağına değişen zaman karar veriyorsa demek ki sabit ve sürekli tekrarlanan bir bilgi yığından söz edilemez. Zamansal mesafenin insana aktif şekilde geleneğini, önyargılarını ve geçmişi eleştirme imkanı sunması ve zamansal mesafe sayesinde meşru olmayan önyargıların uygulanamadan elenmesi, geleneğin de canlı ve hareketli olmasındandır. İnsanın dil ve gelenek ortamından çıkamaması da sabit bir dünya anlayışı içinde yaşamadığını, dil içinde geleneğin de sürekli değiştiğini gösterir.

Zamansal mesafe tarihsel bilinç sayesinde tarihi nesneyle temas kurmaya imkan sağlar. Bir metin veya sanat eseri tek, sabit bir anlamla sınırlandırılmaz. Onun anlamına ulaşmak bitmeyen bir süreci gerektirir. "Hakiki tarihsel nesne hiçbir şekilde bir nesne

¹⁶⁰ Grondin, *The Philosophy of Gadamer*, s. 89

¹⁶¹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s.51

değildir; biri ile ötekinin birliği hem tarihin gerçekliğini hem de tarihsel anlamının gerçekliğini oluşturan ilişkidir.”¹⁶² Gadamer, metnin anlamını yazar ile sınırlamadığı için her anlama girişimini yeni ve üretici bir eylem olarak görmektedir. Tek bir hakiki anlama ulaşmaya çalışmaktan ziyade anlama eyleminin kendisi tarihi nesnesinin anlamını ortaya çıkarır. Tarihsel bilinç sayesinde nesne ile iletişime geçilmesiyle oluşan yeni yorum onun anlamını belirleyecektir. Dolayısıyla anlama eylemi hiçbir zaman biten bir eylem değildir. Zamansal mesafenin pozitif anlamı bu noktada açığa çıkar. Zaman mesafesi ile her birey anlama sürecinin bir parçası olur ve tarihin fısıltılarına kulak verebilir. Bu katılım ile yorumcu hem kendi önyargılarını sorgulama imkanı yakalarken hem de toplumsal olarak geleneğinin değişmesine katkıda bulunmuş olur. Geleneğin kazandırdığı önyargıları eleştirerek ve eğer meşru değilse değiştirerek yeni geleneğin ve yani anlam biçimlerinin oluşmasında aktif rol oynar. Böylece Habermas’ın eleştirdiği gibi yorumcu sadece pasif bir şekilde geleneği devralan ve her varsayımı kabul eden rolden sıyrılarak, aktif ve eleştirel konum kazanır.

Gadamer, gelenek kuramına yöneltlen eleştiri ve refleksiyon eksikliği sorununa zaman mesafesi kavramı ile çözüm bulmaya çalışmıştır. Ancak girdiği felsefi tartışmalar sonucunda zaman mesafesinin tek başına yeterli olmadığı ve hatalı kısımları olduğu kanaatine varmış olmalı ki *Hakikat ve Yöntem*’in 1986’da yayınlanan beşinci baskısında birtakım düzenlemeler yapar. İlk bu tartışmalar ışığında Kartezyen düşüncede eleştirdiği kesin bilgiye ulaştıracak metodolojizm hatasına düştüğünü fark eder. “Yalnızca zaman mesafesi hermenutikteki eleştiri sorununu çözebilir.”¹⁶³ ifadesi ile zaman mesafesini o kadar keskin ve net bir şekilde adeta mekanik bir yapı gibi kurguladığının farkında değildir. Çünkü zaman mesafesi tıpkı bir metot gibi işlemektedir.

Bir önyargı zamana dayanıyorsa meşru, zaman içinde eleniyorsa meşru değildir demek refleksiyonu zamana ve sürece bırakmak, onun da her zaman doğru sonuç doğuracağını iddia etmektir. Gadamer bunu Habermas ile girdiği tartışma sürecinde fark ederek bunun için kendisine de teşekkür etmiştir. Bu nedenle 1967’de Habermas ile aralarında başlayan tartışmanın metninde yer alan “yalnızca” ifadesini 1986’da “genellikle” olarak değiştirmiştir.¹⁶⁴ Gadamer’in bu düzeltmeyi yapması hatasını fark

¹⁶²A.g.e. s.52

¹⁶³A.g.e. s.51

¹⁶⁴B.k.z. *Hakikat ve Yöntem*, c.II, 44.dipnot

ettiğini göstermektedir. Yaptığı düzenleme zaman mesafesinin tamamen hatalı olduğunu değil yalnızca eksik olduğunu gösterir. Zaman mesafesi halen amacına hizmet eder durumdadır.¹⁶⁵ Yaptığı düzeltme yeni eleştirileri doğurmuştur. Zaman mesafesi genellikle eleştiri sorununu çözüyorsa, çözemediği ve zamanın geçmediği durumlarda nasıl eleştirel olunabilir? Çağdaş meselelerde zamanın geçme şartı gerçekleşmediği için eleştiri nasıl yapılabilir?

Gadamer zamana, tarihe, geleneğe ve dile güvenme eğilimi ile eleştiri sorununun çözümünü sunmaya çalışmıştır. Habermas'ın itham ettiği bireysel aklın pasifize edilmesine de cevap olarak diyalogu çözüm olarak sunar. Zamanın çözemediği durumlarda *ben* ve *senin* gireceği diyalog ile meşru olan olmayandan ayrılabilir. Yine dilin içinde kalarak dilin sorunlarını çözmek te mümkündür.

C. 2. Diyalog Kuramı ve Soru-Cevap Diyalektiği

C. 2. 1. Soru-Cevap Diyalektiği

Gadamer Hakikat ve Yöntemin son bölümünü hermeneutik tecrübenin dilsel ve diyalektik yapısını ispatlamaya ayırmıştır. Bir şeyi anlamak ona kendimizle ilişkilendirilebilecek cevap bulmak için sorular yöneltmek demektir.¹⁶⁶ Kişinin kendini anlama eylemi bile içsel bir soru sorma eylemini gerektirir. Geleneğin bir parçası ile temasa geçmek için onun kendini açmasını sağlayacak bir sorgulama sürecini gerektirir. Bir geleneğin mensubu olan bireyin anlama girişiminde doğru bilgiye ulaşabilmesi için sorgulayıcı bir yaklaşım sergilemesi gerekir. Aksi takdirde sorgulanmaksızın kabul edilmiş olan mevcut gelenek zaman içinde de hiçbir değişime uğramadan devam eder.

Geleneğin ve önyargıların sabit olmadığı önceki bölümlerde zikredilmişti. Önyargıların meşruiyetini değerlendirmek ya üzerinden zaman geçmesini beklemekle ya da gelenek ile diyaloga girerek eleştirmekle mümkündür. Sorgulamanın başlayabilmesi için bir önyargıdan rahatsızlık duyulması ve ona soru yöneltilmesi gerekir. Önyargının meşru mu gayr-i meşru mu olduğuna karar verebilmek için onun sorgulanması ve bu sorgu ışığında gerçek bilgiye ulaşmak hedeflenmelidir. Pratik olarak da bir uygulamanın

¹⁶⁵Grondin, *Gadamer*, s. 90

¹⁶⁶Grondin, *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, Yale University Press: United States of America, 1994, s. 116

gelip diğzerinin gitmesi için gerekli bir sebep doğmalıdır. Bu sebebi doğuran şey sorudur. Değişim ve dönüşüm soru ve sorgulama ile başlar. Soru sormak bir uygulamanın değişme zamanının gelmiş olduğunu gösterir. Sorgulama bir önyargının artık değişmesi gerektiği gerçeğinin başlangıcıdır. Bu sebeple eleştirinin ilk adımı soru sormaktır.

Gadamer *Hakikat ve Yöntem*'de; "soru, nesnesinin varlığını açar."¹⁶⁷ demektir. Peki *açmak* ne demektir? Bu sorunun cevabı felsefenin temel ilkelerinden olan sorunun cevaptan daha önemli olduğu ilkesi ile aynıdır. Soru soran kişi ilk olarak bilmediğinin farkında olan kişidir ve bilmeye yönelik bir arzusu vardır. Muhatabın cevap verip vermemesi önemli olmaksızın bir şeyin açılmasını sağlayan şey sorudur. Bilmenin ve doğru bilgi araştırmasının ilk hareket noktası bilme arzusu içinde olan kişinin konuyla ilgili soru sormasıdır. Soru sorulduktan sonra cevap ikincil planda kalır. Çünkü önemli olan ilk anda konuya girişi sağlayan ve araştırmanın yönünü belirleyen ilk sorunun ortaya atılmasıdır. Bu sebeple Gadamer, Platon'un, soru sormanın cevap vermekten kat be kat zor olduğuna dair Sokrates yorumuna katılmaktadır.¹⁶⁸ Dolayısıyla anlamının gerçekleştiği diyalektik süreç soru ile başlar. Sorunun sorulması, nesnesinin sorgulanabilir olduğunu ortaya koyar. Paragrafın başında belirtilen "nesnenin varlığını açması" sözü sorgulamaya konu nesneye varlık kazandırmaktır. Üzerine tartışılan akıl yürütülen bir konu soru sayesinde artık var demektir.

Sorunun nesneye dair sağladığı açıklık sınırsız ve şartsız değildir. Soruyu yönelten kişi her zaman bir geleneğin ufku içinde düşünür. Soru sorduğu anda sorunun ufku ile soranın ufku birbirine karışır. Soru herhangi bir ufuktan veya amaçtan bağımsız olarak ortaya konulamaz. Bu yüzden soru, sorulduğu andan itibaren hem kendisi için hem cevap için her zaman bir açıklık doğurur.

Soranın ufku soruyu her zaman belli bir yöne yönlendirir. Bir takım ön kabullerle ortaya atılan soru bu ön kabullerin yönlendirilmesiyle sınırlıdır. Peki ön kabullerin yönlendirildiği veya sorunlu olduğu varsayılırsa bu sınırlar içinde ortaya çıkan sorunun doğru olup olmadığından nasıl emin olunabilir? Yanlış ön kabullerle sorulan sorunun doğru cevabı doğurması beklenemez. Çünkü cevaba öncel olan sorunun bir açıklık yaratma ve nesnesini belirleme gücü vardır. Ancak soru yanlış olduğunda bu iddiasını

¹⁶⁷ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 142

¹⁶⁸ A.g.e. s. 142

yerine getiremez. Gadamer böyle sorulara *yamuk* ismini verir.¹⁶⁹ Soran kişi gerçek bir sorgulama ve bilme merakı içinde olmadığı için bulunan cevabın bir doğruluk değeri olmaz. Soru yamularak yolundan saptırılmış, çarpıtılmıştır. Yamuk bir sorunun doğru veya yanlış bir cevabı olamaz, sadece yanlış bir cevabı olabilir çünkü cevap sorunun ufku ile örtüşmemektedir.¹⁷⁰

Diyalektikte amaç her zaman haklı çıkmaya gayret etmek değildir. Soru sorma ve doğruyu araştırma sanatıdır. Önemli olan sorular sormaya devam etmek ve sorunun yol açtığı açıklığı korumaya çalışmaktır. Bu çabanın karşılığı olarak gerçek bir sorgulama gerçekleşebilir ve doğru bilgiye ulaşılabilir. Tartışmada her zaman karşı tarafa cevap vermeye çalışılır ve verilen cevaplar kendi açıklığına göredir. Bu sebeple tartışmada soru ile cevabın ufukları örtüşmez. Ancak diyalogda karşı tarafı yenme çabası yoktur. Diyalogda partnerlerin birbirlerini dikkate almaları gerekir.¹⁷¹ Bu yüzden her zaman cevaplar sorunun açıklığına uygun olarak bulunmaya çalışılır.

Diyalogdaki partnerler birbirlerinin konuşma içindeki konumlarının farkında olarak sorgulamayı yürütürler. Burada gerçek bir doğruya ulaşma isteği vardır. Muhatabının açıklığına göre diyalog devam ettiği için konu farklı farklı alanlara yayılabilir. Bütün katılımcılar o yönde ilerleyerek birbirlerinin argümanlarını zayıflatmak yerine güçlendirmeye çalışırlar. Gadamer'e göre Platon'un diyaloglarının en güçlü yanı budur.¹⁷² "Çünkü bu süreçte söylenen şey sürekli olarak kendi doğruluk ve hakikatinin azami imkanlarına kavuşur ve geçerliliğini sınayan her karşı söylemi aşar."¹⁷³

Partnerlerin birbirlerinin ufuklarına göre hareket etmeleri aralarında bir ortaklığı gerektirir. Bu ortaklık geleneğin mirasıdır. Soru, kendini ortaya çıkaran kişinin ön kabullerini ve ufkunu yansıtır. Partnerler birbirlerinin ön kabullerini göz önünde bulundurarak diyaloga girerler. Geleneğin içinde gerçekleşen bu anlam arayışında soru sormak bilme isteğine karşılık verdiği ve diyalogun sonunda net bir sonuca ulaşılmasa dahi ön kabullerin sorgulanmasını sağlandığı için değerlidir. Soru ile başlayan diyalogun sonunda başlangıçtaki ön kabuller ve partnerler aynı nitelikte kalamazlar. Artık mevcut ön kabuller sorgulanmış ve ikna olunmuş kanaatlere dönüşür ve partnerler kendi akıl ve

¹⁶⁹A.g.e. s.144

¹⁷⁰Palmer, *Hermenötik*, s. 282

¹⁷¹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 148

¹⁷²Palmer, *Hermönetik*, s. 283

¹⁷³ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 149

iradeleri ile bir anlama ulaşmış olurlar. Yani sorunun kendisi dönüşüm sürecidir. Bu sebeple geleneğin ilerlemesini, değişip dönüşmesini sağlayan unsurlardan biri diyalogdur.

Soru-cevap diyalektiğinde metnin partnerlerden biri olması metnin anlamının açığa çıkarılmasını sağlamaktadır. Yorumcu soru sorarak metni kendi sorgulamasının nesnesi haline getirir. Yorumcu kendi ufku ile metne yöneleceği için metin kendisini yorumcunun ufku içinde açar. Sorunun ufku metnin anlamına giden geçittir. Anlama ulaşmak için sorunun arkasında yatan yönelimi ve kabulleri bulmak gerekmektedir. Ancak bu sayede metnin anlamına ulaşılabilir. Yazılı gelenekte göz ardı edilmemesi gereken husus metnin yazardan ve yorumcudan bağımsız bir anlamının olmasıdır. Bu durum, metnin hakikatine ulaşma tartışmasından ayrı olarak konu bağlamında şu soruyu gerektirir: Kendi ufku içinde bir metni anlamaya çalışan yorumcu ile metin nasıl diyaloga girmektedir?

Her metin belli bir dönemde, belirli bir geleneğin içinde birtakım önyargılar ışığında kaleme alınmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi metnin yazardan ve yorumcudan bağımsız olarak diyalogun hem öznesi hem nesnesi olma gücü sayesinde metin geleceğe uzanarak bir diyalog başlatır. Geleneğin artık ikna edici olmadığı noktada metin bir soru yöneltir. Önyargılardan rahatsızlık duymayı ve eleştirel sorgulamayı başlatan unsur metnin ufkudur. Böylece soru-cevap ilişkisi tersine döner. Geçmişin bizimle konuşan sesi ister metin, ister eser, ister kalıntı olsun kendisi bir soru yöneltir ve anlamımızı açıklığa yerleştirir.”¹⁷⁴ Metnin yönelttiği soruya yorumcunun soru ile karşılık vermesi beklenir. Çünkü önyargılardan ve gelenekten duyulan rahatsızlık ve doğruyu bilme arzusu yorumcuyu metin ile diyalogun içine sürükler.

Metnin kendisine yönelttiği soruya karşılık veren yorumcu kendi hakikat iddiasının karşısında metnin hakikat iddiasını da keşfeder. Yorumcunun metni yorumlaması sonucunda kendi ufku ile metnin ufku kaynaşarak ortak bir anlamı doğurur. Burada amaç soruda gizli olan anlama eğilimlerini dışlamak değil, onları ön plana çıkararak metin ile diyaloga sokmaktır.¹⁷⁵ Yorumcunun metinle konuşmasının sonucunda ortaya yeni anlam çıkar. Bu, metnin ve anlamın yeniden inşasıdır. Yeniden inşa yazarın ve metnin kabulleri üzerine inşa edilir. Sorunun metinde karşılık bulabilmesi için

¹⁷⁴ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 157

¹⁷⁵ Grondin, *Hermeneutics*, s. 117

yorumcunun yönelttiği sorunun metnin açıklığına yerleşmesi gerekir. Metnin başlattığı sorgulama sürecine yorumcu tarafından karşılık verilebilmesi için metnin açıklığa çıkacağı doğru sorunun sorulması gerekir. Bu da ancak metnin ve yazarın ufku ile yorumcunun ufkunun kaynaşması ile mümkündür. Cevabı metnin anlamı olarak anlaşılan sorunun yeniden inşası kendi sorgulamamızla birleşir. Çünkü metin gerçek bir soruya cevap olarak anlaşılmalıdır.”¹⁷⁶

Sonuç olarak geçmişe veya bugüne yönelik tüm sorgulamalar dil içinde diyalog ile gerçekleşebilmektedir. Mevcut durumun rahatsızlık uyandırması ile yöneltilen soru eleştirelliğin ilk adımıdır. Eleştirinin devam edebilmesi için sorunun cevabının bulunması gerekir. Bu da dilsel diyalog ile mümkün olmaktadır.

C. 2. 2. Gadamer’in Diyalog Kuramı

Gadamer’in gelenek teorisinin sürekliliği uygulamaya ve diyaloga bağlıdır. Geleneğin, üyesi olan her bireye bir ön anlama sunduğunu ve bunun gerçek anlamının zorunlu ön şartı olduğu önceki bölümlerde izah edilmiştir. Anlamayı kendileri sayesinde gerçekleştiren önyargıların doğruluğunu belirleyen iki unsur vardır; zaman mesafesi ve diyalog.

Zamana direnen ve uygulamada varlığını devam ettiren önyargılar doğal olarak meşru önyargılardır. Çünkü tarihin dönüşümü esnasında sorunlu veya yanlış olan bilgiler toplumsal bilinç tarafından kendiliğinden elenmektedir. Bu süreç, anlama dilde gerçekleştiği ve dilin geleneğin taşıyıcısı olmasından dolayı dilsel bir süreçtir. Dilin zaman içinde uygulama aracılığıyla eleştiriye tabi tutulması ile gelenek ve önyargılar da değişmektedir. Dolayısıyla zaman içindeki değişim bir önyargının doğruluk kriterini ortaya koymaktadır. Zamana direnen ve uygulamada varlığını devam ettiren kanaatler toplum tarafından kabul gördüğü için meşru olarak addedilmektedir. Bu sebeple zaman mesafesi Gadamer’in de belirttiği üzere genellikle eleştiri görevini yerine getirir. Ancak çağdaş meselelerde, yeni teknolojik gelişmelerde, sanat eserlerinde eleştirinin kriteri olarak zaman mesafesi yeterli olmamaktadır. Üzerinden zaman geçip geleneğe tutunup tutunmadığı saptanamayan yeni önyargıları eleştirmenin yolu diyalog içinde kritiğe tabi

¹⁷⁶ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s.159

tutmaktır. Dolayısıyla Gadamer'in teorisinde zaman mesafesi ve diyalog birbirlerini tamamlayıcı görev yapmaktadırlar.

Diyalog ile önyargıları eleştirebiliyor olmak demek zaman mesafesinin gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Zaman mesafesi tarihsel süreç içerisinde eleme işlemini sürekli gerçekleştirir. Bu eleme işlemi geçmişteki insanların diyaloga girerek gerçek anlamı ortaya çıkarma çabalarının bir sonucudur. Şimdiki zamanda, yani zamansal bir mesafenin olmadığı durumlarda diyalog bu işi tek başına yerine getirir. Şimdiki zamanın diyalog esnasında refleksiyona tabi tutulması gelecekte bakıldığında zaman mesafesi olarak görünür. Geçmişte diyalog ile eleştiriye tabi tutulan unsurlar ise şimdiki zamanın mesafesinin eleştiriliği ile görünür. Bu sebeple zaman mesafesi ve diyalog birbirini tamamlamaktadırlar.

Gadamer, Habermas tarafından kendisine yöneltilen hermeneutiğin evrensellik iddiasında refleksiyona yer olmaması eleştirisine hali hazırda teorisinde yer alan zaman mesafesi ve diyalog kuramı ile çözüm bulmaya çalışmaktadır. Tarihi sürecin kendisinin bir eleme olduğunu ve bunun içinde bireylerin tikel olarak girdikleri diyalogların önyargıların eleştirilmesini sağladığını düşünmektedir. Dilin içinden çıkarak, dışardan bir eleştiri getirmeyi pratik olarak ta teorik olarak ta mümkün görmediği için dilin içinde kalarak diyalog ile önyargıları, otoritelerin tahakkümünü ve deformasyona uğrayan dilin kendisinin eleştirilebileceğini göstermeye çalışmaktadır. Diyalog bu yüzden hem gerekli hem kaçınılmazdır. Konuşmak ve dile dökmekten başka ne eleştirme şansı ne de düzeltme ihtimalini olası görmemektedir.

Gadamer hakiki anlamın ortaya çıkmasında diyalogun gerekli olduğunu düşünmektedir. Çünkü gelenek dil aracılığıyla tevarüs edilmekte ve anlama dilin içinde gerçekleşmektedir. Gadamer'e göre anlama dilin içinde gerçekleştiği ve dilin dışında anlamının veya herhangi bir tecrübenin mümkün olmadığı önceki bölümlerde sıklıkla vurgulanmıştı. Dil, hakiki anlamının ve uzlaşmanın iki insan arasında içinde gerçekleştiği ortamdır."¹⁷⁷ Dil bir ortam gibi insanı kuşatır ve o ortamın içinde dünya tecrübesi, anlama, iletişim ve düşünme eylemleri gerçekleşir.

Gerçek anlama, dilden bağımsız bir şekilde ulaşılamadığı için dil içindeki anlam ancak konuşma esnasında açığa çıkar. Çünkü dil yalnızca ifade etmeyi sağlayan bir araç

¹⁷⁷ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 170

değil, bir yaşantı biçimidir. Geleneğin ve kültürün taşıyıcısı olan dil insana bir yaşam tarzı sunar. Bir dünya görüşü ve anlama biçimini insana açar. Dil hayata içkin olduğu için, hayatın icrasında, yani diyalogun içinde barınır. Dilin içinde yatan anlam diyalog ile açığa çıkarak hayatın ve geleneğin bir parçası olur. Hali hazırda geleneğin sunduğu önyargılar aracılığıyla oluşan anlam karşılıklı konuşma ile hem geleneğin sınırları içindeki doğru bilgiyi açıklar hem de onun meşruiyetini sorgular. Dilin icrası hem doğru anlamı açığa çıkarırken hem de icra esnasında geleneğin parçası olduğu için onun güncellenmesini ve dilde barınmayan bilgilerin elenmesini sağlar. Dolayısıyla dilin icrası olmaksızın gerçek anlama ulaşmak mümkün değildir.

Dilin icrası konuşmadır. Yaşam pratiği olan dil, konuşma ile varlığını korur. Dilin varlığının devamı konuşma ile sağlandığı gibi karşılıklı konuşma meydana geldiğinde anlaşma gerçekleşebilmektedir. Gadamer'in de belirttiği gibi "kimsenin anlamadığı dili konuşan kişi aslında konuşmamaktadır."¹⁷⁸ Bir anlam üzerine mutabakata varılabilmesi için bir uzlaşım gereklidir. Bir kişinin kendi kendine konuşması veya bir dil ile düşünerek bir kanaate varması bir anlam ifade etmez. O kanaatin gerçekliğinin sorgulanması için dile dökülmesi ve başka birileri ile konuşulması gerekir. Uzlaşım ve anlamın meşruluğunun belirlenebilmesi dil ortamında özneler arasında sağlanmalıdır. Bu sebeple anlama ve konuşma tekil *ben* değil çoğul *biz* alanında gerçekleşmelidir.¹⁷⁹

Konuşarak ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunarak neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verilebilir. Diyaloga girildiğinde tıpkı oyunda olduğu gibi bireysel irade ve kanaatten çok oyun ön plana çıkar. Oynama bir süreçtir ve bu süreçte oyuncular oyunun dinamiklerine göre hareket ederler. Oyunun kuralları oyunculardan daha ön plandadır. Bu kuralların bilincinde olarak oynan oyun oyuncusunun kontrolü dışında gelişir ve oyuncuya bir tatmin yaşatır. Diyalogda da oyunda olduğu gibi bireysel kontrol ve kanaatten ziyade diyalogun kendisi önemlidir. Karşılıklı iletişim başladığında ve diyalog her katılımcısını ileriye götürdüğünde önemli olan bireylerden ziyade konuşma yasasıdır.¹⁸⁰ Konuşma içinde anlama gerçekleşir ve bireyler bu sürecin kendisinden haz alırlar. Samimi bir diyalogun sonucu olarak katılımcılar hem düşüncelerini bir adım ileriye taşıyabilirler hem de sorunlu bir düşünceden kurtulma şansı elde ederler.

¹⁷⁸ Gadamer, *İnsan ve Dil*, s. 70

¹⁷⁹ A.g.e. s.70

¹⁸⁰ A.g.e. s.71

Diyalog halinde olmanın insan üzerinde pek çok pratik faydası vardır. Diyalog insanın farkında olmadan sahip olduğu davranış kalıplarını veya alışkanlıklarını kendisine fark ettirebilir. Psikanalize başvuran bir danışan sahip olduğu travmanın veya nevrozun farkında değildir. Bu travmanın ortaya çıkardığı semptomların dahi farkına varması çoğu zaman mümkün olmaz. Ancak danışman ile girdiği diyalogda kullandığı ifadeler, kelime tercihleri yaşadığı hali açığa çıkarır. Danışmanın diyalog sayesinde yönlendirmesi ile travmasını fark etme fırsatı yakalar. Bu iyileşmenin de dil içinde olması gerekir. Çünkü geçmişin izleri ancak dil ile açığa çıkarılabilir ve ancak diyalog ile semptomlar ortadan kaldırılabilir. Ancak bu iyileşme sürecinde danışan ve danışmanın her ikisi de aynı dili kullanmalı ve aynı dil ortamında yaşamış olmalıdırlar.

Bu noktada Gadamer'in Habermas'a yönelttiği psikanaliz eleştirisini hatırlamak faydalı olabilir. Gadamer yöntem olarak psikanalizin kendisine karşı değildir ve faydasız olduğunu iddia etmez. Ancak Habermas deforme olan dilden kurtulmuş bir danışmanın travmayı dilin dışından düzeltme çabasını sorunlu görmektedir. Otoritenin dili yönlendirip anlamda deformasyon ortaya çıkarması Gadamer'in reddettiği bir şey değildir. Ona göre deformasyon mümkündür, ancak çözüm Habermas'ın psikanaliz yönteminde planladığı gibi dilin dışından değil, dilin içinde diyalogla sağlanabilir.

Gadamer'e göre hatalı bir uygulamadan veya yanlış bir ön kabul olduğundan şüphelenildiği takdirde diyalog içinde konuşarak sorun tespit edilebilir ve çözülebilir. Dilden kaynaklanan sorunlar dilin içinde kalarak, diyalog haline yavaş yavaş çözüme kavuşturulabilir. Süreç, dile ve diyalog esnasındaki refleksif düşünmeye güvenmeyi gerektirir. Dil durağan ve sabit bir yapıda olmadığı için kendisi icra esnasında sürekli eleştirir ve dönüştürür.

Geçmişe dönük eleştirilerde ve sorgulamalarda da diyalogu kullanmak mümkündür. Metin bir partner olarak düşünülüp onlarla konuşulabilir. Dil sayesinde yorumcu ile metnin ufku birleşme şansı bulur. Yorumlama, kişinin önkavramlarını, metnin anlamı bizimle gerçekten konuşur hale gelecek şekilde oyuna sokması anlamına gelir.”¹⁸¹ Yorumcunun metni anlama çabası tarihsel bir çabadır. Metnin anlamının ortaya çıkması yorumcunun metin ile diyaloga girmesi ile gerçekleşir. “Yorumcu aracılığıyla yazılı işaretler tekrar anlama dönüşür.”¹⁸² Anlama eylemi her zaman yorumcunun

¹⁸¹ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 189

¹⁸² A.g.e., s. 175

dolayımını gerektirir. Yorumcu kendisini yazarın yerine koyarak metinle konuşmaya çalışır. Yorumcunun kendi çağına ait düşünceleri ve kazanımları metnin anlamını yeniden canlandırır. Bunu sağlayan yegane faktör şüphesiz dildir. Çünkü Gadamer'in de belirttiği gibi "her anlama yorumlamadır ve her yorumlama nesnenin kelimelerle dile gelmesine imkan sağlayan dil ortamında gerçekleşir."¹⁸³

Yorumcunun anlama arzusu ile harekete geçmesi metin ile yorumcu ortak bir dilde buluşturur. Bu ortak dil partnerler arasında uzlaşımı ve anlamayı sağlayan temel unsurdur. Söyleşide olduğu gibi yorumcu ve metin dil aracılığıyla iletişime geçerler. Metin bir şeyler söyler ve ne söylediği yorumcunun yorumlama ve anlama kabiliyetine bağlıdır. Şüphesiz yorumcunun yorumunda sahip olduğu önyargıların ve değişen zamanın izleri görülecektir. Bu sebeple metni anlamaya çalışırken farkında olmadan eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir. Dolayısıyla metnin yazıldığı dönemdeki okuyucuların anladıkları ile farklı bir dönemde yaşayan okuyucunun anladıkları farklı olacaktır. Hatta yazarın anlayışından farklı olacaktır. Bu farklılık önyargıların ve geleneğin değişken olmasından kaynaklanır. Tarihsel sürecin kendisindeki değişim dil içinde refleksif boyut kazanır ve yine dil ortamında yorumcu ve metnin diyalogu metnin anlamını ortaya çıkartır.

Sonuç olarak bütün bu süreç tarihsel anlamının refleksif boyutunu göstermektedir. Gerek bir metin ile gerek bir insan veya insan topluluğu ile iletişime geçmek Gadamer'e göre önyargıların sorgulanmasına, geliştirilmesine ve bunun sonucunda yeni anlamların doğmasına ön ayak olmaktadır. Önyargının önyargı olmasının sebebi farkına varılamazlığı olduğu için önyargıyı fark ettirecek bir etkileşim gerekmektedir. Farkındalık zamansal mesafe aracılığıyla provoaktif bir metnin anlamıyla karşılaştığında ve metin ile iletişime geçerek önyargıları sorgulamaya başladığında oluşur.¹⁸⁴ Böylece yorumcu önyargılarını sorgulayabileceği bir pozisyona gelmiş olur. Önyargılarını sorgulama ve eleme şansını yorumcu gerek gelenek ile diyaloga girerek gerekse çağdaşları ile eleştirel diyaloga girerek değerlendirir. Dolayısıyla önyargıları elemek, önyargıların kaynağı olan gelenek ile tarihsel bir diyaloga girerek mümkün olmaktadır. Diyalog devam ettikçe yorumcu gelenek ile bir soru-cevap oyunu oynar. Soru

¹⁸³A.g.e. s. 177

¹⁸⁴Esenyel, Adnan, *Gadamer'de Önyargıların Rehabilitasyonu*, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, Eylül 2020, Sayı 42, s. 76

somaya devam ettikçe ve cevaplar aldıkça önyargıların kendisine dair fikir sahibi olur. Bu bitebilecek bir süreç değildir. Çünkü önyargılar her yeni sorgulama ve yeni diyalog ile açılırlar. Dolayısıyla yorum bu diyalojik sürecin ne başlatıcısı ne de sonlandırıcısı olabilir. O soru sormaya devam ettikçe oyunun içinde kalır. Zaten oyuncunun en büyük görevi geleneğin bir parçası olarak oyuna dahil olmak ve sorduğu sorular ile oyunun devamlılığını sağlamaktır. Böylelikle yorumcu hem önceki önyargıların hem kendi mevcut önyargılarını sorgulayan diyalektik sürecin içine girmiş olur. Dolayısıyla Gadamer, gelenek kuramı içinde eleştirinin imkanını ve icrasını diyalog ve soru-cevap diyalektiği ile belirtmeye çalışmıştır. Dilin içinde kalarak dilin sorunlarını çözmekten başka insanın yapabileceği ne var ki zaten?

SONUÇ

Dil anlamının ve tecrübenin içinde gerçekleştiği ortamı ifade etmektedir. Dil olmaksızın hiçbir anlama eylemi ve hiçbir deneyimin gerçekleşmesi mümkün değildir. Özsel refleksiyon dahi her zaman bir dilsel dolayımından geçerek mümkün olmaktadır. Gadamer için dil var oluş tarzını ifade etmektedir. Varlık kendisini dil ile bize açar ve dilsel olanı ancak dilsel varlık olan insan idrak edebilir. İnsanın dilden bağımsız hiçbir eylemi olamaz. Çünkü dilsel bir varlık olan insanın anlama ve eyleme tarzı da dilseldir. Dilden arı bir şekilde düşünme, konuşma, yorumlama, deneyimleme gerçekleşemez. Bu sebeple dil aslında içinde anlamının, yorumlamanın ve tecrübenin gerçekleştiği insanı kuşatan bir ortamdır. Bu ortam içinde insan dünyayı algılar. Dolayısıyla dil, Gadamer'in eleştirilerine muhatap olanların nitelendirdiği gibi yalnızca bir araç değildir. O anlama eylemini mümkün kılan temel ögedir. Dil bu kapsayıcı gücü sayesinde insana tarihle konuşma, tarihin bir parçası olma ve tarihte biriken tüm birikimi tevarüs etme şansı sunar. Bu birikime Gadamer gelenek demektedir.

Dil sayesinde insan geçmişe dönerek o dönem ile iletişime geçer. Tarihle iletişime geçmek insanın iradesi ve tercihi ile gerçekleşmez. Dil nasıl ki insana bir anlam ortamı sunuyorsa aynı zamanda bu ortam içinde taşıdığı ve geçmişten bugüne getirdiği geleneği de sunarak bu gelenek ışığında anlama şansı sunar. Dilin geleneğin taşıyıcısı olması sebebiyle ve insan doğrudan dil ortamına doğduğu için dile sahip olduğu gibi geleneğe de sahip olur. Bu durum kaçınılmazdır. Bu kaçınılmaz gerçekten kurtulmak veya bu gerçeği değiştirmek mümkün değildir. Dilin içinde taşınarak bugüne ulaşan gelenek dilin kullanımı ile insanlara bir ön anlayış, bir dünya gözlüğü yani bir önyargı kazandırır. Önyargılar anlamının ilk şartını oluştururlar ve iki açıdan zorunludur. İlk olarak, insan zaten dil ve gelenek ortamı içinde doğduğu için dilin ve geleneğin etkilerine farkında olmadan maruz kalacaktır. Bu zorunlu ve aksi mümkün olmayan bir süreçtir. İkinci olarak; insanın bir konu üzerine düşünmesini sağlayan, o konuyu düşündürten ve düşüncesinin şeklini belirleyen bir ön bilgisinin olması gerekir. Durup dururken hakkında hiçbir bilgi veya tecrübesinin olmadığı bir konuda insanın akıl yürütmesi mümkün değildir. Bu sebeple önyargılar anlamının ilk şartı ve ilk adımdır.

Habermas için ise dil böyle ontolojik bir boyut taşımaz. Ancak o da anlamının dilin sınırları içinde gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Ona göre anlam dünyasını

şekillendiren dilsel söylemler ve ilgilidir. Dil kültürün, değerlerin, yaşantının, politikanın vs. aktarıldığı ortam olduğu için anlama dil alanında gerçekleşebilir. Çünkü yaşamın kendisini oluşturan tüm unsurlar dil ile gerçeklik bulur ve eyleme dönüşebilir.

Dilin dünya tecrübesini ve anlamayı belirleyen yapısı Habermas'a göre birtakım suistimallere imkan sağlamıştır. Dilin gücünün farkında olan iktidarlar her zaman güçlerini söylemlerinden almışlardır. Güç-iktidar ilişkileri insanın doğası sebebiyle her zaman aynı eğilimi göstermektedir. Dil, her zaman belirleyici olmuş ve hep ideolojik araç olarak kullanılmıştır. İnsanın bilme eğilimi olan ilgileri ve ilgilerinin yönetimi ve yönlendirilmesi ile bilimin gidişatı belirlenir, bilgi tarzı ve bilginin nesnesi belirlenmeye çalışılır. Bilimin ve bilme yetisinin kontrol altına alınması Habermas için aklın özgürlüğünün kısıtlanması ve bir araca dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Akli bu dayatma ve tahakkümden kurtararak eleştireliliğini geri kazandırmak onun temel hedeflerinden biridir. Bu sebeple de facto dilin yapısından kaynaklanan baskı ve tahakkümün -Habermas sistematik çarpıtılma der- sonucu olan kısıtlanmayı ortadan kaldıracak bir çözüm arayışına girer. Habermas'ın sunduğu çözüm önerisi psikanaliz metottur. Buna göre dili hastalıklı ve çarpıtılmış kabul ederek hasta koltuğuna yatırmalı ve danışman tarafından bu çarpıtılmanın nedenleri tespit edilerek hastaya farkındalık kazandırmalı ve danışan bu kazanılan farkındalık ışığında çarpıtmadan kurtularak dilini ve aklını özgürleştirmeli, doğru bilgiye ulaşmalıdır.

Tezin birinci bölümünde dilsel dolayımın her iki filozof için kaçınılmaz olduğu gerekçelendirilmiştir. İkinci bölümde bu dolayımın kaynaklanan problemler filozofların birbirlerine yönelttikleri eleştiriler bağlamında ele alınmıştır. Tezin üçüncü ve son bölümünde deformasyon problemlerini aşma imkanı olarak diyalogun gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Habermas'ın eleştirilerinin sonucu olarak Gadamer Habermas'ın eleştirilerine cevap vermiş olsa da bu tartışma sürecinde kendi teorisinde bulunan birkaç sorunu fark etmiştir. Gadamer bu tartışmalardan önce dilsel deformasyona rağmen dil içinde kalarak eleştiri yapmanın çözümü olarak zaman mesafesi kavramını kullanmıştır. Zaman mesafesi hem Habermas'ın gelenek kuramında eleştiri imkanı bulunmadığı eleştirisine çözüm, hem de eleştirinin işleyişi için bir metodu ifade eder. Eğer bir önyargı meşru değilse ve sorunlu ise zamana direnemez ve yok olup gider. Tarihsel bilinç sürekli kendine dönük refleksiyon halinde olduğu için meşru olmayan bir önyargının varlığını

üzerinden biraz zaman geçtiğinde tespit edip onu ortadan kaldırır. Ancak Gadamer bu tartışma sonrasında kendisinin bir hata yaparak eleştirdiği metodolojizme düştüğünü fark eder. Hakikate sabit bir yöntem ile ulaşılmasını eleştirirken zaman mesafesi sorunsuzca işleyen bir yöntem haline gelmiştir. Gadamer bunu fark ettiğinde Hakikat ve Yöntem’de yer alan “Yalnızca zaman mesafesi hermenutikteki eleştiri sorununu çözebilir”¹⁸⁵ ifadesini ‘yalnızca’ ifadesini 1986’daki 5. baskıda ‘genellikle’ olarak değiştirmiştir. Gadamer’in bu girişimi metodolojizm sorununu çözerken başka bir sorunu doğurur: Zaman mesafesinin çözemediği durumlarda eleştiri nasıl mümkün olur? Gadamer bu soruna yine dil içinden bir cevap getirir. Üzerinden zamanın geçmesi mümkün olmayan durumlarda eleştiri diyalog ile yapılır. Diyalog esnasında katılımcılar bir konu etrafında birbirlerini yenme arzuları olmadan, sadece sorunlu buldukları konuyu çözmeye çalışırlar. Bir önyargının sorun teşkil etmesi için ilk olarak ona yönelik bir rahatsızlık hissinin oluşması gerekir. Bu his sayesinde insan önyargının meşruiyetini sorgulayabilir ve bir kanaate varabilir. Çağdaş sanat eserlerinin eleştirilmesinde, anlık politik gelişmelerde ve hayatın pek çok alanında hızlı karar verilmesi durumunda diyaloga girmek doğru bilgiye ulaşmak için bir imkan sunar.

Genel hareket noktaları yukarıda belirtilen bu tartışmada düşünürler arasında bazı ortaklıklar ve bazı farklılıklar bulunmaktadır. Dilin anlamada belirleyici olduğu ve dilsel dolayımın kaçınılmaz olduğunda düşünürlerimiz hem fikirdir. Aynı noktadan hareket etmelerine rağmen düşünürler arasında ciddi farklılıklar vardır. Habermas’ın Aydınlanmacı arka planı ve Gadamer’in dile ontolojik boyut yüklemesi tartışma dilinin iki düşünür arasında başından beri farklı olduğunu göstermektedir. Önyargı kavramını kullandıklarında ikisi farklı kavramlardan bahsetmektedirler aslında. Bu sebeple tartışma esnasında ortak bir dil oluşturulamamış ve belirli bir sonuca ulaşamamıştır.

Tartışmanın yalnızca Gadamer tarafından devam ettirilmemesinin ve sonuçsuz kalmasının sebeplerinden biri Gadamer ve Habermas’ın diyaloga yükledikleri anlamın farklı olmasıdır. Gadamer, dil ve gelenek teorisi ile tutarlı olarak doğru anlama ulaşmanın ve eleştirinin ancak dil içinde diyalog ile olabileceğini düşünmekte ve bu düşüncesi ile tutarlı şekilde Habermas ile diyalog halinde kalmak istemektedir. Tartışmaya Gadamer açısından bakıldığında çok tutarlı hareket etmektedir. Ancak Habermas, dilin ve

¹⁸⁵ Gadamer, *Hakikat ve Yöntem*, s. 51.

diyalogun zaten çarpıtıldığını düşündüğü için aklı öne çıkaran bir dış müdahale olmaksızın diyalogun tek başına çözüm olamayacağını düşünmektedir. Aslında kendisi psikanalizi yöntem olarak önerdiğinden dilin içinde diyalog ile sorunun çözülebileceğini belirtmektedir. Habermas ve Gadamer'in arasındaki farklılık diyalogun şekinden kaynaklıyor gibi görünmektedir. Habermas tabiri caizse bir üst akıl ile yani dilin deformasyonunun farkında olan biri ile diyaloga girmenin ancak çözüm olabileceğini düşünmektedir. Bu sebeple Gadamer'in Habermas'ı diyaloga davet etmesi ve bu sayede sorunlu düşünceden kurtulabileceklerini belirtmesi Gadamer açısından tutarlı iken, Habermas'a göre Gadamer'in otorite dogmasına kapılmış olması sebebiyle zaten eleştiri mümkün olamamaktadır. Dolayısıyla diyalogun gerçekleşme şartları ve zemini de ayrı bir tartışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Burada farklı sorunlara değinilebilir. Kaçınılmaz olan dilsel dolayımın, anlamının ve tecrübenin nesnesi ile öznesi arasına bir mesafe koymasındır. Bu dolayım içinde vuku bulma ihtimali olan sorunları aşmak diyalog halinde eleştiri ile mümkün olmaktadır. Diyalog bir muhatap ile bir sorunun çözümüne odaklanarak sürdürülmektedir. Sorunlu ve hatalı anlayışı fark etmek dilin içindeki eleştirelilik içinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple anlamın ve bilginin kritiğini yapmakta kaçınılmazdır. Ancak diyalogun zorunlu olması ile iletişimin diyalojik yapısı karıştırılmamalıdır. Diyalogda karşılıklı etkileşim sayesinde, tarafların katılımı ve bu katılıma zemin hazırlayan bilgi birikimleri sayesinde kritik gerçekleşir. Bunun olması için dil ortamı içinde diyalogun yaşanması gereklidir. Bunun yanında kritik amacı olarak veya olmayarak her türlü anlama dil içinde gerçekleşmektedir. Anlamının dil içinde gerçekleşmesi dilsel bir anlamayı zorunlu kılmaktadır. Anlamının dilsel yapısı ile eleştirinin diyalog ile gerçekleşme zorunluluğu arasında böyle bir fark vardır.

Bu çalışma boyunca anlamının ve bilginin dilsel yapısı ve bu yapıdan kaynaklanabilecek sorunlar ve çözüm önerileri incelenemeye çalışıldı. Anlamının nesnesi ile öznesi arasındaki ilişkinin yapısı göz önünde bulundurularak bu tartışma yürütülmeye çalışılmıştır. Ancak bu tartışma yan tartışmaları ve benzer sorunların çözümünü gerektirmektedir. Anlamının öznesi ve nesnesi aynı olduğu zamanda bu eleştirelilik nasıl sağlanabildiği, özsel refleksiyonda kişi kendi üzerine düşünürken dilsel bir dolayım içinde olup olmadığı, her anlama eyleminde dilsel dolayım kaçınılmaz ve dilin deforme edilme ihtimali varsa kendimize dönük düşüncelerimizin doğruluğunun

nasıl anlaşılaçağı, geleneğin veya ideolojinin dilimizi ve dolayısıyla anlam dünyamızı şekillendirmesi kişinin kendisi hakkındaki kanaatlerinin de yönlendirilmiş olduğı anlamına geldiğı gibi sorular sorulabilir. Bu çalışmada konunun devamı niteliğinde sorunlara değinilmemiştir. Bu sorunlar hakkında daha derinlikli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdemir Müslim ve Hüseyin Aydoğdu, *Epistemolojik Yanılgının Kaynağı: Önyargı*, Sentez: İstanbul, 2019
- Altınörs, Atakan, *50 Soruda Dil Felsefesi*, 7 Renk Basım Yayım: İstanbul, 2012
- Bilen, Osman, *Çağdaş Yorumbilim Kuramları*, Kitabiyat : Ankara, 2002
- Canatan, K. *Bir Paradigma Sorunu Olarak Kamusal Alan- Özel Alan İkilemi*, Aylık Düşünce ve Siyaset Dergisi, c. 4, 1998,
- Çiğdem, Ahmet, *Akıl ve Toplum Özgürleşimi; Jürgen Habermas ve Eleştirel Epistemoloji Üzerine Bir Çalışma*, Vadi: Konya, 1997
- Esenyel, Adnan, *Gadamer’de Önyargıların Rehabilitasyonu*, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, Eylül 2020, Sayı 42
- Freud, *Sosyal Psikolojiye Giriş Dersleri*, Çev. Selçuk Budak, Öteki Yay., İstanbul, 2006
- Gadamer, Hans George, “İnsan ve Dil”, *İnsan Bilimlerine Prologomena: Dil, Gelenek ve Yorum*, der. ve çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma: İstanbul, 2002
- Gadamer, Hans, George, *Hakikat ve Yöntem*, çev. Hüsamettin Arslan ve İsmail Yavuzcan, Paradigma: İstanbul, 2009
- Gadamer, *Hermeneutik Refleksiyonun Kapsamı ve Fonksiyonu, Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler*, der. Ter. Hüsamettin Arslan, Paradigma: İstanbul, 2002
- Gadamer, *The Gadamer Reader: A Bouquet of The Later Writings*, ed. Richard Palmer, Northwestern University Press Evenston, 2007
- Gall, Robert S., *Between Tradition and Critique: The Gadamer and Habermas Debate*, A Journal of Philosophy Lawrence, sy.8, c.5, 1981
- Grondin, Jean, *The Philosophy of Gadamer*, ing. çev. Kathryn Plant, Acumen Publishing Limited: Chesham, 1999
- Grondin, *Introduction to Philosophical Hermeneutics*, Yale University Press: United States of America, 1994
- Göka, Erol ve diğer, *Önce Söz Vardı*, Vadi Yay., 2020
- Habermas, *Bilgi ve İnsansal İlgiler*, çev. Celal A. Kanat, Küyerel: İstanbul, 1997
- Habermas, *İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul, 1999

- Habermas, *İletişimsel Eylem Kuramı*, çev. Mustafa Tüzel, Kabalcı, 2001
- Habermas, *Hermeneutiğin Evrensellik Talebi, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*
Gadamer-Habermas, Gadamer-Ricoeur, Gadamer-Derrida Tartışması, der ve çev.
Hüsamettin Arslan, Paradigma: İstanbul, 2002
- Habermas, Jürgen, *Gadamer'in Hakikat ve Yöntemi'nin Eleştirisi, Hermeneutik ve*
Hümaniter Disiplinler, Çev. Der. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay.,2002
- Habermas *Sosyal Bilimlerin Mantiği Üzerine*, çev. Mustafa Tüzel, Alfa: İstanbul, 2018,
- Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, çev.Kaan Ökten, Alfa:İstanbul, , 2018
- Hekman, Susan, *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, çev. Hüsamettin Arslan ve Bekir
Balkız, Paradigma: İstanbul, 1999
- İsbir, Erdal, *Eleştirel Bir Sosyal Bilimin Olanığı Üzerine*, FLSF (Felsefe ve Sosyal
Bilimler Dergisi) FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences) 2019 Güz, sayı:
28,
- İspir, Naci, *Habermas'ın Sosyal Bilimler Eleştirisi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Dergisi, sy 19, c.42 2015
- Kılıç, Muharrem, *Anlamanın İnşası ve Anlama Etkinliği Bağlamında Geleniğin*
Sorunsallaştırılması, SDÜ fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2010,
Sayı: 22
- Kisiel, Theodore, “*Geleniğin Vukubulması: Gadamer ve Heidegger'in Hermeneutiği*”,
İnsan Bilimlerine Prologomena, Der-Çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay.,
İstanbul, 2002
- Layder, Derek, *Sosyal Teoriye Giriş*, çev. Ümit Tatlıcan, Küre: İstanbul, 2010
- McCarthy, Thomas, *The Critical Theory of Jurgen Habermas*, The MIT Press, 1981
- Mercan, Boran Ali, *Habermas'ın İletişimsel Eylem Teorisinde Lorenzer Etkisi: Dil,*
Sembol ve Sahnesel Anlama, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi
Dergisi, c.72, sayı 3, 2017
- Palmer, Richard, *Hermenötik*, çev. İbrahim Görener, Düşün Yay., 2015
- Pusey, Michael, *Jurgen Habermas*, Routledge:Londra ,1999
- Ricoeur, Paul, *Hermeneutik ve İdeoloji Eleştirisi, Hermeneutik ve Hümaniter Disiplinler*,

- Çev. Ve Der. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay.,2002
- Soysal, Özgür, *Habermas ve Foucault: Evrenselcilik- Öznellik Üzerine Bir Tartışma*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011
- Şen, Hasan, *Jürgen Habermas'ın Yöntem Anlayışı*, Sosyoloji Dergisi, Sayı: 25, 2011
- Tatar, Burhanettin, *Felsefi Hermeneutik Yazarın Niyeti*, Vadi: İstanbul, 2018
- Tırnovalı, Aslı, *Hermeneutik ve Çağdaş Hermeneutiğe Habermas'ın Katkıları*(Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı,2005)
- Topakkaya, Arslan, *Hermeneutik ve İdeoloji Kritiği Bağlamında Gadamer-Habermas Tartışması*, Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Dergisi, sy.3, 2007
- Ulukütük, Mehmet, *Anlama ve Gelenek*, Bilsam: İstanbul, 2013
- Ulukütük, Mehmet, *Geleneğin Dili mi? Varlığın Evi Mi? Heidegger ve Gadamer'de Dil, Gelenek ve Varlığın İnsanlık Halleri Üzerine*, Özne Felsefe Bilim ve Sanat Yazıları Dergisi, 2012
- Ulukütük, Mehmet, *Varlığın Evi Olarak Dilden Dilin Evi Olarak Geleneğe: Gadamer'in Hermeneutiğinde Dil-Gelenek İlişkisi Üzerine*, Hece Dergisi, Sayı: 148, 2009
- Wachterhauser, Brice, *Anlamada Tarih ve Dil, İnsan Bilimlerine Prologomena*, Çev.-Der. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay,2002
- West, David *Kıta Avrupası Felsefesi: Rousseau Kant Hegel'den Foucault ve Derrida'ya*, çev. Ahmet Cevizci, Paradigma: İstanbul, 1998
- Yılmaz, Alim, *Gadamer'de Dil Ontolojisi, Doğu'dan Batı'ya Düşüncenin Serüveni: Yirminci Yüzyıl Düşüncesi*, edit.Bayram Ali Çetinkaya, İnsan Yay: İstanbul, 2015, c.4
- Zarader.Marlène, *Lire "Vérité et méthode" de Gadamer :une introduction à l'herméneutique*, Paris: Vrin, 2016.

ÖZGEÇMİŞ

Adı,Soyadı	Zeynep DENİZ YETER		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		Arapça
veDüzeyi	İyi		İyi
Eğitim Durumu	Başlama- BitirmeYılı	KurumAdı	
Lise	2008	2012	Aksaray Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	2012	2017	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	2017	2022	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Felsefe Bölümü
Çalıştığı Kurum(lar)	Başlama- AyrılmaYılı	ÇalışılanKurumunAdı	
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim(e-posta):			
Tarih İmza AdıSoyadı		21.09.2022 Zeynep DENİZ YETER	

